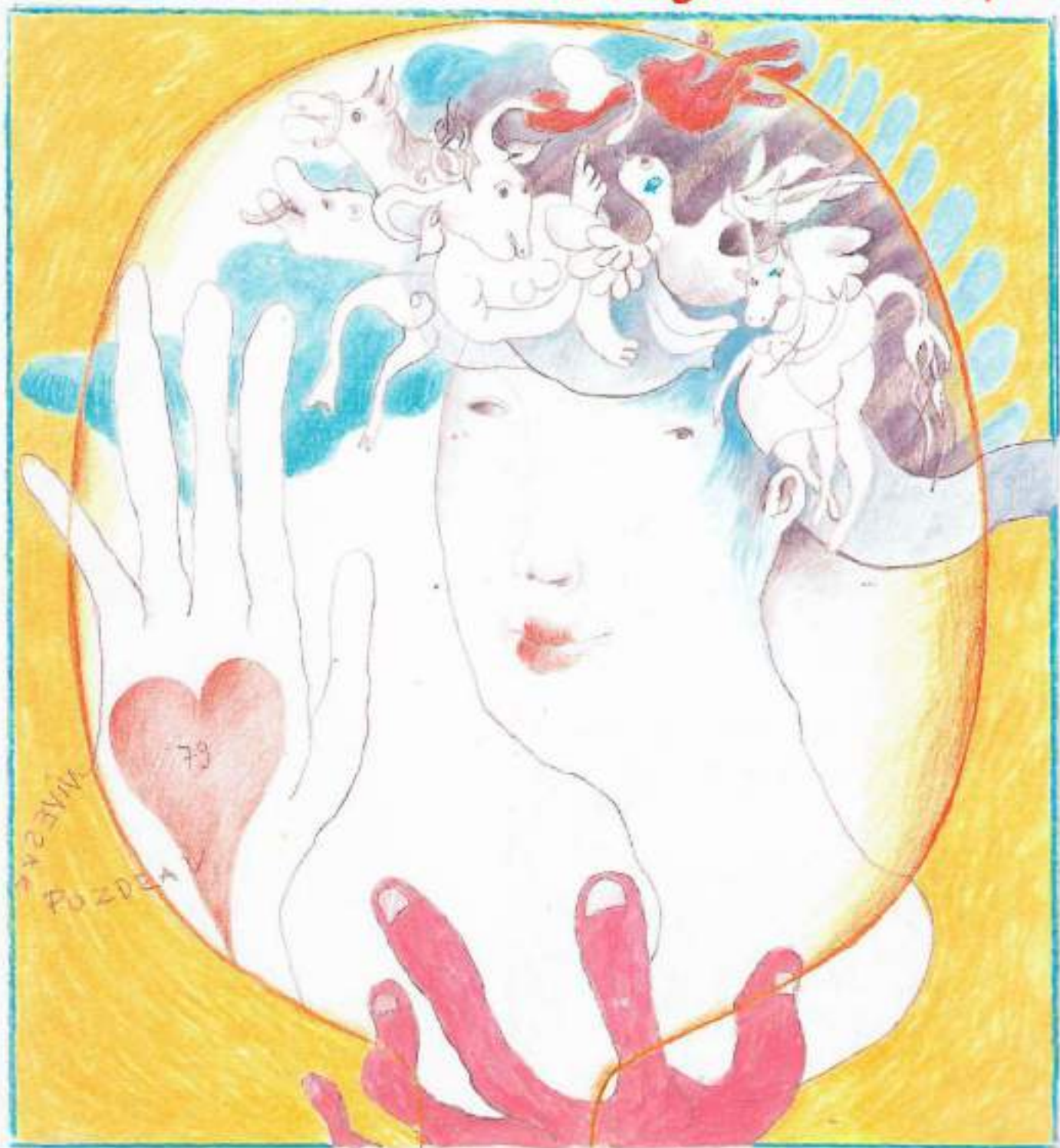

detinjstvo 1979/2

Povodom **MEDUNARODNE GODINE**
DETETA Zmajeva dečje igre obratile
su se istaknutim ilustratorima dečje
knjige s molbom da upute svoju poruku
deci ispisanu slikovitim rukopisom na
temu **SVET DEVINJSTVA**.

U ovom broju donosimo prilog
NIVES KAVURIĆ KURTOVIĆ
„POZDRAV”

detinjstvo

časopis o književnosti za decu
godina V • broj 2 • leto 1979.

Sadržaj

Dragutin Ognjanović: Portret Desanke Maksimović 3

PREGLED

Danijela Antonijević: Kritika književnosti za decu (I) 24

OKRUGLI STO: VASA NEZADOVOLJSTVA U KNJIŽEVNOSTI ZA DECU

Knjige za decu

Georgi Arsenovski: Kriza pjesni ili odsustvo mašte i talenta 31

Dragomir Drugičević: O poretku banalnog u poeziji za decu 39

Dragoljub Jeknić: Pevanja iz glava pjesnika 39

Ibrahim Kujan: Kandidati za Akademiju dopisnih sarlatana 42

Momčilo Popadić: Bljutava zrakla ili još jedno književno mitvorodjenje 43

Listovi za decu

Vladimir Stojilković: Veći broj vrsta nparata 47

Nastavni programi

Dragoljub Gajić: Književnost za decu u programu za osnovnu školu i pedagošku akademiju 50

Janez Rotar: Integriranost dječje i omladinske književnosti u sistem obrazovanja i u literarno estetski odgoj 52

Kritika

Todor Bjelkić: Kritika — primeri za razmišljanje 57

Miroslav Drugovac: Još jednom otvoreno o makedonskoj kritici književnosti za decu 68

Muzis Idrizović: Nemoc kritičara 62

Nusret Idrizović: Ružičasti lilibip na knsitremum stapu 66

Delješa Kisić: Knjige i antologije za djecu 67

Juraž Marek: Prostori i zamke interpretacije 79

Dragutin Ognjanović: Kompas razuma i zakon srca 74

Sretko Vujković: Dva kriterija — slaba antologija 89

Sretko Vujković: Prazna ceremonija riječi 84

Zorica Turjačanin: Daleko od smisla i poštenja kritičkog suđenja 83

Redakcija: Jovan Dandjin, Ferenc Feher, Vladimir Milarić (glavni i odgovorni urednik), Rade Obrenović, Svetislav Ruškuc

Sve redakcijski kolegijum: Zvonimir Balog (Zagreb), Franšek Bohanc (Ljubljana), Dalibor Četina (Zagreb), Većko Domazetovski (Skoplje), Andrej Čipkar (Novi Sad), Miroslav Đurović (Titograd), France Forstnerič (Maribor), Muris Idrizović (Sarajevo), Vehbi Kikaj (Priština), dr Slobodan Ž. Marković (Beograd), Čedomir Mirković (Beograd), Aleksandar Popovski (Skoplje), Huso'n Tahmišić (Sarajevo), dr Novo Vuković (Titograd), dr Vladeta Vuković (Priština) i Pero Zubac (Novi Sad)

Likovni urednik: Žilka Deak
Korektor: Momir Pejović

Izdavač: Zmajeva dečje igra, Novi Sad. Za izdavača: Rade Obrenović

Sulzdavači: Festival «Kurirček», Maribor; Literaturni sređbi «Kurirček — Kopački viđivanja», Kričevci; Kolonija «Lastavica» IP «Veselin Masleša», Sarajevo; Mladinska knjiga, Ljubljana; NIP Decje novine, Goenji Milanović, NIP «Forum», Novi Sad; Neftagas, RNS RO Rafinerija nafte, Novi Sad; Sepska citaonica i knjiznica, Irig, edicija «Strazilotos», Novi Sad; Zavod za udžbenike i nastavna sredstva SR Srbija, Beograd.

Adresa: Tra slobode 4/II, 21000 Novi Sad
Teiefon: (021) 20-898
Žiro račun: 05700-000-2437 SDK, Novi Sad

Časopis «Detinjstvo» izlazi tromesečno.
Cena ovog broju 25 dinara.
Godišnja pretplata: za pravna lica 100 dinara, za pojedince 80 dinara, za inostranstvo 200 dinara.
Rukopisi se ne vraćaju.

Odobodeno poreza Resenjem Pokrajinskog Sekretarijata za kulturu, nauku i obrazovanje br. 413-175/75 od 8. maja 1975. godine.

Štampanija «Kultura», Bački Petrovac
Tiraz: 1400 primeraka
Štampanje završeno 15. V 1978.

portret desanke maksimović

priredio dragutin ognjanović

Desanka Maksimović je rođena u učiteljskoj porodici, 16. V 1898. u Rabrovici kod Valjeva. Tri razreda osnovne škole je završila u Brankovini, u četvrti i gimnaziju u Valjevu. Na Filozofski fakultet u Beogradu se upisala 1919. godine. Studirala je uporednu književnost, opštu istoriju i istoriju umetnosti. Diplomirala je 1923.

Pre diplomiranja je radila jednu godinu u Privatnoj gimnaziji u Obrenovcu, zatim dve godine, od 1923. do 1925, kao suplent u Trećoj ženskoj gimnaziji u Beogradu, posle čega odlazi u Pariz kao stipendista francuske vlade. Godine 1925, kao suplent radi u Učiteljskoj školi u Dubrovniku, a od 1926. do 1941. kada je penzionisana, profesor je Prve ženske gimnazije u Beogradu. Nastavnički rad u Prvoj ženskoj nastavlja i posle oslobođenja zemlje.

U književnosti se pojavila poezijom 1920. godine u časopisu *Misao*. Skrenući već tada na sebe pažnju čitalaca i oficijelne književne kritike, za proteklih skoro šest decenija stvaranja napisala je mnoštvo knjiga pesama, pripovedaka i romana namenjenih deci, omladini i odraslima. Zastupljena je u mnogim antologijama i zbornicima u našoj zemlji i inostranstvu; prevedena je na ruski, francuski, češki, španski, poljski, engleski, litvanski, bugarski i mnoge druge jezike. I sama je dala izuzetan doprinos prevodenju na srpskohrvatski jezik poezije sa ruskog, bugarskog, slovenačkog i francuskog jezika.

Dopisni je član SANU od 17. XII 1959. a redovni je član od 16. XII 1965. godine.

Nagrade: Nagrada Sedam umetnosti, 1935; nagrada Saveta za prosvetu i kulturu za poemu *Reka pomoćnica*, 1950; nagrada Mladog pokolenja za rad na književnosti za decu i omladinu, 1958; nagrada Izdavačkog preduzeća Srjetlost iz Sarajeva za knjigu *Bajka o Kratkovečnoj*, 1958; Zmajeva nagrada za knjigu pesama *Miris zemlje*, 1959; Oktobarska nagrada grada Kragujevca za poemu *Krvava bajka*, 1963; Zmajeva nagrada za knjigu pesama *Nema mi više vremena*, 1964; Vukova nagrada za životno delo, 1964; AVNOJ-eva nagrada za književnost, 1966; Specijalnu Vukovu nagradu, 1975.

Odlikovanja: Orden Svetog Save V reda, 1925; Orden zasluga za narod I reda, 1958; Orden Kiriła i Metodija I reda za prevodenje bugarskih klasika na srpskohrvatski jezik od Prezidijuma Narodne skupštine Bugarske, 1963; sovjetski orden Znak počjeta za prerode ruskih pesnika, 1967; Orden Republike sa zlatnim vencem I reda, 1968; i Orden jugoslovenske zvezde sa lentom, 1978.

TEKSTOVI O STVARALŠTVU ZA DECU DESANKE MAKSIMOVIĆ
(IZBOR)

- BLEČIĆ Miroslav: Život prođen pesmom (Monografija o D. Maksimović). - Slovo ljubve, Beograd, 1970, 1-240.
- BOSKOVIĆ Mr Velizar: U veštin prostornim detinjstva - prozno stvaralaštva za decu Desanke Maksimović (studija). - Nova knjiga, Beograd, 1-422.
- ZIVOTIĆ Radoimir i LUKIĆ Dragan: *Desanka Maksimović: 50 godina na crvenom i zelenom* - antologija o knjizi *Ako je verovati mojoj bajci* (Livres d'enfants des nations et nationales) Jugoslavie d'aujourd'hui. - Beograd, 1976.
- KAPIDŽIĆ-HADŽIĆ Nasilha: *Vedro lice žirote u poeziji Desanke Maksimović* (Nasilha Kapidžić-Hadžić: Od Zrnja do Vreza). - Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1970, str. 38-58.
- KOZARČANIN Ivo: *Dašje priče Desanke Maksimović*, SKG, br. 8, str. 392, od 1. maja 1968.
- KOSTIĆ Dušan: *Poezija Desanke Maksimović* (pogovor pesmama D. Maksimović). - Mlado pokolenje, Beograd, 1968, 164-168.
- TUČKOVIC Gavriilo: *Desanka Maksimović: Ako je verovati mojoj bajci*. - Borba, 26. V. 1959.
- MAKSIMOVIC Desanka: *O sebi* (A. Bromadžić: *Detji pisci o sebi* knj. II). - Veselin Masleša, Sarajevo, 1968, 21-38.
- MAKSIMOVIC Desanka: *Šolerski život je pesem ptice* (Desanka Maksimović o sebi). - Delo, Ljubljana, 14. IV 1962, 7.
- MARJANOVIĆ Voja: *Desanka Maksimović: putničkova bajka*. - Koraci, 5-6, 71-92; Kragujevac, 1967.
- MARJANOVIĆ Voja: *U aznu detinjstva, ptica i žuva*. - Gradina, 1-8, 27-31; NS, 1968.
- MARJANOVIĆ Voja: *Prispevanje Desanke Maksimović* (V. Marjanović: *Detinjstvo i poezija*). - Buzdala Križevac, 1968, 41-48.
- MARKOVIĆ Slobodan Z.: *Desanka Maksimović* (Ob dodoljeni plakati). - IV festival Kurčbek, 1968, Maribor, 79-82 (+) *Naši razgledi*, 1968, 3, 45.
- MARKOVIĆ Slobodan Z.: *Desanka Maksimović - Prvišnji bukve humanizma za decu* (S. Z. Marković: *Zapisi iz književnosti za decu*). - Interpro, Beograd, 1971, 113-119.
- MATICKI M.: *Desanka Maksimović: Šumska Naljaška*. - Mladost, 3. VI 1968.
- OGNJANOVIĆ Dragutin: *Susretu pesnikinje Desanke Maksimović*. - Gradina, No. 1973, X, 7-8, 113-131, (+).
- OGNJANOVIĆ Dragutin: *Stranost i glas*. - Nova knjiga, Beograd, str. 233-247.
- POGACNIK Bogdan: *Desanka Maksimović se pojavila otko*. - Delo, 8. I 1962, Mladinska strana Nardnogoja.
- PRIZIĆ Milan: *Pentaklona i pentaklona Desanke Maksimović* (Milan Prizić: *Jutra kao nedela*). - Zmajeva dalje igre. - Kulturni centar Novi Sad, 1971, 101-138.
- PRIZIĆ Milan: *Neće da se razvede* - *Desanka Maksimović*. - Polja, 1966, 113-118, 43.
- SLAIČKOVIC Stevan: *Između bajke i ozbiljne* (o poeziji D. Maksimović). - Letopis Matice srpske, knj. 69, 3, 433-465; Novi Sad, 1967.
- RIŠTANOVIĆ Sava: *Desanka Maksimović: Reka pomaćinje*. - Književne novine, 15. VIII 1959.
- SPASIĆ Aleksandar: *Desanka Maksimović: Ako je verovati mojoj bajci*. - Politika, 24. VI 1959.
- TASIĆ Dimitrije: *Desanka Maksimović: Pisma iz žene*. - Književne novine, 15. V 1961.
- TAUTOVIĆ Radojica: *Pratenojčica u potrazi za čovekom*. - Koraci, 7-8, 286-311; Kragujevac, 1971.
- VAHMIŠIĆ Husain: *Desanka Maksimović: Bajka o Kraljicevoj*. - Izraz, 2, 189-196; Sarajero, 1958.
- VAHMIŠIĆ Husain: *Zakazane igre - prikaz knjige D. Maksimović Ako je verovati mojoj bajci* (M. Vahmišić: *Ponova o-vojen grad*). - Svjetlost, Sarajero, 1961, 106-112.
- TRIFKOVIĆ Risto: *Desanka Maksimović: Bajka o Kraljicevoj*. - Život, Sarajero, 1958, 1, 36.
- TURJAČANIN Zorica: *Četiri poljaša Desanke Maksimović*. - Škola danas, 1976, 4, Mostar.
- TURJAČANIN Zorica: *Desanka Maksimović: Na žemci rođenjan* (Grupa autora: *Metodički pristup književno-umetničkom tekstu - bajka*). - Veselin Masleša, Sarajevo, 1976.
- BROMADŽIĆ Ahmet: *Desanka Maksimović - Bajka o Kraljicevoj*. - Život, X, 1, 56; Sarajero, 1968.
- CABIĆ Voja: *Pesme detinjstva* (o pesmama D. Maksimović). *Politika*, 4. IV 1969.
- CRNKOVIC Milan: *Desanka Maksimović* (M. Crnković: *Dječja književnost*). - Školska knjiga, Zagreb, 1967, 30-51.
- GUČIĆ Sima: *Desanka Maksimović: Protekli saznanak*. - Letopis Matice srpske, 4, 418-427, Novi Sad, 1958.
- ČOLAK Todor: *Beleške o piscu* (pogovor knjizi D. Maksimović *Čudo u polju*). - Mlado pokolenje, Beograd, 1961, 161-161.
- SLJAKOVIĆ Miodrag: *Desanka Maksimović* (Lektura za VII razred osnovne škole). - Mlado pokolenje, Beograd, 1961, 39-39.

dragutin ognjanović

sunčano podaništvo desanke maksimović

*Detinjstvo, svetlo ognjište zapretano,
taknem li samo pepeo žaračem,
izlete ispod njega vatrene pčele.*

Desanka Maksimović

1. POETIKA RADOSTI I OPTIMIZMA

96 Čovek se čitavog života okreće detinjstvu kao vatri na kojoj emotivno želi da se zgreje. Stvaraoci mu se obraćaju kao autonomnom doživljaju neponovljive lepote i neuništivom svetu iluzija i snovidovnih vizija koje su ozračile ljudski doživljaj svetlostima, ako ne ostvarene, ono zamišljene i žudne igre. Otuda i varničenje u sećanju tih neponovljivih lepota doživljaja i žudnje imaju koloristički sjaj baš zbog toga što pripadaju detinjstvu. Sklona da poistoveti svoje osećanje i viđenje sveta sa dečjim, D. Maksimović deklarira optimističko geslo:

*Dečade, priznajem ti, ni za mene nema
u sreću stvari ni mrtve ni neme,
kamenje hođa i peraju traze;
sve stvari su u svetu žive i goleme,
sve govore i imaju ljudske oči prave.*

(Nad knjigom bajki)

Poetika Desanke Maksimović se temelji na psihološkim osnovama radnog doživljaja sveta. Kako u svakom trenutku «lepota neka se rodi», pesnikinja otkriva moguće razloge za radost, posebno kad se nad dete nadnese prisnost rodne strehe ili kad ga zagreje zagrijaj materinske ruke. Takav svoj stav ona direktno ispoljava u pesmi *Raduj se, raduj se, dete*, u kojoj je otvorila prostor doživljaju lepote prirode, bogatstvu sveta, ljudske dobrote i ljubavi. Pesnikinja je svoj optimizam i humanizam aktivirala od trenutka kad se, pre pola veka, pojavila njena knjiga *Vrt detinjstva*, u kojoj se vizije detinjstva pretapaju u integralnu sliku doživljaja sveta kao oživljene svetkovine mladosti kojoj su igra, zanos, san i poletanje ka svetlosti svake životne iskre — simboli mlafalačkih ushila i nemira.

Na sastojke implicitne poetike D. Maksimović nailazimo po mnogim poetskim i proznim tekstovima. I u tim usrednim viđenjima dece, detinjstva i stvaralačkog čina ona ostaje dosledna svojoj eksplicitnoj poetici ispoljenoj u razgovorima, pogovorima i predgovorima svojih knjiga. Osnovne oznake njene poetike, kao uostalom i stvaralaštva uopšte, su: humanizam, vitalizam,

patriotizam i optimizam. Pojednostavljeno rečeno, one se iskazuju kroz čovekoljublje, blagost, praštanje, kroz ljubav prema svim živim stvorenjima, veru u ljude i zanos ljudskim i životnim vrednostima, slavljenje pesme i rada, nadmoć lepote i dobrote nad ružnoćom i zlom.

3. APOTEOZA PRIRODI

Pesnički odnos Desanke Maksimović prema prirodi da se uporediti sa naučnim odnosom Josipa Pančića prema prirodi. Obogativši predstavu o prirodniim fenomenima u svojoj lirskoj slici, ona je svoje zaljubljeničtvo u prirodu i apoteozu njoj ispoljila na način pokloničtva kakav je u svom proučavanju prirode pokazao ovaj naš vrhni prirodnjak. Otud nimalo ne iznenađuje što jednu priču u knjizi *Ako je verovati mojoj baki* posvećuje Josipu Pančiću čiji radoznali duh od detinjstva do kraja života podanički ostaje odan izučavanju živog sveta prirode, njene faune i flore.

U poeziji D. Maksimović uopšte, pa i u njenoj poeziji za decu, priroda je milje u kojem se odvijaju brojne manifestacije života. U nju se odlazi na gozbu, u njoj se otvara duhovni svet dece i mogućnost njihovog saživljavanja sa fenomenima njenih predmeta i pojava. Osećajući se intimnim privrženikom i poklonikom prirodi i duhovnim rođakom njenog sveta, D. Maksimović nalazi zadovoljenje u užitku koji joj priroda pruža mikrokosmičkim raznevršjem faune i flore, žive i nežive materije. Poveravanje prirodi podrazumeva prislan odnos: čovek se, a i dete, u njoj oseća zaštićenim od grubosti života urbane sredine, mnogoлюдnih naselja i zajednica. Radujući se zadovoljstvima sitnih bića prirode, pesnikinja ih vidi kao umnoženu radost života. I kad peva uspavanku šumici (*Vetrova uspavanka*), i kad se duhovito poigra (*Paukova ljubavica*), ona to čini kao poverilac i dušebrižnik koji se raduje lepoti i brine za ishod zbivanja. Uspavtjujući šumicu dahom vetra, ona joj upućuje reči ohrabrenja na način kako čini narodni pesnik u svojim uspavankama. U pesmi nema razloga strahu jer: zaspali su gromovi i munje, stršljenovi, osice i zmije. Čitanjem ovakve uspavanke dete vođe objekat uspavljivanja za mališana kome mati upućuje reči kao zaštitu od sila koje mu remete mir sve do trenutka dok i nju ne savlada san. Pauk, takođe, nestašlucima otkriva manir dečjeg ponašanja. Svojim vragolijama i avanturom zabrinjava posmatrača — ptice, mrave i cveće; svi oni strepe da se ne pokidaju niti i paučić ne strada. Ta »strašna igra« odražava psihologiju mladosti i mladunčadi, koja svoje želje za avanturama nadređuju roditeljskom strahu od posledica. Bojazan ima etičke primese brige za život bića koje se nalivno izlaže opasnostima.

Desanka Maksimović hodočasti prirodi. Oduševljeni poklonik njenih mikrokozmičkih svetova, ona je glorifikuje i humanizuje. Taj vid svesnog uznošenja i očovečenja u njenoj slici je toliko naglašen da postaje sastavni deo njenog mišljenja i njenih kvaliteta. Većito u pokretu, D. Maksimović se u poetskom obzorju, spletom igre i mašte, začas nađe u polju, na livadi, u šumi, među insektima, travama, pticama, cvećem, pored potoka, puteljaka, rečica i izvora, u raskošnim nedrima zelenila u kome mame miris, zvuci i boje, izazivaju i zadivljuju kaleidoskopske slike i živa zbivanja, cvrkuti i prhuti, šumovi i romori, treptaji i igre svetlosti i senki.

3. HUMANIZAM I OPTIMIZAM

Osnovno osećanje u poeziji za decu D. Maksimović je radost, a osnovno raspoloženje optimizam. Njeno otvaranje prema ljudskom i zalaganje za njegovu potvrdu, i u ostalim delima kao i u onim za decu, zrači humanizmom kakav se retko sreće u literaturi. Svakom gostu namerniku i nevoljniku ima mesta u svetu prirode njene poezije kao otkrilju tog humanizma. Puž mravu, na molbu da prenoći u njegovoj kući, u pesmi *Namernik* odgovara:

— *Kad bi sama
guja ljata
amrkuda nasred pata
ja bih i nju priko.*

Sa tog aspekta, i simbolični čovekov neprijatelj, u njenoj poeziji, začeđen u nevolji, stavljen je pod ljudsku i pesničku zaštitu. Iz istih razloga pesnikinja se raduje i spasi lisice pred lovcima kao simbolima smrti.

Osnovna namera Desanke Maksimović je zaštita nemoćnih i ugroženih ne samo ljudi u društvu i svetu, već i bića u prirodi. Uprkos velikoj ljubavi prema deci, ima trenutaka kada pesnikinja upozorava sitna bića prirode na opasnost koja ih očekuje baš od dece:

*Bežite pod kamen,
ribe, ludice,
idu deca i nose udice.*

(Uzbuna u reči)

Relativnost moći i nemoći na mestima probija kao zakonitost zbilje i kao refleks humanosti koja stavlja štitić pred ugroženima, bilo sa koje strane im preti opasnost.

4. VASPITAČI I VASPITANICI

Poema *Reka pomoćnica* je zasnovana na pesnikinjinom brizi za decu sela koja na putu do škole doživljavaju razne neugodnosti, ali istrajavaju, uče i postižu uspeh. Sirota ali vredna i uporna, ta su deca u slici Desanke Maksimović nosioći napora u borbi za usavršavanje i hod ka boljoj životnoj perspektivi.

Radeći u školi D. Maksimović je upoznala dobro decu i omladinu, pa njihovo slikanje u školskoj sredini u njenoj poeziji ima najviše realnog. Međutim, veći broj njenih pesama na relaciji vaspitači — vaspitanici zanimljiviji je kao pedagoško zapaženje nego kao pesnička slika. *Brđjivice*, jedna od lepših pesama o deci i vaspitanicima, ima motivsku podudarnost sa jednim detaljom pričanja Ivana Galeba u romanu *Froljeće Ivana Galeba* Vladana Desnice. Retko karakteristično u ovoj pesmi je otvaranje dečjih duša i nemogućnost suzbijanja dečjih navika da pričom iskazuju sebe kroz svoja pričljiva

poveravanja, čaškanja i bezazlena komentarisanja svega što se videlo, čulo i saznalo. Zalost zbog drukčijeg razmeštanja u klupe i brzo navikavanje na nove parove, na blago humorističan način govori o kratkotrajnosti dečjih emocija i produžnosti njihovih navika kao nezadržive potrebe za ispoljavanjem nestašluka i vitalnih nemira. Dvostruko pričanje i dvostruko plakanje ukazuju na suptilnost dečje psihe i sklonosti brzog adaptiranja novonastalim situacijama. Neizmenljivost ljudske prirode pod pritiskom nečije volje — osnovna je misao ove pesme.

Pesma *Govor učiteljica* počiva na verovanju da se čovek radom projektuje u svome delu i da može da očekuje uzvraćanje za zasluge kada mu ono bude najpotrebnije. Pred rastanak sa dacima, prema kojima se ponaša kao roditelj, učiteljica drži besedu kojom projevava zadovoljstvo što je dala doprinos formiranju dečjih ličnosti i tuga i žaljenje što se rastaje od najplemenitijeg posla i od najdražih bića. Otuđ se ova pesma doživljava sa dvostrukim uzbuđenjem: kao učiteljičino osećanja ponosa i kao tangenta bola što život neprekidno nameće rastajanja.

Daci će postati graditelji novog života, krenuće na razne strane i na različite poslove.

Učiteljica je idealist, kao što odgovara njenoj profesiji. Stoga njene reči mogu životno da budu utopija, u izvesnom smislu kraljirovske. Čičagorijsko i nolinsko verovanje da će dobročinstvo i zasluga biti adekvatno uzvraćeni. Međutim, Šekspir, Balzac i Isidora Sekulić iluzijama svojih likova predstavljaju stvarnost. 99

5. SOCIJALNO OSEĆANJE

Iako nije izrazitije potencirano ni naročito uspelo, socijalno osećanje je prisutno u nekoliko pesama D. Maksimović, u kojima ona ispoljava saučešće prema sirotaj deci (*Osuđeniko; poslednji čas, Pesma o napuštenom detetu, Mala dadija* i neke druge). U prvoj pesmičinja osuđuje pijanog oca koji svojom surovošću otera dete u svet u kome nezbrinuto i bez hleba, bez obuće, bez kola luta i pati. U drugoj slika majku koja je, zbog surovih patrijarhalnih predrasuda, vanbračno dete, umotano u poderani kaput, ostavila na zamrzlom putu, ali u svom materinskom bolu vapajno traži da joj neko novorođenče uzme i zaštiti:

*Dobra žena, koja prva prođeš
do kraja ovoga dana
uzmi sa staze mog sina.*

Vaspitni odjek poetskog mišljenja D. Maksimović za mlade ostvaruje se preko načela ispravnog odnosa prema jedinkama u skupini. Njen humani demokratizam u ispoljavanju tih odnosa neizuzimanja najbolje se ogleda u pesmi *Pravedna baka*, u kojoj bakina ruka unučadima deli »tačnije od kantara«.

Taj demokratski humanizam kod Desanke Maksimović prerasta u načelo, kao vid staranja i brige, pravednog odnosa i podsticajne usmerenosti.

Tako u pesmi *Zlatni leptir* gostoprimaljivo dočekan, došljak bude i okupan kao i ostala insekatska bratija:

*A Zlata reče Džina:
Kud je milion dveste
naših, biće još mesta
i za sina došljaka.*

*Daj i njega da kupam
vode je rečna mlaka.*

Ima u stvaralaštvu za decu Desanke Maksimović pesama-priča, sa više etičke nego estetske vrednosti, kao što u njenoj prozi ima labavog struktuiranja i manjkavosti u pogledu pripovedačke stilizacije. Pa ipak, njeno stvaralaštvo iz ove oblasti, razvijano i razuđivano pola veka, u realističnoj slici i bajkavitoj formi, postupnim modifikovanjem izraza nastanilo je i autonomnije prostore slike detinjstva. U tom smislu se obznanio izvestan broj njenih pesama sa motivima iz prirode; u tom duhu su stvorene njene knjige proze *Ako je verovati mojoj baki* i *Pradecojčica*, kojima se najsugestivnije nametnula dečjoj svesti i dečjim emocijama.

100

6. PRIRODA KAO GRADILIŠTE

U svojim pričama u knjigama *Raspevane priče* (1938), *Dečja soba* (1942), *Cobanin pčela* (1954), *Ako je verovati mojoj baki* (1959), *Pisma iz šume* (1962), *Krafkovežna* (1964), *Medvedova ženidba* (1966) i *Patuljkova tajna* (1967), zatim u romanu *Buntovni razred* (1960) i romanu-bajci *Pradecojčica* (1969) Desanka Maksimović je zauzela plemenit i prisan odnos prema deci. Iako joj prozna dela nemaju vrednost pesničkih ostvarenja, ona je i u njima potvrdila prvenstveno svoje ljudske etičke osobenosti kojima svoju poruku deci čini prijemljivom, neposrednom i dragom. S druge strane, njena proza za decu najviše ima kvaliteta kada je poetski nadahnuta i osobeana. Jedan od strukturalnih indikatora većine njenih priča je i prošaranost stihovima, pa se ima utisak da joj prozna okosnica služi kao vrsta komentara pesničke fabule koja je imala ili mogla da bude neka vrsta male poeme, balade ili ditiramba. Ta smena je motivisana psihološkom potrebom razbijanja vizuelne monotnije proze koja decu zamara. Diskutabilno je, međutim, koliko je ovaj vid smene estetski opravdan i uspeo.

Priroda je aktivni čitilac i poezije i proze Desanke Maksimović. U prirodi slikanoj u prozi Desanke Maksimović, kao i u njenoj poetskoj slici, uvek se nešto zbiva, radi i stvara. Sve u pokretu i aktivnom delovanju, njena priroda se doživljava kao radionica i gradilište sa stotinama sitnih radnika i majstora; kao obdanište sa brojnom nejači i starateljima koji budno bdiju nad podmlakom koji se rada, budi, vrví, gamiže i kreće; kao škola u kojoj mališani neprekidno nešto uče, stičući iskustvo za životni opstanak i slično.

7. SARADNJA I DOBROČINSTVO

Dobročinstvo i uzvraćanje dobročinstva su česti motivi bajki Desanke Maksimović. Siročad u tom dobročinstvu postaju ličnosti koje se ostvaruju kroz princip uzajamne žrtve. Deca i svet prirode se, takođe, u međusobnom odnosu potvrđuju kroz ljubav i prijateljstvo. Priče *Ptice na radiju* počiva na ljubavi dece i ptica i njihovoj obostranoj čežnji. Priča *Macan-Braca* tematski je srodna Čopićevim pesmama i pričama o mačku Toši i mlinaru Triši, ali, dok kod Čopića pršte humorne zadržice i doskočice, u priči Desanke Maksimović je odnos starog čoveka i mačka građen na idealizaciji prijateljstva, uzajamne pomoći i razumevanja:

I posao su u svojoj kućici bratski delili, Macan je repom čistio sobu, starac ložio vatru; kad starac stavi ručak da kuva, mačak pazi da ne iskupi, a kad nešto šije, mačak mu uštači konac u iglu.

Uzajamno pomaganje ispoljava su u ovoj priči i kroz odbranu od lopova i razbojnika. Slično je i u bajci *Spas vodenog duha*, u kojoj se Vodeni Duh, veseljak i dobričina, postavlja kao zaštitnik mrava i pačeta, puža i žabe, pileta i ptica. Tako *Raspevane ptice* (1938) svoju vrednost potvrđuju prevashodno etičkim postulatima. U njima je sve, ipak, u tonu idile i dobročinstva.

101

Česta u stvaralaštvu Desanke Maksimović, igra je impresivno dočarana u bajci *Prsten na morskome dnu*, u kojoj, saučestvujući u bolu devojčice kojoj je nestao prsten, morski jež kreće u vodenu dubinu, i pronalazi dragoceni predmet. To traženje, dato u vidu žrtve, postupno otkriva bogatu sliku morske faune i flore u raskošnom sjaju, treptajima i prelivima boja reflektovanim u prozirnom morskome plavetnilu. Deca i priroda su i inače, a u ovoj bajci posebno, saradnici i saveznici, postavljeni u odnose u kojima uzajamno ispoljavaju znake razumevanja, pomoći i dobročinstva. Taj spreg podseća da se ne sme ostati bez nade i verovanja u uspeh.

8. DOBRE I ZLE SILE

Bajkovita vizija i rešenje su i u strukturi priče *Svraka kvadljivica*, u kojoj, insistiranjem na izneverenom poverenju, u liku svrake, pesnikinja podseća na mogućnost moralnog izvitoperenja povlašćene individue, a u naporu sirote devojčice da otkrije lopova brojnih dragocenosti ukazuje na spoznaju istine o ličnostima koje svojom upornošću i trudom u životu izbore uvažavanje i priznanje.

Motiv metamorfoze spisateljica je iskoristila kao način odbrane nevinih stvorenja od kobne sile: u bajci *Ako je verovati mojoj baki* Dobra Vila od Zlog Vilenjaka spasava svoje štice Rumenku, Svetlana, Brodara i Sirošana, pretvorivši ih u ružu, bršljan, suncokret i lokvanj. To spasavanje upućuje na potrebu da se nejač zaštiti, ali i na legendu da se odgonetne kako su na čudotvoran način postale ove biljke.

Bajka o *dvojnoj kružici* je građena na principu kontrasta, u kome je simbolika dočarana transformacijom zadovoljstva i radosti u osećanje ozlojede-

nosti i bola. Osetivši u jednom trenutku stasanja da se život ne sastoji samo od radosti i igre, kruškova mladica — poput bukova, drenova, glogova i ruža — zaželi da se «uplše u voćke koje plod donose». U svojoj naivnosti, čistoti i idealizmu, ona doživljava podsmeh i uvrede suseda, što je zbunjuje, rastuži i pokoleba. Onemogućavanje od tenja i korova uništava u njoj iluziju o lepoti sveta i prijatnosti života. Podivljavši među pakosnicima kruška simbolise čestite ljude koji, ne mogavši da ponese zluradost, pakost i mržnju okoline, ispunjeni gorčinom i bolom, u sveta nepravde i nerazumevanja, ostaju opustošenih nada, pa je životnost ove simbolike indikativna za odnose u kojima jedinka, neshvaćena i snemogućena, bude uništena otrovima zlobe i mržnje sveta u kome živi i koji joj, ogrezao u primitivizmu i pakosti, nije naklonjen.

9. HUMANIZAM RADA

102

U nizu svojih dela D. Maksimović je, u duhu Engelsovog načela da je rad stvorio čoveka, nastojala da pokaže da je rad sačuvao i održao čoveka, da je blagodareći radu čovek i postao ono što jeste. Kao prirodno oruđe za rad ruke su u njenoj predstavi najveća potvrda takvih teza. U priči *Ruke* insistira na njima kao čovekovim najboljim i najvernijim saveznicima, prijateljima i pomoćnicima. Glorifikujući ih, ona im oduje priznanje za sve što su učinile u čovekovo egzistencijalnoj muci, u borbi za opstanak i održanje. (Provociranjem dece da pokažu koliko znaju u čemu je zasluga ljudskih ruku, ona im slikom raznovrsnih poslova koje obavlja njena tetka seljanka, pokazuje zbog čega su ruke — više nego baka i deda, otac i majka, pas i mačka, konj i krava, srce i glava — najbolji čovekovi prijatelji.)

10. SIMBOLIKA ŽIVOTNOG SMISLA I PROLAZNOSTI

Bajka *Kratkovećna* je najmaštovitije delo D. Maksimović sa simboličkom vitalnih principa i slikom prolaznosti života. Zasnovana na minucioznom proračunu vremenskih i prostornih odnosa u slici jednog simboličnog života, ona nosi misao o prolaznosti i potrebu da se za samo jedan dan ostvare sve funkcije koje ispunjavaju jedan životni vek. Te funkcije između graničnika rođenje — smrt slede hronološkom logikom životnog toka: osećanje radosti detinjstva, stasanje za udaju, priprema za svadbeni ceremonijal, osnivanje porodice, osećanje svega što vodi životnom osmišljenju, ali i osećanje kraja i odmeravanje i planiranje svih akcija prema njemu, da se ne bi izgubilo u ritmu i tempu realizacije potpunosti jednog življenja. Desanka Maksimović je u ovoj bajci pažljivo, zanimljivo i uzbuđljivo pratila zbivanja u mikrokosmičkom svetu prirode i, hiperboličkom umanjivanju, život jednog kratkovećja podigla na stepen opšteg životnog simbola u liku vilinog konjica. Više nego u bilo kom drugom delu, ona je u ovoj bajci insistirala na nijansi, goblenisanju slike na kojoj se radi nedeljama i mesecima. U tome je pošla istim putem kojim

Je, u pripovesti *Dugme* i nekim drugim, Vladimir Nazor slikao raskošan svet prirode otkrivanjem brojnih stvorenja i njihovog načina života. Životna slika ni jednog od ova dva poslenika ne bi bila zanimljiva da prirodni elementi kod njih ne poprimate svojstva ljudskog osećanja življenja, prolaznosti, mišljenja i osećanja. Do preciznosti tačnim i do životnosti uverljivim slikama *Kratkovečninog* osećanja sveta oko sebe i zainteresovanosti ovog za njenu sudbinu, kao za slučaj izuzetne vrste, D. Maksimović je ostvarila sugestiju večnog bivanja. Izvanredno brza zbivanja — *Kratkovečnin* vek je ravan jednom ljudskom danu — uzbuđenja i silna stvorenja iz živog sveta prirode i dece-čitalaca indirektno zainteresovanih za njenu sudbinu u bajci. Prostorno-vremenske koordinate njenog života, drhtaji i treptaji u brizi i radosti, sjaj rose, svetlućanje i iskrenje raznobojnih vlati, i mnogo šta još doprinosi dinamici života, fizičkih promena i promena osećanja. Slična bića i njihova humanizovana simbolička saradnja i socijalno osećanje društva, bratstva i uzajamne pomoći u slici *Desanke Maksimović* simbolikom svih faza životnih promena podignuta je na stepen univerzalne oznake života. Preokupacije *Desanke Maksimović* su u svemu tome upućene ka brizi i nastojanju da ništa ne protekne uzaludno i besmisleno, da u životu, ma koliko bio kratak, treba videti lepote i radosti i nastojati da se u njemu ostvari maksimum zadovoljstava aktivnošću, radom i uzajamnom pomoći, kao najvišim vidovima stvarnih i pravih životnih zadovoljstava.

103

Kontrastni oblici — princip zla i dobra, prifvorni egoizmi i nesebična radovanja — pokretači su bajkovitih zbivanja. I ta, kao dašak laka, leptirica, učnica pa zaručnica, lepota i radovanje, označava život koji munjevito proliče i nezadrživo nestaje. Ona je poigrivo prisustvo sna željnih impulsa, transponovano ljudsko bivanje i svedočenje u kome se senke okomljuju na svetlosti, a prah prolaznosti obara na cvetove na putu kroz život ka nepostojanju. Pedgrevana delatnim silama u pregnantnoj želji da se zaboravlja na strah od smrti, leptirica zgušnjava svoje vreme u akciono osmišljeno trajanje u kome se odvijaju svi vidovi i ostvaruju sve faze životnih tokova koje imaju pandane u ljudskom življenju. Otud ona ne klone, a njena volja ne jenjava. Tako optimistički osmišljen, njen život postaje oznaka za bitisanje ispunjeno snom, verom, voljnim impulsima i svim psihološkim stanjima koja čoveka mogu da zadese na životnom putu. U *Kratkovečnin* postoji svetlosna žila iz koje zrače impulsi nade za čoveka i ljudsko.

11. MAGLIA PEČINSKOG DETINJSTVA

Pojavom *Pradevojčice* *Desanke Maksimović* jugoslovenska literatura za decu je dobila delo sa jednom u nas skoro nepriznatom tematikom — životom ljudi pradavnih vremena, kada su proizvodni odnosi bili na najnižem stupnju, kada se živelo po pećinama, a do sredstava dolazilo upotrebom luka i strele. Prebacujući se u drevnu prošlost, spisateljica je izvesne odnose kroz istoriju čovečanstva iskazala projekcijom slike životnih stanja o kojima se govori u ekonomskim i političkim studijama i istoriji ljudske kulture.

Osim bioloških potreba življenja, drevni čovek je, iako ograničene, imao i duhovne pobude i potrebe. Otud su u srži romana *Desanke Maksimović* dve

večne teme: umetnost i ljubav. One se prepliću, upotpunjuju, jedna drugu osmišljaju i obogaćuju. Preko njih se humani refleks ljudskih odnosa i ponašanja potpunije ostvaruje i smisaonije ispoljava. Većito sklen da život učini zanimljivijim, lepšim, smisljivijim i sadržajnijim, čovek o kome govori D. Maksimović, bez obzira da li je umetnik, vrač, veštak, ratnik, lovac ili šta drugo u osnovi ima istu potrebu: da se dokaže, potvrdi, zadovolji i osmisli. Kako je ljudska projekcija u vremenu, globalno uzev, dvostruka — na planu poroda i u duhovnom, kreativnom smislu, — obe te komponente se životno osećaju u *Pradevojčici* kao činioci ljudskih emotivnih zadovoljenja. U osnovi *Pradevojčice* stoji nekoliko značajnih zapažanja o praljudima koja nose svesremene i opšteljudske istine. U njoj je najpotpunije došla do potvrde Marksova misao o *detinjstvu čovečanstva*. Kada su u pitanju deca kakva su devojčica Gava i dečaci Buk i Klek, u romanu *Pradevojčica* reč je o detinjstvu toga detinjstva.

Desanka Maksimović je u Gavi otkrila večne dečje potrebe za igrom, zabavom, radošću i sanjarenjem. Prebacujući je maštom u drevno vreme, ona je u njoj ispoljila i savremene oblike dečjih preokupacija, želja, snova i mladačakih nemira, pa devojčicama nije teško da se identifikuju sa njom, otkrivanjem svojih radoznalosti, nemira i simpatija. skrivajući tajne i baveći se slikarstvom, Gava predstavlja radoznaliji sloj dece koja pokazuju i smisao za duhovne vrednosti.

104

Verovanje u magijsku moć vradžbina i predočavanja sudbina, usko povezano sa mistikom i mitom, otkriva koliko je D. Maksimović imala u vidu stepen svesti ljudi vremena u koje je locirala svoju fabulu. Bukovo nastojanje da zadobije Gavinu naklonost uspehom u lovu stajalo ga je života, jer nije želeo da ga Gava vidi izubijanog i ružnog. Tugujući za njim ona danima odlazi na mesta kud su, igrajući se, odlazili. Svesna da se život nastavlja, a osećanje ljubavi transformiše, spisateljica Gavu dovodi u vezu sa došljakom Klekom koji, posle smrti njenog oca, preuzima ulogu vrača u Belim Pećinama.

12. SIMBOLI

Vatra i voda, koje su kao dva osnovna elementa prirode isticali klasični filozofi, u *Pradevojčici* stoje kao sile od kojih zavisi ljudska egzistencija: bez njih čovek ne može, iako one, u obliku požara ili poplava, predstavljaju okrutne neprijatelje. Ne poznavajući tajne i čudi prirode i ne znajući da ih odgonetne, vodi i vatri je prvobitni čovek pripisivao mistična svojstva. U tom smislu ova dva vitalna elementa u romanu Desanke Maksimović, kao uostalom i u nekim njenim pesmama i pričama, imaju egzistentnu funkciju sa reperkusijama na fizičkom, psihološkom i idejnom planu. Ledeni Gušter i Oganj (odnosno lednik i vatra) u *Pradevojčici* osmišljavaju simboliku aktivnosti ova dva elementa kroz neposrednije ispoljavanje emotivnog ljudskog doživljavanja tih aktivnosti. U bojazni da se ovim obogatvorenim prirodnim fenomenima ne priredi neprijatnost čovek stoji neprekidno u zabrinutosti da Ledeni Gušter i Oganj ne pokažu svoje naličje i ne svete se.

Obredni ritualni ceremonijali, iskazani u *Pradevojčici* prinošenjem žrtava, doprinose upotpunjavanju predstava o dalekim ljudskim precima i imaju

sličnosti sa običajnim slavljem i današnjih naroda Azije i Afrike. Magična predstava umetnosti drevnih vremena učinila je da D. Maksimović umetnika i vraća poistovećuje sa potrebom ukazivanja da se ta svojstva nasledno prenose na potomke. Tu istinu ona je dočarala praćenjem života i dela slikara Aoha i njegove kćeri Gave.

Desanka Maksimović je *Pradevojicu* pisala sa mnogo više stvaralačke opreznosti i ambicije nego ostala svoja prozna dela, pa je izvesno da je ovo i najbolje njeno prozno ostvarenje. Pisan zanimljivo, sa mestimičnim iskrama humora, nizom deskriptivnih epizoda, koje proističu iz naracije da bi se naraciji vratile, i bogatom maštovitošću, ovaj roman je višestruko značajan za mlade. Dijalog je škrt, sa šarmom kazivanja usaobraženog davno minulom vremenu. On je utoliko zanimljiviji što govorni subjekat, poput male dece, dok umesto imeničkog pojma ne počnu da upotrebljavaju zamenice prvog lica, govori o sebi u trećem licu. Gestovi, mimika i onomatopeički znaci, iskorišćeni za dočaravanje drevne prošlosti, doprinose realnoj slici stupnja života i načina sporazumevanja u praljudskoj zajednici. Ovo omogućuje da se društveno detinjstvo doživi asocijativno, poput individualnog detinjstva jedinke koja prolazi kroz razvojne faze. U tome, i u mnogo čemu drugom, ovaj roman D. Maksimović dočarava dijalektičku projekciju razvoja ljudske svesti na polaznom stepenu društvenog i intelektualnog razvitka.

105

Otvoren za raznovrsnost doživljaja i vizija, poetski prostor Desanke Maksimović je nastanjen obiljem mikrokozmičkog sveta preko koga je iskazala svoju misao o bogatstvu i lepoti prirode, o vrednostima čoveka i života, o ljudskim snovima i tajnama. Njeni *sančevi podanici* — kako naziva decu — pod okriljem su pesnikinjinine svesti iz koje zrače radost, vitalnost i optimizam. Tim svetlostima ona je obogatila našu emotivnu skalu za često neprimetljive radosti i pritajene tuge. Iako u stvaralaštvu za decu nije dosegla nivo svoje poezije za odrasle, predstava o prirodi i detinjstvu nam je, zahvaljujući njenoj slici, postala konkretnija, jasnija i življa. I u stihu i u prozi ona ima stvaralačkih jedinica koje će ostati da traju kao tvorevine natopljene optimizmom i nalivene dobrotom u kojima kategorije etičkog, ipak, prerastaju kategorije estetskog.

(Skrraćena verzija eseja iz knjige D. Ognjanovića *Stvarnost i deca*; skraćivanje je izvršio autor)

izbor iz stvaralaštva za decu desanke maksimovic

KO HOĆE DA DOŽIVI ČUDO

*Ko hoće da doživi čudo
mora imati srce nerino
kao ošeko,
jer takva stvoru
doživati čudo je teško.*

*Ko hoće detinju radost da nađe
mora umeti da oprasti
onom ko mu podmeće klopku i zamku,
i one će se pretvoriti
u košije i lađe
i u sanke.*

106

*Ko hoće da doživi čudo
mora se radovati kao laste,
mora mu biti dato
da maše septakati obilato
i kad do dečaka već odraste.*

*Ko hoće da doživi čuda
mora poverovati da ona postoje
u svetu snuda,
da pokraj zvezda što ih vidimo
i nevidljive zvezde se roje.*

*Mora verovati međ glasovna
koji dopiru do našeg uha
u tihu večer
da ih još isto toliko ima,
da i pesma za koju nemamo sluha
svaki čas ukraj nas proteče.*

*Ko hoće da doživi čudo
ne sme zgaziti na stazi ni mrava,
ne sme kamenom ptice da tuče,
jer od dvorca gde čudo spava
za nežna biću čuvaju ključke.*

VETROVA USPAVANKA

Buji-paji
šumice,
tebe vetar ljujla.
Zaspali su gromovi,
zaspala je munja,
da se već ne ponovi,
pobegla je sova
iza sto bregova.

Buji-paji.
šumice,
tebe vetar ljujla.
Zaspali su stršljeni
i ljutice osice,
zaspala je guja
u gnezdu od bilja,
a čukovi pobegli
na stotinu milja.

PAUKOVA LJULJASKA

Zaspala je malo
paukova mama,
on u šumu — klis!

Ljuljašku istihu
splete pa se njoha:
uvis, uvis!

Gledale ga ptice
tako na vrh žice,
zastao im dah.

Gledali ga mravi
u zelenoj travi,
pa ih bilo strah.

Opazi ga cveće
kako kroz zrak šeće,
zaplaka uglas:

— Šta će, šta će biti
ako prsnu niti,
a paučić — tras!

HVALISAVI ZEČEVI

Hvalili se zečevi
u zelenoj travi,

Jedan rekao:
— Tako mi
ne otpala ruka,
ne bojim se vuka.

Drugi rekao:
— Majka
da me živa
ne gleda,
ne bojim se medveda.

Treći reko:
— Tako mi
kopusova struka,
ne bojim se lisice,
kopca ni bauka.

Uto nešto šušnulo
negde ispod grana,
razbegli se zečevi
na stotinu strana.

REKINI RODACI

Ja znam jednu mamu,
ja znam jednog tatu,
ja znam jednu soku.
Ta je mama bukva,
taj je tata hrast.
Rodili su reku
u bistrone vrele
gde je gusta gora
pa su rekli kćeri:
— Idi traži čiku,
pevača javora;
idi traži strinu,
viru emoriku;
idi traži tetu,
jabuku u cvetu;
idi traži baku
u starom bukvaku;
u goru daleku
idi traži deku.

TRI STRŠLJENA

Živea je u planini
neka stara,
dobra baka,
pa nemala psa čuvara,
ni ovčara, ni vučjaka.

Doseti se staru žena
pa pogodi tri stršljena
da čuvaju čatrljicu
trošnu njenu
ako kakvi razbojnik
i lopovi na nju krenu.

Čuvao je jedan s krova
od lopova,
čuvao je drugi s lica
od skitnica,
sa zabata, vrlo mala,
čuvo treći od probala.

Čuvena je bila baka
kod medveda i kurjaka,
veverica i koš lja,
svi je rodom poštovati,
svi su znali:
nema polja, nema njive
pa se hrani odlazeći
u planinu
po jagode i po gljive.

U nedelju jednom rano
put naneo razbojnika
s dva drugara,
hteo baku da pohara,
da joj uzme ono gljiva
što za zimu
i od same sebe skriva.

Opazila tri stršljena,
tri stražara,
nevaljalce,
povadila ljute žalce,
nasilnika svak po jednog izubada,
ode prvi nosa krupnog
kao cvekla,
ode drugi
sa čvorugom na sred čela,
a troćem je iz ušiju
krv potekla.

Pobegoše razbojnici
kuda koji, praznih šaka,
a u sobi drhtala je jošte baka.

NEPOZNATA PTICA

Jesenas u zabranu,
dok šuma podne čeka,
pticu sam nepoznatu
spazila izdaleka.
Po lisnom jesenjem zlatu
hodala je kao i ja
i zastajala s mesta,
kao da svesno bira,
gde ametovi se šarene
kao prolećna leja,
gde se potoci peno,
gde pauk zvezdu plete
između žbuna i žbuna.
Nije to bila žuna,
niti sestra detlića,
niti crvendač stari,
ali je volela šumu.
I ja se dobro zbunih
od čudnoga otkrića:
da se i njoj i meni
avidaju iste stvari.

LEP DAN

Sutradan posle kiše
dodoh pticama u stan,
a one sve okupiše:
— Lep dan! Lep dan!
Progovorile najednom
i sove danju neme:
— Lepo vreme! Lepo vreme!
Razhrbljao se pošteno
i stari hrom gavran:
— Volim kad je lep dan!
Zagrenuo se potok,
sav se do smeha cepa:
— Da svetla jutra lepaj!

Mernija i debeli bumbar,
sav jošte bunovan:
— Lep danas imamo dan.

I belutak pod suncem
pozdravi me i skroša:
— Razvedrila se nebesa!
Borovi kao vojnici
uz bedra priljubili dlan,
javljaju mi i oni:
— Lep dan! Lep dan!

Vodopad sa stene zvoni
prskajući me štedro:
— Svanulo jutro vedro!
I puž poverljivo šapće,
ni on nije za sunce slep:
— Dan lep! Dan lep!

ZIDAO DIM KULU

Zidao dim kulu,
vitka i laka
uzvijala se do oblaka.

Zidao dim kulu
na sto dva kata,
nadvisala je ptičja jata.

Zidao dim kulu
da traje tri veka,
da doživi doba daleka.

Posmatrala su je
deca sa broga,
nigde čardaka vitkijega.

Zidao dim kulu,
a vetar sa istoka
navali snažno na nju sa boka.

Usamljeni putnik
zastao pa gleda
kako se bori, kako se ne da.

Zidao dim kulu
ali u trenu
vide je putnik razorenu

Mada je imala da živi samo nepun dan, Kratkovečna je morala da svrši malu leptirsku školu. Za upravitelja ove škole s jednim đakom i koja nije smela trajati duže od sat ipo, bio je određen Račundžija. On joj je za predmete odabrao prirodopis, muziku i račun, a za učionicu odredio kolibicu u spletu ivanjske trave. Tu su odmah bili doneti piljci i štapići za računanje, muzički instrumenti, male tablice od škriljca, zatim primerci insekata i bilja u Zavrani.

Kratkovečna se mnogo bojala škole: zadržtala je kad se pojavila učiteljica prirodopisa, gusenica u sveiložutoj hajlji ukrášenoj plavim dinduvama; ali se brzo oslobodila i već posle prvog časa bolje od ikakvog dačića stala razlikovati mrave od trčuljaka, moljce od sviloprelja, detelinu od maslačka. Kako je bila mala, brzo se umarala, pa su se svaki čas smenjivali časovi i odmori. Učiteljica je bila stara i iskusna, pa joj je u majušnim bajkama držala predavanja. Čim ona završi jednu bajčicu, učenica rekne:

— Pričaj još!

— Nosila neka pčela u torbi cvetni prah, pa se umori i padne na neki cvet a cvetni prah se prospje u njega. Posle se u tom cvetu zametnu semcnice slatke kao med.

— Šta je dalje bilo?

— Ništa, time se bajka svršila.

— Pričaj još!

— Izletela dva vodena cveta iz reke pa se, zagrljena, vinula čak nad šumsko granje. A kad su se umorila, pala su u vir i putovala u njemu.

— Šta je dalje bilo?

— Ništa, time se bajka svršava.

— Pričaj još!

— Bila jednom neka sedefasta kolevčica u reči pa ju je ljužuškao, ljužuškao mali punoglavac. Jednom naiđe bujica i odnese sedefastu kolevčicu, a punoglavac je plakao za njom i kad je do žapea odrastao.

— Pričaj još!

— Bela leptirica, ćerka vilinog konjica, umirući na površini vira, snela je jaja iz kojih su se izlegle nove leptirice, iste kao majka, koje su, isto tako umirući u vodi snela jaja iz kojih su izletele njene kćeri.

— Šta je dalje bilo?

— Od pamtiveka pa do kraja sve je tako bilo i tako će biti.

One bi možda još pričale da Račundžija ne objavi da je čas prošao. Odredio joj je samo minut odmora, ali je to za nju bilo toliko kao da đaci imaju ceo raspust. Leptala se najpre zrcem graoćice, zatim preskakala uže ispredeno od paućine, kao sve devojčice na školskim dvorištima.

Odmor joj je prekinuo učitelj fizike, smešan čičica kukac, čiji se nos produživao u kljun, u krutom zelenocrvenom oklopu, nalik na kakvu kutiju za pera. Nosio je na dlanu pažljivo, pažljivo, kao da nosi prepunu čašu vode, kaplju rose.

Kako se pojavi, zapovedi učenicima:

— Pogledaj kroz ovu kapljicu u Sunce!

Ona nije znala da se učiteljici ne sme protivorečiti pa odvrati bezazleno:

— Više volim da gledam ovakva, neću kroz kopljicu.

— Šta da učinim tako nezgodom stvoru, pomisli fizičar, koji na zemlji neće sastaviti ni dvadeset časova! Kada je ipak nagovrat da pogleda, ona uzviknu:

— Kako je divno! Pred očima mi trepere tračice raznih boja. Joj, što je lepa ova crvena!

Sav srećan, učitelj joj objasni da je to duga i htede zatim da joj pokaže prelamanje svetlosti u vodi i kako se pomoću sjajnog predmeta bacaju sunčani odsjaji, ali nije mogao više da je odvaja od rose. Zauzd su tu stajale stvari potrebne za opite: pločica bakra i voda u oraševoj ljusci. Razgovor im je prekinula krupna kiša, zbog koje se Kratkovečna povukla duboko u šašicu cveta. Odmah zatim pojavila se duga, veliki šaren most prebačen od Zračnici do Reke sedefastih školjki.

— Gle, to je majka onih tračica što sam ih videla u rosi! — uzviknu ona radosno povrćući iz cveta.

Ti joj predaješ fiziku, a ona veli: majka, gundao je fizičar sebi pod nos.

110

Tad ugledaju kako se sav ovaj narod trčaljaka penje uz dugu i čitica kućne morado prekinuti čas, jer je leptirica sad samo posmatrala divni prizor kako se putnici penjaju uz raznobojne stazice. Prestala je posmatrati tek kad je duga stala bledeći i mali tekači zašli s druge strane njenog luka, koji se spuštao prema Reči.

— Nastaje čas muzike, i to bez odmora! — objavi upravitelj.

Iz trave je nekud iskočio čitav orkestar učitelja: komarac, zrikavac, pupac, stršljen, žaba gatalnaka. Kako su iskočili, tako su počeli čas. Hteli su najpre da je nauče razlikovati soprane od altova, tenore od baritona i basa, ali im nije pošlo za rukom. Leptirica je za ležve govorila da muču u sopranu, za slavuje da pevaju basom, za komarce da raje altom. Gatalinka se toliko na to nasmejala da posle nitiako nije mogla da zatvori usta, to je ceo orkestar bio na pomaganju da sklopi vilice; a komarac se toliko kikotao da mu se glas prekinuo pa su ga morali kao konče zavezivati. Kako je i na drugom času terdila da vrpei cvrkuću basom, a gavranu gaču sopranom, učitelji su digli ruice od teorije i priredili joj nekoliko koncerata, da joj tako rastumače i omile muziku. Niz bubica je sviralo na klavir, to jest, bezbrojnim nožicama skladno lupkalo u zrna biljurnog peska, druge su duvale u trube, udarale u citro i svirale na violini.

Dok je bila na časovima, dve plave pčele su joj vezale ljaljasku od viline kose za dva stubaoca hajdučke trave i čim je sa muzikom bila gotova, stave je na nju i zaljuljaju iz sve snage. Njoj se mutilo u glavi, ali je tražila da je uzbacuju sve više. Bila je tu u blizini i divna bujja vrtiška, načinjena na visokoj ljubičastoj baci, opet pomoću vrpei pletenih od viline kose. Ko nije htio da ga oštra biljka bude, morao se smelo uzbacivati. Kako se u Kratkovečnoj mešala još sa odraslom devojkom devudica, što voli igru, morali su je voditi na crtešku među zajaputene bumbare, zlatice, gundelje i trčaljke. Njeni zaštitnici su mislili da nikad nije dosta radosti onome kome je sudbina dodelila tako kratak vek.

Na izgled neobično strog, Račundžija je bio blag učitelj. Gimnastičeci svoje noge-palice razmišljao je: »Dosta će joj biti da zna izbrojati krilca na ramenima, oči u glavi, krunične listove; za nju je to kao da daci broje do milion».

— Koliko sunca ima na nebu? — bilo je prvo pitanje.

— Jedno.

— Učitelj je bio ushićen. Ni on, naravno, nije znao astronomiju ni to da Sunce koje nas greje nije jedino. Kad je učenica lako pogodila i koliko očiju ima u glavi i krila na ramenima, iznenada upita:

— Koliko dana ima u godini?

— Jedan — opet odgovori učenica.

— Tako je! — tužno odobri učitelj pomislivši: »Siroti mala! Živi samo nepun dan na ovome svetu i što da mori mozak pamteći broj onih koje neće nikad ugledati.»

Pošto su izbrojali listove deteline, tačkice na bubamarinom kaputu, đinđuve na haljini učiteljice prirodopisa, obližnje žbunje, Račundžija povede Kratkovočnu u malu šeinju po stazama između trava, da joj pokaže koliko-toliko svet u koji je samo nakratko došla.

Kad su se vratili opet ljubicaštom čardašiću, ostali učitelji joj predadu svedočanstvo o završenom školovanju, tabličicu od liskuna na kojoj su drugim, tvrdim, kamenom bile ispisane ocene. Iz velike ljubavi, iz svakog predmeta su joj dali ne prosto pet već pet stotina pedeset pet — 555.

111

desanka maksimović o poetici dečje pesme

SVA DECA PISU STIHOVE

Svi jugoslovenski narodi, u većoj ili manjoj meri, imaju pesnički dar: u vreme romantizma to je, u izvesnom stepenu, priznao ceo svet. Naši ljudi su uvek pokazivali najdublje uvažavanje poezije i pesnika. Jedino su kompozanti kod dece na većoj ceni od pesnika. Dvanaestogodišnja deca mi pišu da imaju knjige stihova i mole da im nadem izdavača i da im napišem predgovor. Jedna devojčica je napisala da je ona buduća Međeja Kahidze (čiju sam zbirku stihova prevela i publikovala prošle godine) i da ona ima stihove bolje od Međejinih. Druga se hvali da je napisala sedamdeset jednu odličnu pesmu i ne plaši se da ih štampa. Deca koja se samo pripremaju »da postanu pesnici«, mole da im se objasni kako se postaje pesnik, čak poznati pesnik. Četrnaestogodišnji dečak mi piše da je napisao »ooo« roman i knjižicu stihova i želi da sazna koliko se najviše plaća ono što se štampa prvi put. Iz dečkih pisama vidim da nastavnici hvale njihove stihove, ali oni žele da i ja potvrdim njihov pesnički talenat. Jedan mališan moli da mu napišem pesmu o proleću zato što je nastavnica svima kazala da napišu stihove o tom godišnjem dobu, a on, siromah, ne ume.

Sve bi to, razume se, bilo predivno, kada bi u svemu tome postojalo osećanje mere, kao što na kraju krajeva, i odrasli osećaju potrebu da se istaknu i potvrde. Treba, takođe, priznati da je u našim školama pismenost na visokom stepnju, da sad deca pišu zrelije i književnije nego ranije. Ali, kad samo pomislim da svako dete u Jugoslaviji piše stihove i računa da je rođeno za

to, ja se prepadnem. Na to me podseća neka stihijna nedaća, kao na primer, najezda golubačke mušice, skakavaca, filoksere ili komaraca, čije je uporedivanje samo količinsko. Ako se, ipak, posmisli da svi ti mališani, već samo pesnici-samozvanci ili pesnici, koje su pesnicima proglasili odrasli, počnu da se bave poezijom, čak i sasvim uspele, to bi bila velika opasnost.

Čak i ako o tome pomenem reči Lava Tolstoja, koji je u Jasnjoj Poljani otvorio školu, da je moguće da među decom mužika raste budući Puškin, ipak mi se čini da je, zbog Puškina i Njegoša, nemoguće svoj deci da se bave pisanjem stihova. O svemu tome najteže mi je da razgovaram sa nastavnicima. Da sam sociolog, psiholog, psihijatar, biolog, sportist, kompozitor, bilo bi mi mnogo lakše. I, što je najvažnije, verovali bi mi. Ovako, kad mališanu savetujem da se posveti nečem drugom, čujem pitanje: »A zašto se ondo vi timo bavite?»

Kad dođeš u bilo koju školu, uzalud čekaš da nastavnik pred punom salom, kao što hvali za stihove, pohvali onoga ko je održao reč, ko nije izdao tajnu, ko je hrabro priznao da je razbio prozor i, samim tim, poštadeo maltretiranja ceo razred. Uzalud čekaš da te upoznaju sa decom koja su najviše pročitala, koja se, osim pisanjem stihova, bave odabiranjem pečurki, koja imaju pune herbarijume, koja u šumi raspoznaju svako drvo, a na livadi sve trave; uzalud čekaš da te upoznaju sa najboljim sportistima, matematičarima, onim koji se ističu u rešavanju za druge nerešivih zadataka.

112

Jednom je u nekom bosanskom selu dvanaest učenika dobilo pohvalnice. Divno je što su dobili. Oni su to potpuno zaslužili. Ali su ih, sasvim još decu, zapljusnuli pohvalama, veličajući ih kao mlade pesnike svim vrstama nagrada da me potom jedna devojčica upitala: »Vi, takođe, više volite decu koja pišu od one koja čitaju?» Bez imalo kolebanja sam joj odgovorila da su mi mnogo draža deca koja vole da čitaju i koja mnogo čitaju i da je u djetinjstvu potrebnije čitati nego pisati. A da se đacima koji su dobili pohvalnice ne bi nanela nepravda, rekla sam da je nemoguće postati dobar prozni pisac ili pesnik ako se ne uči književnom zanatu iz knjiga drugih.

Lično mislim, u ime poezije koju deca pišu, da bi se pojavio poetski talenat da je potrebno pisati prozu, učiti se sažetosti i izražajnosti. Detetu je neuporedivo lakše naći dužnu rima ili ih, više ili manje emotivno povezati nego pravilno napisati tucet proznih rečenica. U ime poezije, u ime ispravnog odnosa prema njoj, mislim da ih ne treba, čak i ako nisu dorasla do puberteta, podsticati na pisanje stihova i da ih ne treba nazivati pompeznim i zavodljivim imenom — pesnik. Podsticati decu da pre vremena pišu poeziju isto je što i pre vremena sticati ljubavna iskustva. U ranom periodu potrebno je u deci buditi volju bez sujete, da im se ne bi nanosile posledice i, samim tim, stvarali nesrećnici. Nema ničeg mučnijeg od nesrećnika neumerene sujete koji svoja dela nose u džepovima, koji vas zaustavljaju na ulici da bi vam ih pročitali, okrivljujući za svoje neuspehe ceo svet. Ako u čoveku postoji vrolo, ono će izići na svetlost i samo odrediti čas kada će poteći, pa ako do toga i ne dođe, to će se desiti utrenutku zanosa, bola, puneće svog unutrašnjeg života i zanimanja za život oko sebe.

Desanka Maksimović

(Iz časopisa Detskaja literatura — jun, 1977 — sa ruskog preveo D. Ognjanović)

U ova zbirku su unete ne samo pesme o sunčevim podanicima već i pesme namenjene svima koji se osećaju takvim, koji vole svetlost i sve što njoj teži.

U prvom odeljku čitalac će se sresti sa snom o svetu sunčevoga podanika, doživljenom u detinjstvu, a njegovim slikarskim i muzičkim vizijama prirode, s uspomnama na prva ushićenja, čuđenja, osećanja straha, na prva pitanja, na prve uspavanke kojima su ga vetar i potok uspavljivali.

U *Getki o šumi* sunčev podanik se vratio, već zreo čovek, u zavičaj gde sve voli, gde svakom prašta, gde sa svakim i dalje razgovara nemuštim jezikom prirode koji je u detinjstvu naučio. Ove gatke nebi trebalo da čitaju oni koji ne veruju pesničkoj reči, koji ne umeju da se zanose, koji ne vole samoću i lutanje po šumama.

U pesmama o školi i đacima pesnik se pojavio kao učitelj. To je zaceo zato što veruje da pesnik i treba da vodi, da oduševljava, da opominje, da s radošću prati razvoj duše sunčevog podanika, deteta. On smatra da i pored prividnog neslaganja između đaka i učitelja, među njima postoji sklad, i da je njihov odnos u prvom redu pesnički.

U odeljku rodoljubivih pesama sunčevi podanici će se sresti s podvizima i patnjama naših naroda za vreme narodnoslobodilačke borbe. Videće šta je otadžbina podnosila da postane podanica svetlosti. Njemu će još bliži biti zanos naših naroda u doba obnavljanja zemlje. U detetu školskog uzrasta treba da se razvije svest o pripadnosti svom narodu što će roditi i želju da ga bude dostojno.

Da li su ove pesme pisane sa sveću da se pišu upravo za decu? Retko. Pisane su kao i svake druge: bez obzira ko će ih čitati, pisane su jer pesnik nije mogao da ih napiše, nije mogao da se ne seća detinjstva i čuda u njemu doživljenih, jer nikako ne može da se probudi iz sna u koji su ga uključili potoci i vetrovi.

Desanka Maksimović

¹ Prologovor knjizi *Sunčevi podanici* (Mlado pokolenje, Beograd, 1953).

kritika književnosti za decu

STIHOTVORAC PEVA SAMO ZA DECU

114 *Ljubomir Nedić i Zmaj*

Retko je ko od naših kritičara tako i toliko sumnjao u autoritete, tražio proveru i verifikaciju postojećih književnih vrednosti, raspolagao takvim i tolikim obrazovanjem, lucidnošću, analitičkim duhom, urođenom skeptičnošću i distancom prema veličinama (izvikanim i stvarnim). — kao ovaj nemački i engleski dak, bolestan i mrzovoljan. (Uostalom, filantropi i nisu poželjni u kritici).

Iskaz Ljubomira Nedića bio je deduktivan i apodiktčan. Prvo tvrdnja, potom dokazi. To govori, ne samo o načinu mišljenja ovog autoritativnog kritičara, već i o njegovom mestu i ugledu u srpskoj kulturi onoga vremena.

Nedićeva reč je teška. To je reč presuditelja, reč sa ambicijom apsolutnosti. Kritika za Nedića nije bila efemerna već, u domenu «književne istine» i «pravde», definitivno izrečen sud. Kritičar je delilac književne pravde, dakle sudija. «Kritika je spora, — kaže Nedić, — ali dostižna». Pravda se deli nezavisno i uprkos opštem vladajućem mišljenju književne publike koju je Nedić potcunjivao prebacujući na nju odgovornost za po njezinu neopravdanu popularnost Zmajevu. Na primer, Kačanski je bolji pesnik od Zmaja, — tvrdi Nedić. Iako to publika ne prihvata. Danas, kao što se zna, još manje.

Nedić je svoje NE, koje ga više karakteriše i čini njegov portret bogatijim i izrazitijim, govorio odmah i bez ustezanja, bez obzira o kome se radilo: Zmaju, Lazi Kostiću, Janku Veselinoviću, Mileti Jakšiću, ili minornim i neznatnim imenima. Samo nacionalno usmerenje Kačanskog, Jove Bića, samo politička istomišljenost, ideološka konzervativnost, mogla je da ublaži njegovu tešku reč i besprimernu iskrenost. Ta otverenost i iskrenost, bez ugadanja, bila je čitav kritički program za njega.

Nedić je volio, i sprovodio, sistem i sistematičnost. To, da je, u svom kritičkom tekstu «Novija srpska lirika i njeni kritičari», razlikovao, u krajnjoj

konsekvenci, kritičare koji plediraju, jedni na formu, drugi na sadržinu, govori, ne samo o njegovoj moći apstrahovanja i generalizacije, moći tipičnoj za ljude kod kojih je intelekt prevashodniji, nego i o njegovom filozofskom predznanju. Nedić se opredeljuje za formu: »Suvše bi me daleko odvelo, — kaže on, — kada bih hteo raspravljati ovdé pitanje o tome šta je ono što daje cene pesničkim proizvodima, da li je to njihova sadržina ili njihova forma. Ja držim da je i jedno i drugo; ali opet mislim da je forma daleko pretežnija, ako se oni cene po lepoti, — a ja ne znam po čemu bi se drugome oni mogli ceniti.»

Između dihotomije sadržine i forme Nedić se opredeljuje za pretežnost forme. Karakteristično je da je on, na primer, s tih pozicija, kritikovao one kojima je sadržina glavno. Posebno Svetozara Markovića pripisujući mu »utilitarnost«, označavajući njegovu »realnu« kritiku kao veliku potencijalnu opasnost za srpsku književnost.

Čak i u okviru jednog pojma, pojma sadržine, na primer, umeo je Nedić da razlikuje više shvatanja, umeo je da oceni šta pesnici pridaju tom pojmu, a šta kritičari. On je bio jedan od prvih naših kritičara koji je identifikovao vulgarni utilitarizam »realnoga pravca«. Založivši se za formu Nedić se deklariseo za izvesnu, tada i uvek, neophodnu artificalnost, izrekao je, zapravo, pleoaje za lepotu. Forma je, po njemu, lepota.

Nedićeve studije o srpskim pesnicima svedoče neverovatnu količinu predubedenja kritičarevog. Redak je pesnik o kome kritičar nije imao unapred formirano mišljenje tražeći potom dokaze za to, po svaku cenu, ugaravajući ga u Prokrustovu postelju svoga kritičanskog koncepta.

Predubedenja kritičareva, njegova krutost i nesavitljivost, oštra i preka reč — ostavljali su utisak arogantnog i mrzovoljnog čoveka.

Nedić nije bio svestan svojih granica prijemčivosti, granica svoga estetskog osećanja, svoga ukusa. On nije imao osećaj mere, a nije dovoljno imao u vidu ni širi kontekst jednog književnog dela.

Jedno od njegovih krupnih predubedenja jeste shvatanje prošlosti. To Nedića određuje kao kritičara i više nego što je on sam izričito pokazivao. Svakoga čoveka prošlost određuje na ovaj ili onaj način, zavisno od toga koliko je on sam u njoj, kako je shvata, koliko svesno učestvuje u njoj. Nedića je prošlost određivala na jedan nacionalistički, idealizirajuće-romantičarski način toliko da je bio spreman da, u svakom trenutku, podredi svoje kriterijume tome (videti početak studije o Jovanu Iliću).

Verovatno je vrhunac kritičareve elastičnosti i prijemčivosti njegova tolerantnost za sve pokušaje i grananja književnog dela. A netolerantnost obična dolazi iz političke isključivosti (Gvelfi eliminišu Gibeline ne samo kao političke raznomišljenike već i kao građanska i fizička lica, i obrnuto). Ideološka netrpeljivost koja je karakteristična za Nedića, razlika znanja i uverenja, a najmanje ukusa i strasti, odvojiće netolerantnog od širokogrudog kritičara.

Nedićeva književna kritika implicitno je bila politička. Eksplicite Nedić se od politike ograđivao, ali čitalac se ne može oteti utisku da ova izrazito konzervativna i aristokratizmu sklona ličnost itekako vodi računa o političkim pogledima pisca. To, povremeno, grubo izbija iz Nedićevih spisa. Zmaju, npr. nikad nije mogao oprostiti njegov demokratizam i pesmu *Na grobu streljanih komnara*, radikalima opet njihovu popularnost i većinu. A Zmaju i radikalima

obostanu saradnju. «Dovoljno je da je sve ovo imalo velika uticaja na našu kritiku, (Nedić pod «ovo» misli na dnevnu politiku i političke partije) i da je ona bila odjek svakojakih političkih ideja i pravaca i uticala u tome smislu na književnost, a naročito na pesništvo. Stojeci pod uticajem ove političke kritike, naši pesnici su, svakada, čim bi se pojavio kakav nov politički pokret ili struja politička, pohnuli da se stave u službu novim idejama, da im se ne rekne da su zaostali za vremenom. Tako je došlo da je svaki politički pokret imao svoje pesnike: slobodnjaštvo je imalo svoga pesnika u Aberdaru, a socijalizam svojega u Jaši Tomiću. Poneki su pesnici i menjali svoj pravac pevanja, prema primenjenoj struji u politici, koja je i u književnosti davala ton, te su od nje i zavisili ime i glas pesnika.» A u fusnoti karakterističan dodatak o Zmaju: «Tako je se, primera radi, Zmaj umeo prilagoditi raspoloženju duhova u politici, kada je, pevajući, kroz dugi niz godina, slobodnjačke pesme, ispevao svoju pesmu *Milostivoj Evropi na groblju streljanih komunistata*. Ja sumnjam da je Zmaja zabolelo srce za streljanim komunistima, i mislim da je on imao druga razloga zašto je kukao na komunističkom groblju. Ni Jakšić nije slobodan od ovoga prekora, kao što će se to videti iz stadije koja je njemu posvećena.» Ima, u stvari, mnogo ubedljivih primera da je za Nedićevu kritiku Zmaj persona non grata.

116

Kritika je i poredenje. Nedić je to dobro znao poredioci Zmaja u svakoj prilici, bilo da se radilo o Đuri Jakšiću ili Kačanskom, uvek na štetu Zmajevu. Smeta mu slava Zmajeva, smeta mu veličina njegovog opusa, smetaju mu «divot-izdanja» njegovih pesama, smeta mu ukus publike koja prihvata Zmaja. Čak i kad je, i samom Nediću očito da je Kačanski slabiji pesnik od Zmaja, kada se ugleda na pesnika *Đolčića*, on nalazi načina da ga opravda idući i protiv logike: «Tako je i sa ostalim pesmama Kačanskovim ove vrste (ljubavnim, prim. D. A.): sve su one ispevane ovako, u Zmajevu maniru, na koga opominju ne samo po onom što čini osobenost Zmajevog pevanja, no i u svemu ostalom, što se ne da imenovati, ali po čemu uvek poznajemo jednog pesnika od drugog. — kao da se ugledao na Zmaja kada ih je pevao. Ja neću ulaziti u to da ispitujem da li je Kačanski doista bio pod uticajem Zmajevim; ja to ne mogu tvrditi, a ne bih hteo tvrditi ni protivno. To ne mogu učiniti već ni s toga što je ovakvih pesama u Kačanskoga vrlo malo, da bi se otuda moglo što pouzdanijeg u tome pogledu izvoditi. Toliko je izvesno da Kačanski sa ovim svojim pesmama daleko zaostaje iza Zmaja.» Treba nešto i Zmaju priznati, i to je uobičajena Nedićeva teza, u nastavku. «Zmaj ima i više duha od njega i više rutine, jer je mnoga više pevao i poglavito u ovome pravcu.» «Ali zato Kačanski ima u svome pevanju više osećanja no Zmaj; a to je pesniku liričaru daleko veća preporuka no duhovitost.» I Nedić uporno navija na svoju vođenicu poredioci malog i velikog pesnika: «Kada bi se iz pesama Zmajevih pokupilo sve ono što u njima ima lepoga i doista poetskoga, onda bi to iznelo više, i mnogo više, no što bi iznela kada bi se pokupilo iz pesama Kačanskovih; ali kad bi se uzete porediti pojedine pesme njihove, najlepše Zmajeve i najlepše što ih je ispevao Kačanski, onda bi se videlo da Kačanski ima lepših pesama no Zmaj. Što je ispevao Zmaj, to je po količini lepote u pesmi, mogao ispevati (podv. D. A.) i Kačanski; ali poneke pesme Kačanskove Zmaj ne bi mogao ispevati.» (podv. D. A.) Ali to nisu argumenti kritike. Uostalom to i nisu nikakvi argumenti već sofizmi to šta bi ko mogao ispevati?

»Kačanski ni u čemu ne izostaje iza Zmaja, a u mnogome ga nadmaša. Zmaj nema onoga poleta koji nalazimo u pesmama Kačanskovim; nema one topline u osećanju, ni onoga srdačnoga tona Kačanskovih pesama. I samo spoljnom formom kojom Zmaj obilno važi kao najjači od naših pesnika, on često zaostaje iza Kačanskoga.»

Poredeći Kačanskog i Zmaja, na štetu ovog poslednjeg, Nedić samo apodiktikički izriče tvrdnje, često bez dokaza. A čim potegne dokaze njegova kritika postaje oštrija. Navodeći stihove Kačanskoga Nedić očito zapinje o njegov »manir« (reč koju on često koristi) uveravajući se u neoriginalnost pesnikovu povezujući je sa Zmajem (ponavljanja, ugledanja itd.).

Nediću je, zapravo, bilo nesimpatično Zmajevu demokratsko uverenje, a popularnost upravo neprijatna. Zato je on, najpre, Zmaja kritikovao sa te strane. Reč je o uticaju narodne lirike pesme, o Zmajevu ugledanju na nju. U svome konzervativizmu Nedić je Zmajevu popularnost video kao padanje nivoa, kao бесплодно podražavanje. Pesnička veličina, izdvojenost, individualnost pesnikova, velikog pesnika, pogodovala je takođe Nedićevo aristokratizmu. Zato mu je Jakšić bio simpatičniji.

Iako potcenjen Zmaj je Nediću često služio kao regulativ za kriterijume. Poredeći drugoga pesnika sa Zmajem Nedić je dolazio do kriterijuma vrednosti a uspevao je i lakše i brže da objasni postupak na osnovi Zmajevog postupka.

Kačanski i Jovan Ilić nasuprot Zmaju i Lazi Kostiću, vrednovani više, daleko više, jesu dokaz da Nedić, ponekad, nije zasnivao svoje kriterijume na umetničkoj, estetskoj vrednosti dela već na većoj ili manjoj egzaltiranosti nacijom i nacionalnom prošlošću.

Umeo je Nedić da napravi oštru razliku između, s jedne strane, pesnika strasti, i strastnog, žestokog, koji zalaže dušu i telo za pesmu i, s druge strane, veštog versifikatora, sposobnog da oseti potrebe društva, politički trenutak, čoveka oštre pameti i duhovite reči. Ta razlika između Jakšića koji bi bio onaj prvi i Zmaja koji predstavlja tip drugog pesnika išla je na štetu Zmajevu. Od Zmajeve popularnosti moglo se i trebalo je širpnuti. Zmaj je bio vidljiviji, uočljiviji, Jakšić nesrećniji i neposredniji.

Nedićevo stalno interesovanje za Zmaja bilo je indikativno. Zmaj je i inače bio iskušenje za kritiku, iskušenje provere. Postoji opravdano uverenje da je Nedić rušio Zmaja. Ali Zmaja su skidali sa pijedestala popularnosti i drugi, ne samo Nedić već i Laza Kostić, Bogdan Popović. Da li je time Zmaj srušen? Da li je stvarno Zmajeva poezija toliko vredela i značila?

Da rezimiramo: odnos Ljubomira Nedića prema Jovanu Jovanoviću Zmaju, koga naziva »stihotvorcem«, vodećem, najčitanijem, najpopularnijem i najuglednijem pesniku u Srbu u to vreme sigurne je, po kategoričkoj kritičkoj negaciji, skoro bez ostatka, bez poređenja u srpskoj kritičkoj tradiciji. Skerlić ni približno nije toliko teških, određenih reči, srazmerne ugledu, sručio na Disa i Isidoru Sekulić. Nediću je Zmaj bio opsesivna tema, ali ne da menja i koriguje svoje mišljenje, već da ga sve više potvrđuje. Retko je propuštao priliku da ne ponovi svoje negacije, da ga poredi, uvek na Zmajevu štetu. Zmaj je bio u minusu prema Duri Jakšiću, ali i prema Kačanskom. Bio je kriv za slabosti Milete Jakšića. Bio je kriv šta ne peva srcem već umom, što mnogo piše, što se bavi aktuelnim događajima, tekucem politikom.

Na kraju Nedić je upozorio Zmaju da više nema svrhe da piše, da se ispisao, da je ostareo. Sve to, po izlasku druge Zmajevе Pevanije, Nedić je, još jednom rekao, ali oštrije. U Nedićevom kritičkom opusu Zmaj je, kao relikvo, dobio, sem češćeg spominjanja, dva duža kritička teksta. U drugom Nedić je ponovio svoje argumente, svoje vrednovanje Zmaja, svoju negaciju, kategorički i još oštrije nego prvi put.

I u jednom i u drugom tekstu jedva da ima povoljnih mišljenja, sem izuzetna povoljnog izdvajanja Zmajevе poezije za decu. Zbog toga smo se prethodno i bliže zadržali na Nedićevom kritičkom stavu i postupku iz kojeg i proizilazi njegov odnos prema Zmaju, pa, izdvojeno, i prema Zmajevoj poeziji za decu.

Zmajevu poeziju za decu Nedić nije analizirao. Zadovoljio se afirmativnom tvrdnjom da će mu ta poezija sačuvati ime. Ta pohvala ima u pozadini patriotsku odnosno nacionalnu tendenciju. Uz pohvalu o poznavanju dečje psihologije («...vešto podešene dečijoj prirodi.») i par citiranih stihova to je bilo sve, ali, iako kratko i uzgred, sasvim dovoljno da posebno izdvojimo ove Nedićevе reči kao jednu od prvih bezrezervnih pohvala čika Jovi Zmaju, pesniku za decu, utemeljivaču književnosti za najmlađe, i jednom od najvećih pesnika ovoga žanra na našem tlu.

Dimitrije Antonijević

OVE ĆE MU PESME IME SAČUVATI

Ima, naposljetku, još jedna vrsta pesama Zmajevih, koje nismo pomenuli, a koje, ako se ukupno uzme, zaslužuju pomena pre svih drugih. To su njegove dečije pesme. On je njima stvorio ovu vrstu poezije u nas, i time zadužio srpsku školu i učinio uslugu srpskom podmlatku, najlepšu što mu je pesnik mogao učiniti. U ovim je pesmama svojim Zmaj, ili kako se on ovde zove Čika Jova, najсреtniji. Uzmite koja hoćete od njegovih dečijih pesama; uzmite pesmu «Mali Jova», ili «Vetar»:

*Ja sam vetar, dišem prah
Zar vas, deco, nije strah!*

ili «Pčelica»:

*Leti pčela malena
Oko cveta žarena,
Niti staje, niti seda
Dok ne skupi dosta međa*

i tolike druge, koje su sve i po načinu peranja i po tendenciji svojoj tako vešto podešene dečijoj prirodi. Ove će mu pesme ime sačuvati, pre svih drugih, ili bolje još, njegova će se ime pored njih i zaboraviti, te se neće znati ko ih je ispevao, no će se misliti da ih je urek bilo. A to je najveća hvata koja se može učiniti pesniku i najveća slava što mu može u deo pasti.

Da završimo ovu analizu pevanja Zmajevog i izvedemo u nekoliko reči rezultat njen: Zmaj se retko kad pokazuje kao pravi pesnik; on vešto imituje tuđem pevanju i nenadmašan je u prevođenju stranih pesnika. U njegovim lirskim pesmama ima više duhovitosti i oštromlja no prave, čiste poezije; i zato je on najjači u tendencioznoj političko-satiričkoj pesmi. Ali i ako on u ovim svojim pesmama najčešće nije pravi pesnik, on je zato, i u naknadu za ono što ne pruža oivraslima, pesnik za decu. Liričar *Jovan Jovanović* retko je kad umeo pogoditi pravu i čistu lirsku žicu; pesnik političkih pesama *Zmaj* preživljuje se i zaboraviti; ali će se još dugo pominjati, nit će se lako kad zaboraviti pesnik dece *Čika Jova*.

Ljubomir Neđić

okrugli sto vaša nezadovoljstva u književnosti za decu

120

Početicom decembra 1978. godine Zmajevе dečje igre uputile su poziv velikom broju književnika, prosvetnih i društvenih radnika da učestvuju u raspravi na temu *Vaša nezadovoljstva u književnosti za decu*. Tema rasprave, kako je objašnjeno u pozivu, podrazumeva kritiku pojedinačnih negativnih pojava u sledećim oblastima književnog života: a) knjige, b) izdavaštvo, c) uređivanje i recenziranje, d) festivali, susreti, savetovanja, e) nagrade, f) dečji listovi i časopisi, g) književnost za decu u školi, h) kritika književnosti za decu.

Tekstovi u rubrici *Vaša nezadovoljstva u književnosti za decu* poslani su na adresu *Zmajevih dečjih igara* kao prilog ovogodišnjem savetovanju. Redakcija časopisa u ovoj rubrici donosi tekstove svih autora, ne vršeći izbor budući da je reč o pozivnoj saradnji. Podrazumeva se da svaki autor odgovara za svoj tekst.

Redakcija se na ovom mestu ograđuje od izrazito ličnog tona i netrpeljivosti prisutnih u nekim tekstovima. U redovnim okolnostima ti tekstovi ne bi bili objavljeni. Redakcija smatra da takvi tekstovi ne doprinose stvarnom sagledavanju problema u književnosti za decu, ali, ipak, govore indirektno, ako ne o temi rasprave, a ono svakako o stilu autora, pokazujući tako kakvo je stanje u kritici književnosti za decu.

Redakcija

kriza pisca ili odsustvo mašte i talenta

Jedan pogled na stvaralaštvo Vidoje Podgorca

Cinjenica je da se savremena, a pre svega posleratna makedonska literatura za decu razvijala uporedo sa literaturom za odrasle, i to u svim njenim oblicima govora: dramu, radio i TV igrama, poeziji, priči i romanu. U stimulatvnom smislu protekle tri i po decenije za makedonskog čoveka, za intenzitet njegovog samootkrivanja, znače prihvatanje vremena kao sudbinskog faktora.¹ Ovog trenutka možemo govoriti o nastalom kvantitetu autora i dela, a u toj ravni o prisustvu žanda i kiča u njoj.

121

«U makedonskoj književnosti, veli kritičar Duško Nanevski, slobodna kreacija otkrila je više talenata. Između idoja, dilema, struja, traganja za modernim stvaranjem, ipak, konačno iskristalisala se je jedna svest: talenat rešava sve diskusije».² U literaturi za decu, snagom svoje imaginacije, izdvojili su se: Slavko Janevski, Vančo Nikoleski, Srbo Ivanovski, Cane Andreevski i Jovan Strezovski, a u poslednjoj deceniji i po: Olivera Nikolova, Stojan Tarapuz, Boško Smačoski, Milutin Bebekovski, Rajko Jovčevski i Sonja Glzdavič. Najveći broj ostalih u literaturi su ušli «po zadatku» i do danas se zadržali u njoj; neke su doneli u časopise njihovi urednici radi «oblikovanja» stranica; poslednjih godina nekoliko «pisaca» se uvuklo u literaturu posredstvom već renomiranih što je trebalo da znači revanš za učinjene usluge itd.

Pomenute slabosti upućuju na prave uzročnike što u makedonsku literaturu za decu, u četvrtoj deceniji slobodnog stvaralaštva, dolaze pisci sa predumišljajem, a sve manje i sve ređe talentirani pesnici ili prozaisti. Prave uzročnike za taj recidiv nije teško otkriti, treba samo zaviriti u časopise za decu i u rukopise koje su ponudili izdavačima čak i već renomirani pisci. Na livci svojih kreativnih mogućnosti, Gligor Popovski će ponuditi jednom skopskom izdavaču knjigu pesama pod naslovom *Pezme i skazke za događuje razne* (Pezni i skazni za slučki razni). Iscrpljene mašte, on će u knjigu uneti prepeve basana Lafontena, Ezopa, Krilova i nekih pesama Maršaka, pri tome još uvek plaćajući dug prosečnosti u stvaralaštvu. Ljupčo Stojmenski će ponuditi izdavaču stihobirku pod naslovom *Kalimeroeci*, verovatno uveren da su deca toliko zavela Kalimera sa TV ekrana da im je postala neophodna poezija posvećena tom »junaku«, na makedonskom jeziku i, ništa manje, od makedonskog pisca?! Renomirani pesnik, prozaist i publicista Jovan Pavlovski narci-

sočno će ponuditi jednom skopskom izdavaču knjigu priča za decu pod naslovom *Blizina* (Blizine), verovatno uveren da će njegov književni renome uticati na prevladajuću koja je ponudio za objavljivanje. Knjigu priča za decu *Sniripite Slavke Maneve*, koja je zbog minornih umetničkih kvaliteta od recenzenta u jednoj izdavačkoj kući u Skoplju bila odbijena, iz nama (ne)poznatih razloga ove godine će objaviti »Dečja radost« i, verovatno, od kritike poželeti pozitivnu ocenu za kriterijum u izdavačkoj delatnosti. Autor ovih rečova, kao spoljašnji recenzenti nekih izdavačkih kuća u to je mogao da se uveri.

Ali, ovime se krug ne zatvara. Makedonska literatura za decu danas je više nego ikada do sada preplavljena »špekulantima i propredencijama«. Uzrok za ovaj naš gnev potekao je iz dela Vidoja Podgorca, od kojih su neka prevedena na gotovo sve jugoslovenske jezike, a u nekim nacionalnim literaturama su deo lektire za osmogodišnje škole.

Po izlasku iz štampe *Izabranih dela* Vidoja Podgorca u 10 knjiga nosio sam se mišlju da bi trebalo da se angažujem i pokušam da dam ocenu stvaralaštvu koje nam nudi. Dugo razmišljajući o tome u jednom trenutku osutio sam nekakvu zebnju. A onda, kada sam se najmanje nadao, moje sumnje su se obistinile pojavom knjige Voje Marjanovića *Govorot na detstvo* (Govor detinjstva). Knjiga je objavljena u izdavačkoj kući »Naša knjiga« u Skoplju u kojoj je, uzgred rečeno, urednik sam Vidoe Podgorec.⁴ Ovu knjigu Voje Marjanovića sa srpskohrvatskog preveo je, koliko nam je poznato, Vidoe Podgorec. Voja Marjanović konstatira: »Književna aktivnost Vidoja Podgorca predstavlja neobičan stvaralački fenomen. Njegova odlika je neobična plodnost koja nije okrenuta samo ka tipiziranom tematsko-motivskom polju, već se rasprostire koncentrično na sve strane i u sve literaturne vidove.«⁵ Malo dalje od ovog teksta V. Marjanović će nabrojati 39 naslova koje je Vidoe Podgorec objavio, da bi spisak završio napomenom da je Podgorec jedan od retkih makedonskih pisaca, od pisaca za decu jedini, koji je objavio (opet u svojoj izdavačkoj kući »Naša knjiga«) izbor od 10 tomova.

O stvaralaštvu Vidoja Podgorca, gotovo identično kao i Voja Marjanović, pisao je i Miodrag Drugovac. Međutim on je nešto konkretniji kada konstatira: »Sam on je jedan svojevidan fenomen za sebe, za makedonsku literaturu, za literaturu uopšte. Ja ne poznajem pisca koji je za desetak godina stvaranja i sa trideset i četiri godine starosti napisao i objavio dvadesetak knjiga poezije i proze, dve antologije (u stvari zbornici, prim. G. A.) poetskih i proznih tekstova za decu makedonskih pisaca, više kritičkih i esejističkih priloga iz oblasti stvaralaštva za decu, a evo, predusretljivošću izdavača »Naša knjiga« iz Skoplja, pojavio se i njegov izbor poezije i proze za decu — prvi u takvoj formi i prvi u takvom obimu u makedonskoj literaturi.«⁶

Moja zebnja, najavljena knjigom Voje Marjanovića, prerasla je kasnije u jezu. Naime, od pojave izabranih dela Podgorca brojni poznanici, među njima i pisci, u više navrata su me upozoravali i upoznavali sa njegovim »kreativnim« mogućnostima. Jednom sam seo i pokušao da napravim rekapitulaciju objavljenih dela ovog pisca, svodeći ih pod ravan njegovih starosnih godina. Na to me je, mada nesvesno, upozorio i Voja Marjanović konstatacijom: »Ako se hronološki prati razvoj pisca, zabeležićemo da je od 1956. godine naovamo (do 1971. g., prim. G. A.) objavljivao po dve knjige godiš-

nje, odnosno po pet sa ponovljenim izdanjima(?!).⁷ A onda, kao iz vedra neba grom, na stranicama revije »Za makedonekite raboti« — *plagijat!* Pod naslovom **PLAGIJAT A(postol) P(top) Jovanovski** objavljuje uporedni tekst iz priče *Gnezdo diolje patke* od irskog pisca Majkl Mek Lavertija⁸ i priče pod naslovom *Gnezdo od Vidoja Podgorca*.⁹

Лаверти

1. Таа кружене над саетото два — трипати.

2. Тоа беше немарно направено од сув рогоз, слама и пердуви и во него имааше само едно јајце.

3. Коам беше среќен.

4. Последна неколку и виде дека во бањината нема никој.

5. Го повторна јајцето кое беше мазно и зеленикаво како небото... со слаб прелив на жолта боја...

6. Веднаш се покаја поради тоа што го зеде и рака и повторно го спушти во гнездото.

7. Го опфати чудна тата и почувствува дека згрешил.

8. Со трепне отиде во својата куќа.

9. Сонцето веќе беше зајасно...

10. Коам знаеше само ни гнездото и ниту се состана со својот другар нестрпивно му рече: „Педи, јас знам писдо, писдо од дива патка со едно јајце“.

11. „А откаде знаеш дека тоа писдо е токму од дива патка?“ — праша Педи со завист.

12. „Јас се обложувам дека тоа е писдо од нитома патка ниту од некој стар глеб“.

13. Коам му го исплази јазикот. „Многу знаеш! реде тој, — јајцата на глебот имаат дамки, а ова е зеленикаво бело — го држе в рака“.

14. Тогаш Педи, со подбавен тон, му го рече токму она што тој не сакаше да го слуша. „Си го зема в раце! Таа сигурно ќе го напушти гнездото! Таа ќе го напушти!“

Видое Подгорец

1. Прелета таа над реката, изви неколку круга...

2. ... го најде гнездото. Беше толку просто и едноставно. Кога го приклат дивата патка како да не се грижела ни најмалку како ќе излезе. Неколку сунтиса од рогоз, малку пердуви и слама... во него, едно до друго, лежеа три јајца...

3. Немаше крај моста однесување.

4. Се обвривав неколку: можеби нешто ме следи! Не, немаше никој.

5. Од него ги зеде сите јајца. Беше мазно, подпрети со рака... зеленикаво како водата во реката, попрскани со сини жолтеникави дамки.

6. Но веднаш се стреснав... Веднаш ги прати јајцата во гнездото.

7. Се почувствував виновен... Сетив како во мене се вселува тата... Знаеш дека згрешил.

8. Со трепне се вратив кај овците...

9. Сонцето со единот крај веќе беше допрело до планината...

10. Само што навлегов вогу дубето, неколку дена се најдов околу мене. Тоа беа моите другари... „А денеска најдов и гнездо од дива патка“.

11. „Откаде знаеш дека е токму од дива патка?“ — праша Ристе, а во гласот му прозвуче нешто јако завист.

12. „Тју! — пакува Ристе, — А можеби и не е од патка“.

13. „Како не ќе знам? Во него има и три јајца. Ги држе в рацете.“

14. „Што? Ги фати? — ми се знаа да Стојче. — Готово е што си ги фати. Патката веќе не се прака во гнездото... ќе го напушти гнездото“...

15. На Кома му се виеше дека ќе се задуши нап дена ќе збогати од нив . . . одговори: „Тва нема да го претрпим! Нека! Јас знам дека не ма!“

16. „Каде е? — го претрпа Нема со илминувачки тоа.“

17. „Не го кажувам оти то ќе го земеш јајцето од гнездото.“

18. Гасдине како дождот се слепа низ прозорците окна . . . му се прицрни дека го гасал прието и мокро гнездо и јајцето студено . . .

19. Срцето му биеше од возбу- да . . .

20. Тој се површи на вирчето зем- ја, се поткрена на прети и воледапа преку работ да биде даан тва е во гнездото.

21. Тва беше во гнездото . . . а кауног ѝ доживе на градите како да беше заспава.

22. Кома смрчане . . . како ср- цето радосно му чука.

23. Тој час кога сакане незабеле- жано да се сврти и да се врати, пти- цата се поткрена, ја отсегна вицја- та . . . погледна исплашено . . . се помисла и одлета кон морето.

24. Момчето го обведе чувство на виста.

25. Пазнаиво се приобачки, се ис- праши и поина да подирнува во гне- здото. Виде две јајца.

26. Му се симна товарот од срце- то, се врати, ја прегати водата и свирајќи се сврпа во дождот . . .

15. Во грлото му стегаше незадр- жно плач. „Ќе се врати . . . Мора да се врати . . . — зборуваа како во бунта.“

16. „А каде е тва гнездо? — нека- кој пазнаивачки ме прати Ристе.“

17. „Не го кажувам. Вие ќе воде- те таму, ќе ги земете јајцата . . .“

18. Низ заматлениот воздух, во мислите, го гледав разурнато, пусто. Над него пауска дождот . . . на голта и мокра земја, студени и нестни, лежат трите зеленикави јајца.

19. . . . срцето се постало ми би- еше.

20. Кога се приближио неколку чекори до гнездото, сосема нечујно се поткренав на прети.

21. Ја видов, тва беше таму, ле- жеше со водична глава под крило- то.

22. Кома друго ми стави тој мо- мент!

23. Тој час ја кренав поина и са- как да се вратам назад. Кога дивата патка ја отсегна вицјата . . . вресна исплашено . . . испушна некаде зад тресне.

24. Пак ме обведе ова чувство на виновник.

25. . . . пазнаиво се приобачов кон гнездото и сврнав: во него сега лежат селум јајца!

26. . . . а потоа се сврнав кон овци- те со некоја лада радост која ме напоми спот.

124

Не. Ова не е концидентрија. Не е алијанса. Ова во ли- тературата е наречено со највограмото име: ПЛАГИЈАТ! Де- ка се работи за плагијат сведочи и овој податок: во оригина- лот (видете горе во 5 точка) стои: „Го поткрена јајцето кое беше мазно и зеленикаво како зеболо . . . со слабо прелив на жолта боја“ . . . А кај Видоје Подгорец стои вака: „Оа, несо- ги зебов сите јајца. Бва мазни неморени со рака . . . зелени- кави како водата во реката, попрскани со ситни жоатеника- ви дамки“. Значи, со плагијатот Видоје Подгорец им велети на многубројните маан читатели со груби неточности: Тој пи- нува дека јајцата на дивата патка се попрскани со жоати дамки, што воопшто не одговара на вистината.

Предлагаме, се додела критиката остојно не го разгле- да делото на Видоје Подгорец, текстовите од овој автор да не се стават во програмите за учивачна лектура.

А. П. Јовановски

Istina je kada Gaetan Picon konstatira: »Tradicionalan je prezir umetnika prema kritičaru. Taj prezir je iskonski — bilo da nalazi posebnog opravdanja u romantičarskom shvatanju koje uvrcava pesnike da im je od samih bogova moć što ih zaklanja od suđenja drugih ljudi, ili pak u hermetičkoj tradiciji koja — da bi otklonila neposvećene ruke, sanja sa Malaroom o »zlatnoj kopči drevnih misala«, o »neoskrnavljenim hijeroglifima sa papirusnih svitaka.«¹⁰ Hoće li se, po našem mišljenju, sa ovim konstatacijama složiti pisci i kritičari, stvar je svakog od njih ponaosob. Koliko, ipak, u ovome ima istine, u mnogome dokazuju polemike i »polemike« koje se vode već dve godine na stranicama naših dnevnih listova, nedeljnih i dvonedeljnih revija. Kod nas (u Makedoniji) skoro da nema polemika ali odnosi pisaca i kritičara samo u retkim slučajevima su tolerantni. Vidite Podgorac poslednjih godina sve manje i manje podnosi kritičare. Ali i kritičari imaju pravo da o njegovom delu ne govore afirmativnim rečnikom.

Najpre zebnja, zatim jeza u nama su sada prerasli u »zimu našeg nezadovoljstva«. Da, nezadovoljstva! Koliko su sugestivne reči Jana Parandovskog kada kaže: »Onaj ko je jednom prošao kroz pakao (rata, prim. G. A.) nije se više mogao vratiti i zatvoriti u svoj svakidašnji krug čutanja. Čak su se i deca laćala pera, kao što je slučaj s onom četrnaestogodišnjom devojčicom, Anom Frank, čiji je potresni dnevnik o strahotama okupacije u Holandiji obišao ceo svet u prevodima na mnoge jezike i koji svedoči o njenom velikom književnom talentu.«¹¹ Mi nemamo pravo da očekujemo od Vidoja Podgorca potresno delo slično dnevniku Anu Frank. Ne samo zbog toga što je on u godinama II svetskog rata, u odnosu na Anu Frank bio upola mlađi, kao ni zbog toga što onda nije doživeo ona ili slično onome što je doživela Ana Frank. Njenih vršnjaka i mladih, kao kurira, bombaša i sličnih boraca, u jedinicama narodnoslobodilačke vojske i partizanskih jedinica u toku četvoro-godišnjeg rata na jugoslovenskom prostoru bilo je podosta. Takvih je bilo i u jedinicama koje su se borile na makedonskom prostoru. Njihovi likovi i danas zrače magijskom toplinom i govore o jednom vremenu koje njegovi savremenici neće zaboraviti dokle god radi njihova arca. Upravo zbog toga, sledeći redovi iz njegovog poslednjeg romana *Prčao je beli konj govore nešto više no što je običan previk*: »Celo jutro je zvonilo crkvena zvono. Nije bila ni nedelja, ni praznik, pa ipak niko nije otišao na posao u polje. Seljaci su se sakupili oko česme. Nepoznati čovek u širo-maslinastoj vojnoj uniformi, (a to je boja uniforme naše vojske — prim. G. A.) oficir, držao je dugi i slatkorečivi govor. Govorio je na bugarskom jeziku.«¹²

Ovo je, čini nam se, samo jedan manji deo iz obimne objavljene aktive Vidoja Podgorca, koji svom svojom neumitašću govori o krizi pisca, o iscrpljenosti njegove mašte i talenta za kreiranjem. S druge strane, pak, to govori i o hazarderstvu njegovog renomea i rasprodaji poverenja koje je imao kod kritike i brojnih čitalaca. Stvarne razloge za to, zaista, nismo mogli do sada da otkrijemo.

Georgi Arsovski

BELEŠKE:

¹⁰ Arsovski, Georgi: *Srebrni poroci*, antologija makedonskih pesnika za decu, »Mila—MILU—Radivoj Cirpanov«, Novi Sad, 1975, str. 7 (iz predgovora);

¹¹ Nanovski, Duško: *Sudbina studenog sveta*, Politika, 22. 2. 1970, str. 37;

² Parandovčić, Jan: *Athemija reči*. -Kultura-, Beograd, 1963. str. 41;

³ Marjanović, Vojta: *Govor na dječjem, lat.* -Naša knjiga-, Skopje, 1971. Ovdje treba istaći da je isti autor objavio kod ovog izdavača i knjigu u prostoru srešine, posvećenju stvaralaštvu na temu Slavka Januševskog (1972). Od objavljivanja ovih knjiga pa sve do danas Marjanović se ni jednom rečicom nije osvrnuo na nova objavljena dela ove dvojice autora;

⁴ Marjanović, Vojta: *Govor na dječjem, -Knaa knjiga-* Skopje, 1971. str.14 i 15;

⁵ Džundžić, Mladica: *Makedonski pesnici na čelu*. -Makedonska knjiga-, Skopje, 1973. str. 143-144;

⁶ Marjanović, Vojta: *Govor na dječjem*, str. 15. (oslobođ. pod br. 1);

⁷ Majkić, Mirk Lazar: *Govor dječje poezije*, list -Plomin-, 27. 10. 1961. prevod od Luke Staniševića;

⁸ Podgorac, Vidua: *Trabzanski dječje, tom VII, Govor*, str. 102;

⁹ Gaštan Pukari: *Pisac i njegovo vreme*, -Kultura-, Beograd, str. 7;

¹⁰ Jan Parandovčić: *Athemija reči*, str. 31;

¹¹ Džundžić, Vidua: *Trava selom čudi*. -Naša knjiga-, Skopje, 1971. str. 70.

o poreklu banalnog u poeziji za decu

Da bismo lakše govorili u našoj poeziji za decu, neophodno je osloboditi se opterećenja da će nam morila obuhvatiti i osobine Zmajevog pesništva. Opravilano strahujemo da čimo, kojom god stazom krenemo, naići na Zmaja na njegov trag. Ono što danas obeležavamo kao slabija, brani se upravo vršinama Zmajevog dečje poezije, a ono što ističemo kao napredna i istraživačka (pak ne izlazi iz kruga kojim se Zmajeva poezija za decu obuhvata. Osobine njegovog pesništva -- slikovitost jezika, bogatstvo rima, igra, smisao za poniranje u dečju psihu -- čine ga uvek upotrebljivim. Njegovi junaci su naslikani u raznovrsnim životnim situacijama -- od učenja i igre, pa do zabranjenog i lođeg. Njegovi poetski likovi izašli su iz reči i pojstvovali se sa živim i istinitim. Dobra Jela, Lenj, Gaša, Materina Maza i drugi, naši su svakodnevnj poznanci, pa Zmajeva pesma ne ulazi u nas noblesjenim putevima pesme. Postoje neke sigurnije staze od nas do ovog pesnika, zbog kojih se ponekad njegovo stvaralaštvo oseća kao naša narodna pesma.

Da bismo lakše odredili Zmajevu realno mesto u našoj savremenoj poeziji za decu, moramo funkciju njegove poezije podeliti na tri čeha:

- 1) vreme njene pune "čitalačke" eksploatacije,
- 2) vreme njenog uticaja na pesništvo za decu i
- 3) vreme njenog trajanja kao tradiciju.

Stroga granica između ova tri doba njegove poezije ne može se povući, jer se i danas prožimaju. Ova podela je uslovna i može poslužiti samo da se isključi mogućnost primenjivanja istih merila i za savremenu poeziju i za Zmaja.

Vreme pune »čitalačke« eksploatacije, objektivno, je prošlo. Vreme njenog uticaja na pesništva za decu prestalo je samo načelno. Vreme njenog trajanja kao tradicije prepoznaje se već u sadašnjem vremenu. Ali, da se vratimo na vreme njenog uticaja na pesništvo. Rekosmo da je prestalo samo načelno. Prestalo je i suštinski kod jačeg dela pesništva, sklonog istraživanju novih prostora dečje pesme, ali još uvek traje kod pesnika tradicionalne škole ili slabijeg talenta, koji ne uspevaju da izađu iz plitkih tokeva poslezmajevskog pesništva. Taj deo pesništva postao je vidljiviji pri svetlosti nekoliko izrazitih individualnosti koje su se pojavile šezdesetih godina i uznemirile umrtvljene vode dečjeg pesništva, uzburkane samo pojavom Aleksandra Vuča, Branka Ćopića i Desanke Maksimović. Uoporedo sa novom poezijom za decu, označenom naročito stvaralaštvom Dušana Radovića, nastavlja se stihovanje u tradicionalnom maniru. Za jedan deo tog pesništva kao da se ništa nije dogodilo. Nekako uvelo i otužno cvetaju brojne pesme, koje u knjigama, koje u listovima, o malom Joci, malom Miši, o malom bati i sexi, o vrapčićima ozeblim s onu stranu prozora, o vrednom daku, o lopti, o razbijenom prozoru u najnaprednijem slučaju. Za ove pesnike *mači bato* je tipičan predstavnik dečačkog roda, *mača seka* je ovaploćenje svega nežnog i bojažljivog, *maš i maca* su pristrasno odabrani primer borbe mračnih i svetlih sila; gladni i ozebli vrapčići su tu da deca nauče da osećaju i tuđu sudbinu, dok je *razbijeni prozor* simbol pomeranja granica slobode detinjstva. Ovi pesnici nalaze opravdanje i potvrdu svog pevanja u stvaralaštvu Gvida Tartalje, što je bila posledica samo površnog procenjivanja poezije ovog pesnika, koji je ostao kao jedini dublji vir poslezmajevskog pesništva, pesništva pokrivenog Zmajevim uticajem.

127

Kritika se bila utopila u afirmativne manire, nešto iz kilmavosti njene tadašnje etike, a nešto iz straha da joj se ne prigovori da za nju ništa nije sveto, pa čak ni Zmajevog pesništvo. Brojni književni prikazi u slavu osrednjih knjiga, kao i same knjige, pokazivali su da je Zmaj baš njihovim autorima najmanja svetinja, budući da ga podražavaju ili isturaju kao štit.

Vreme Zmajevog uticaja na pesništvo za decu moglo je biti plodotvorno najduže do potpunog ovladavanja novim tematskim prostorima, do zasniivanja dečjeg pesništva kao pesništva uopšte, do priznavanja detinjstva kao postojbine poezije, a ne područja pogodnog za transplantaciju pedagoških normi. Svaki uticaj posle ovih korenitih izmena u dečjoj poeziji nazadan je i neprirordan, i podseća na presađivanje tkiva koje će neminovno biti odbijeno, jer potiče iz jedne druge ravni, iz jednog drugog organizma. Najveći deo banalnog u poeziji za decu koja se danas piše potiče upravo iz veštačkog produžavanja vremena uticaja Zmajevog poezije na pesništvo. Većina pesnika koji i danas oponašaju Zmaja ne čine to svesni da zaista oponašaju, za njih je vlastito pisanje nešto novo, nešto originalno. Njihovo poznavanje Zmaja svodi se na ovladavanje stilom iz Zmajevog vremena, pa se tu prekida svaka ozbiljnija poetička komunikacija. Savremeno pevanje na tako banalnim tere-

nima dođe poezije podseća na otiskivanje od obale u čamcu bez dna u kome se ipak ne može potonuti jer je svuda okolo plićak. Tako Nedeljko Terzić peva u *Jesenjoj baladi* o jednom ptičjem problemu starom koliko i ptice, uzalud pokušavajući da temi dađe neki savremeniji zvuk:

»Dva vrapca
na svojoj grani
usamljeni čuče,
Razmišljaju
kako prolaze dani
i miška muče

da se sete
šta je bilo jače.
Dva vrapca
duboko misle
i gledaju u svoje
noge pokisite.»

Pokušaj da se prastaraj vrapčijoj temi da nova boja je ožigledan, ali i uzaludan, jer je pesnik ostao na komunikaciji u jednoj napuštenoj poetskoj ravni. Petar Stokić u knjizi *Rasta deca po rastu i pesme* u više pesama ne uspeva da uspostavi vezu sa nama iz svog poetskog sveta. Mi ga, u stvaranju, razabiremo i reči i misli, ali se toga ne doimamo:

128

»Klijaju klice,
pevaju ptice,
grana se lista,
rečicu blista.

Proteću vode,
dolaze vođe,
proteću laste,
travica vaste.»

Sve je zamišljeno nežno i lepo, i sa čistom namerom, ali ovaj kako odgovoriti osećanjem ili mislju na ovu štampanu pesmu, napisanu zato da na nju odgovorimo. Sve je umilno i zašćereno i u kajli *Smeh čerče* Dimitrija Čertana, kao u pesmi »Laste«:

»Lete, lete laste,
digne male ptice,
U milom se redu
redaju na žice.

Na žicama skupa
cvrkuću u glas,

dozivaju decu:
— Dodite kod nas!

A dečica hitra
sa svih strana niču,
raziigrano mašu
i lastama kiču.»

Takva problematika, međutim, ne zanima više ni laste, n kamo ni decu. Pesma na prvi pogled liči na jednu od Zmajevih, iako nema ni svežinu, ni bistrinu Zmajevih pesama. Da je oponašanje i uspelo, pesma ne bi mogla da opstane ni sa tom idiličnošću, ni sa ovakvom porukom. Ne bi opstala ni da je veštije napisana. Detinjstvo više nije predeo za mile i umilne deminutive, već prostor sa svojim odnosima koji mene u iskazivanje. Zmajevi temelji u našoj poeziji za decu su neocenjiva vrednost, koja ničim ne može biti dovedena u pitanje. U pravom kontekstu ona je još uvek naše najjače sredstvo u razvoju poezije za decu. Vreme njenog uticaja na pesništvo u praktičnom smislu, ipak je nepovratno prošlo.

Dragorad Dragičević

pjevanja iz glava pjesnika

Povod za ovaj tekst je pjesnička zbirka Tomislava Šipovca *Pesme za Olju* (biblioteka »Bambi«, Svjetlost, 1978, Sarajevo), koja, odmah to da naglasimo, nije ni bolja ni gora od ostalih zbirki tekućeg pjesništva namijenjenog najmlađima. Po svemu što u sebi nosi uklapa se u poznate nam ovdašnje okvire pjevanja za djecu, pa je otuda nužno kritiku stihova ove knjige shvatiti kao kritiku bosanskohercegovačke poezije za djecu u cjelini, razumije se najnovije.

Pjevanje za djecu uglavnom je, u savremenom trenutku bosanskohercegovačke literature, daleko ispod nivoa pjevanja za odrasle, mada bosanskohercegovački književni kritičari literature pa i poezije, razumije se, za djecu, u nekim svojim novim radovima, misle da nije tako. Poezija, međutim, pjesnika za odrasle odavno je prokrčila puteve izvan uskih granica samozadovoljstva, izišla iz ljuštore zanosa i folklorno-rustične inspiracije, iz ideoloških i drugih zabrana. Poezija za djecu, naprotiv, još uvijek se potičinjava racionalno-pragmatičnom i uljepšavajućem sloju pjesničke svijesti. Prema djetetu se ponaša kao prema cvjetiću u vazi ili ptičiću u kavezu. Svijet djetinjstva je zasužnjen u poeziji koja se stvara za djetinjstvo. I gotovo da tu nema lijeka. Pjesnici su začarani bojama i baštama, mirisima cvijeća i proljeća, omamijeni mjaukom maca i vlažnim kevtanjem kuca, a pored onih koji pišu o toj poeziji i sebe smatraju ozbiljnim, i jedinim pravim, kritičarima, promaknu i one rijetke pjesme u kojima ima nešto više pjesničkog duha, u kojima svijet više liči na stvarnost svijeta djetinjstva nego na idilu i vječnu toplinu.

Pisac ovih redova nije uspio da objavi neke svoje priče za djecu u kojima se govori o patnji djetinjstva i smrti. Jedan dječak je objesio za visoku granu breze kozu koju su mu dali da čuva. Tako se ispoljila pobuna njegovog djetinjstva lišenog igre sa vršnjacima, privezanog za drugi kraj uzice. I šta je tu sporno, neobično, nedjetinjsko, neprirodno? Zašto sva literatura za djecu mrzi i ubija vukove, lovi i progoni lisice i kune, tamani miševе takođe osuđene na život, a štiti jednu kozu koja jednom dječaku ugrožava njegovu dječju prirodu, njegovo djetinje egzistiranje?

U suštini bosanskohercegovačke poezije za djecu je obmana. Nju piše potuljeni dvojni pjesničkog ja. Dijete mora biti umiveno i slatko, dobro vaspitano, umotano u pelene porodične brizičnosti i valjanosti. Njemu pripada sve, sva priroda, sav životinjski svijet, sav kosmički prostor, i zato što mu sve pripada — ne pripada mu ništa. Kada se bolje zagledamo, vidimo da u stihovima koji mu nude sjaj i svjetlost nema dana, da u životinjama koje mu se pokazuju — nema života, da u pjesmama koje čita — nema djeteta ni djetinjstva. Riječi se rasplinjavaju u praznini govorenja, pjesnici sami sebe ozaravaju svojim maštanjima o licu mjesječevom, o bisernoj suzi oblaka, o kapi rose na dlanu.

I Tomislav Šipovac, svakako, tako. Kao drugi o Natašama, Svjetlanama, Mirkama, on o Olji. Uspavanicu za Olju koja se tek rodila. O prvom Oljinom osmijehu, prvom proljeću, prvoj kiši, prvom koraćiću, prvoj zimi, prvim

kovrdzicama, prvoj mašni i šnali, prvom izletu. I sve to kao da se poklanja djetinjstvu, kao da mu se daruje od starijih. Kao da ničega od svega toga ne bi bilo da nije pjesnika. On stvara nebo i zvijezde, prostor i vrijeme, cvjetove, rijeke i polja, stvara i nameće djetinjstvu onu sliku svijeta koju djetinjstvo ne prihvata, jer to nije njegova slika svijeta.

Šipovac, čija je knjiga ovome samo, kako rekosmo, povod, poznaje pjesničku formu, korektno slaže boje svijeta onako kako on, i drugi, misli da treba, trudi se da svoju pjesničku tvorevinu zašini maštom, da stvori ugodaj djetinjstva, da dijete postavi i oslika u različitim situacijama zatečene svjetskosti, ali u svemu tome je previše slatkarječnosti, malograđanske etike, nesvijeta i nesvijesti djetinjstva, pripadnosti, posvajanja, nemoćne ljepote, idealizirane i nestvarne do siži.

Kao i drugi, i Šipovac, koji je koliko i ti drugi dobar i valjan pjesnik, hoće da pripadne djetinjstvu ono što ne pripada nikome na način na koji pjesnici shvataju sunce, prirodu, bilje, životinje, život. Život se ovdje, kod dječjih pjesnika, javlja kao čarobna zlatna ljujvaška u koju samo treba sjesti i gledati kako se sunčev sjaj toči oko nje, kako se umiljavaju trave i cvjetovi, kako se cikle kapi biserne rose i blagosti. Uspavaniku za Olju pjeva svckoliko postojanje. Zvijezde »ljupku pesmu pletu«, vjetar »treperi blago lišćem breze«, rijeka žubori i »pir toči svoju pesmu« također za Olju. Osmijeh djeteta je »kao neko malo sunce da grejek«, »Smeje se isto kao što diše. / Tako se smeju mali ljudi«. Pljusak je »ko kakva luda«, zainasena i prkosna, onda opet osmijeh sine »Ko cvetna rosa, ko dan«, Kapi rose su »ko sunčana jata«, djeca su »nežni cvetovi maka«, »liljani beli u travu«, »rumeni cvetovi na proplanku«, »neba vidici plavi«, »Danice zvezde na uranku«, »žarke njihove glave« opet na cvjetove u polju liće, onda su i »zlatne čigre — suncokret«, pune »zvezda i žar-oblaka«. San je djetinji »kao bela voda hučnog slapa«, »žubori i toči«, čelo djeteta u snu »je božur granuo u steni«, »Polako gori, na vetru se njiše / Kao u pesmi ili uspomeni«. Sunce je golub koji »kliče iz plaveti«, zima je bjelina svega, ali i bjelina dječijeg osmijeha koji, opet, sa svoje strane, prekriva bjelinu zime. Cvjetovi se djetetu smiješe, ptice o njemu razgovaraju i dive mu se, zrikavci i mravi zastaju da ga vide. Medo igračka »voli med i kruške / I jagode rado bere / Zna da puže potrbuške. / Uz staklo se vešto vere. / Kad je žedan vodu pije. / Gladan trza na perece. / Nema takvoga delije / U čitavom carstvu dece.« On je još i lukav:

*Budno motri, oštro gleda
Da ga neko zla pogleda
Preko oka ne pogleda.*

Na more se ne ide već leti »kroz gustu kišu sunčanice«, jer »jedva čekamo da nas obesnaše / ko paperje meki i sanosni vali«, da nas »bodljama žarkim jež sunca golica«. Na izletu »Krupni cvetovi iz visokih trava / Saginjali su se da nam ljube ruke«, »ko utroba hajke« otvarala se šuma, ptice nas

pozdravljale »glasno, horski«, i drvo je tamo raslo »baš po voiji«, baš kako treba da se na njega namjesti ljujlaška na kojoj je svaki njihaj — »treptaj od samoga bljeska«. Na kraju pjesnik piše pismo svojoj djevojčici iz velikog grada, punog izloga:

*Šta da ti kupim, mislim celo veče,
U izlazima lutke i pajaci,
Kuce koje laju, mace koje meče,
Haljine od svile ko beli oblaci...*

Ali, o poklonu ćemo, kaže pjesnik, »Kad se vratim s puta. Do viđenja dotle. Slušaj mamu, baku«.

U čitavim ovakvim tiranišućim tiradama riječi tek samo ponekada, kao u slučaju T. Sipovca, po jedna senzibilnije uključivanje u prirodu, u pojavnost svijeta, u maštovitost svijeta djetinjstva. Ovdje je to pjesma o opasnom mravu, mravu koji može da ujeđa, da napakosti, da padne i polomi noge, ali i ta neizvedena do kraja pjesnički, urbanizovana, ucivilizovana. A šteta. Mogao je taj opasni mrav da postane izvorilište novog pjesničkog nemira, nemirenja sa konvencionalnostima, sa otužnom slatkocoom. Mogao je da se suprotstavi, kao što se jednoga dana i mora suprotstaviti, neživljenju, vlastitom neživljenju u sadašnjem trenutku pjesme za djecu.

Sipovčeva poezija je, dabome, i kao što se vidi, uz sve izvjesne pjesničke različitosti, ispevana kao i gomila drugih pjesničkih kajiga naših pjesnika za djecu, ona je, kao i druge knjige koje se objavljuju, prošla kroz jednu samo prividno složenu i prividne selektorsko-ocjenjivačku izdavačko-urođivačku praksu, što pokazuje da je ukupnost te prakse za otužna pjesnička sentimentalisanja, za neolitske upotrebne vrijednosti i malograđansku književno-pjesničko-pojmovnu svijest.

Sve je beskrajno lijepo (čitaj: nedokučivo), sve je privatizirano i užtogljeno, na svemu je pečat malograđansko-potrošačke ljudske etičnosti (čitaj: iskvarenosti). Kao da svijet djetinjstva ne živi u svijetu stvarnosti, u svijetu bilja i životinja, u središtu društvenih zbivanja i odnosa, u neposrednom događanju punoća i praznina, bitnosti i ništavila, rađanja i smrti, kao da nema svoje mašte, svojih misli, svojih snova, svojih mržnji i patnji, svojih radosti i tuga. Kao da je u vječnom ljetu, u vječnoj nekoj vedrini, među sve samim pitominama, daleko od ponora ljudi, od padanja zvijezda, od atomskog čudovišta na zemlji, od autizacije i smoga.

Djeca se smiju našim pjesničkim tvorevinama za koje mi mislimo da su lijepi duhovni pokloni za njih. Ona se rugaju našem duhu koji se pretvara u kucu koja radosno keve, koja ne umije da ujeđa, u prirodu koja ne može biti stihija, u život koji ne poznaje smrt. Od naših knjiga, koje nemaju jezika, djeca prave ladice i puštaju niz vođu koja kupa tijelo, ali i davi, potpaljuju svoje logorske vatre na proplancima, koje griju, ali i žare, jer prirodni elementi, jer priroda ne misli glavama pjesnika koje pjesnički ne misle.

Dragoljub Jeknić

kandidati za akademiju dopisnih šarlatana

(ili o tome da nisu isključivo pjesnici krivi što imaju objelodanjene izuzetno loše knjige)

PISATI dobro = pisati jednostavno, vrlina je mudrih. Međutim, pisati isključivo jednostavno, vrlo često je vrlina stanovitih Kemala, Slobodana i Katica. Hoću reći, dinamična progresija jednostavna pjesnikovanja, u slučajevima o kojima ću dati (tek) natuknice za eventualni razgovor, tragično je zatvorena praznim prostorom njihova pjeva! To, da ne kažem — kuku i lele!

UZIMAJUĆI slobodu ukazivanja na jednu konkretnu, paradigmatičnu »kliničku sliku« šundovite provenijencije po predlošku djela Kemala Coce (Čestitka za mamiu, Glas, Banja Luka, 1977.), Slobodana Jankovića Srećanina (Proljeće u bašti, Priština, 1977.) i Katica Pšak (Pod svicom Tita, Alfa, Zagreb, 1977.) — zacijelo bismo bili neumjesni prema pjesnicima: nisu isključivo oni krivi za vlasništvo osebnih intencija, ali i diskutabilnih talenata! Dakle, riječ je o recenzentima i izdavačima, pa neka, dakako, uzmu svoj zaslužni dio u ovoj sveopćoj rasprodaji krhotina »svojih pjesnika«!

132

Nonšalantni mitski tierct

»Letimično misli« stanovitog Slobodana Jankovića — Srećanina, intenciozne u startu a pogubne u rezultatu, ustihovljene u više minijaturnih opjevaka kroz koje bi provejavao humor, ali, gde, kroz te labilne strukture (tek) bije propuh grotesknog u svojem nesuvislu vidu.

Slijedeće »pjesmice« zaslužile bi, glede svoje neuravnotežene, misaone i poetske insuficijencije — dostojniju analizu.

JEZIK

Bio velik
ili mali,
jezik služi
da se hvati.

LJUBAV

Ljubav služi
da se voli,
najteže je
kad zaboli.

SLAVA

Slava služi
da nas slavi,
slavnima se
sama javi.

ZUBI

Zubi služe
da ujeđu,
se nepravda,
se uredu.

Od pustopašne deklarativnosti, do misaonog tiercta starozavjetnoga stereotipa grešne moralke i naravoučenja, put je prekratak — a rezultat nikakav.

Proljeće u bašti, kako se imenovala u slijedu nujne poetike ova knjižica Slobodana Jankovića, nepobitna je dobila propusnu, obećavajuću re-

cenziju iz pera književnika Ivana Čekovića. Tko zna, bi li nam bilo ugodno, sada, slušajući Čekovića dok nam čita upravo tu svoju kreaciju. Bar za osvježenje!

»Oranice duha« Katica Pšak

IAKO nije lijepo drugaricama govoriti o godinama, pradimo, dakle preko toga i recimo tek da Katica Pšak pjesnikuje, u dobi kada se o mladosti govori s ok i ok, evo, bogme već treću godinu. Objavivši prvu pjesmu godine 1976. i preplavivši redakcije svojim stihovima, blago rečeno — estradnog tipa — a djelujući s margine književnosti nastale u NOB-i i dalekog »na patriotske pjesme suvremenika (gdje se krčmi malo od Parunove, nešto od Sarajlića, ali se ne zaobilazi ni Davičo, te još neki) — ona »ulazi« u literaturu s dvije (tiražne) knjige: *Tebi, zemljo* dva izdanja »svako u dvije tisuće primjeraka« (citirano iz bilješke o piscu), a malo kasnije, u ustrajnoj potrazi za kritičarem, darovat će dolepotpisanoj malenkosti najnoviju, *Pod suncem Tita*.

Nepotrebno je isticati da odrednica: *revolucionarna patriotska pjesma*, sama po sebi, »kao takva«, ne osigurava, automatski, pjesmi, stihu — onaj traženi i žudeni kvalitativni teg.

Osigurava ga ona »krilata, pjesnička ruka«.

133

Katica Pšak, nažalost, nema te lake ruke, krilate pogotovu!

Poslije Nazora, nakon Maksimovićeve i M. Alečković, poslije Čopića ili Kulenovića, iza jednog Kaštelana i jednog Miljkovića — mogu li se prihvatiti otrcane fraze, (već) bljutave metafore, umorne sintagme, vremenom spriječeni, prevladani spregovi: »jutro istine«, »simfonija života«, »u nama bukta vatre«, »raspjevane budnice«, »pjesma beskrajna«, »crni pejzaž«, »traženja daleko-sežna«, »ljepota jutarnjeg kolaža«, »panorama beskrajnog budućeg vremena«, »pjesma žetelačka«, »svakidašnje sunce«, »vrtovi cvjetni i bujni«, »radosne oaze«, »crvene trešnje osvajne«, »mladost će se grliti od milja«, »zeleni list«, »plave rijeke« i, na kraju, »oranice duha«.

Ma kakve oranice, mila Katice!

Laža i paralela

»NAJBOLJA« pjesma Kemala Coce u stihobirci *Čestitka za mamu* u cjelini glasi:

Da mi je znati,
o, da mi je znati,
najljepšu pjesmu ispevati.
Da mi je znati,
o, da mi je znati,
najljepši cvijet naučiti.

Da mi je znati,
o, da mi je znati,
najljepša slova napisati.
Da mi je znati,
o, da mi je sve ovo znati,
i mami praznik čestitati.

Što se tiče ostatka knjige, za Kemala Coce, a i za nas bit će najbolje da ga ostavimo negdje na stranu, i, po mogućnosti zaboravimo.

Od ovakve raspekmežene pjesmice, odnosno pjesmarice— recenzent je «napravio» malo žušo: na preklopu zadnje korice, on će a da ne trepne, ustvrditi da pjesnik «neguje liriku moderne pesničke strukture», «da se pesnik oslanja na pesničke rezultate i zvuk poezije beogradskog kruga pisaca (D. Lukića, D. Radovića, A. Vuča)», da napokon, Coce «u iskazivanju svog VJERUJU, ispoljava i vidljive asimilacije pesničkih tema a potom i manire pojedinih modernih pesnika.»

Sve je ovo (ako na stranu ostavimo i leksičko-stilske nezgrapnosti dostojne osrednjeg seminarskog pokušaja) — prosto NEVJEROJATNO! Ni jedan jedini iskaz, sročan na inskimiranu prijeklopu Čestitke za muma, a potpisan imenom Voje Marjanovića — nemoguće je utemeljiti na stihotvoreniju K. Coce.

Sve što je recenzent rekao — tiče se nekog drugog.
Netko je V. M-ću podmetnuo DRUGI tekst!

Ibrahim Kajan

bljutava žvaka

III

još jedno književno mrtvorođenje

(Kruna First-Medić: «Puna usta žvake»; Revija, Osijek, 1978.)

*Na svijetu samo ljudi nisu kako treba.
Šta se ostaloga tiče, sve je upravo snvr-
šeno.*
GUARESCHI

Izdavači oduvijek znaju kako tiskanje knjiga za djecu obećava gotovo sigurnu zaradu, s jedne strane, a, s druge strane, obezbjeđuje koristan broj pozitivnih poena u društveno-političkim bilansama te kod kritičara. Djecu, razumije se, nitko ništa ne pita. Knjige kupuju roditelji. Ili biblioteke, one školake i one druge.

Upravo zato na policama naših knjižara leže hrpe bedastih slikovnica, nedotupavnih priča, nevještih ili pak besmislenih pjesmuljaka, nebuloznih sastavaka koji bi, inače, kod iole kritičnijeg profesora maternjeg jezika i književnosti dobili neprolaznu ocjenu iz pismenosti i zdravog razuma.

Tako je u pravilu.

Iznimke su iznimke. Uostalom, one nisu predmet ovog teksta.

...
Kako bi se stekao prvi, makar i površni dojam o knjizi PUNA USTA ZVAKE nije zgoroga pogledati bilješku »O AUTORU«, na kraju knjige. Bilješku je pisao autor sam, pa njegov stil i poimanje književnosti nudi prilično uvjerljivih podataka o holočivo sentimentalnom razlogu pisanja.

Kruna First-Medić objavila je »zbirku lirskih minijatura NA NEBU ZELENA PRAŠINA OBLAKA«, a živi i radi u Ostjeku kao nastavnik hrvatskog jezika i knjižničar. Ali: »Emotivno je, međutim, ostala vezana za Donji Miholjac gdje je provela dane djetinjstva.«

Ova napomena o emotivnoj, međutim, vezanosti za Donji Miholjac i tzv. dane djetinjstva svakako ima za cilj da nas obavijesti o postojanosti emotivnih naboja, koji su, dakle, nužni da bi se pisalo, a poglavito za djecu tj. »dječicu«.

A knjiga?

...
Ovom knjigom, ovom zbirčicom koja je obilato, a diletantski loše ilustrirana (Vladimir Polić) teško da je autorica obradovala djecu. Za odrasle već znam.

Dvadesetak pjesama, osim što ne nude ništa zanimljivo; sugestivno 135
lirsko, ili dramsko, kako tko voli; literarno suvislo ili barem novo (u smislu: drugačije); zanatski, barem, korektno ili jezički zanimljivo — ovih dvadesetak pjesama vonja po spomenarskim zapisima naših preparandijskih baka; vonja po rukopisima usamljenih, a romantičnih seoskih učiteljica s kraja prošlog ili početka ovog vijeka koje su se u zabitima odavale stihovanju turobne osamljenosti; vonja po autentičnom književnom diletantizmu. Nemam ja ništa protiv baka, seoskih učiteljica i literarnih amatera, ali sam protiv tiskanja svega što nekome padne na um da proglasi vrijednim knjige.

Pjesmice i pjesmuljci učinili su prilično štete i još uvijek je čine.

A izlizani rekvizitarij pojmova, situacija, godišnjih doba, malih braca i mamica kojim barata Kruna First-Medić; ovaj žalobni panoptikum ptičica i papica i listica i zvijezdica i kišice i golubova obiljepljenih žvakom — sve je to prazno, nepotrebno i skupo.

...
Gotovo da je zaludno ulaziti u pomnu analizu autorice koja je »ostala vezana za Donji Miholjac gdje je provela dane djetinjstva« kada ona recimo piše:

...kad galeb bere naranču sa grane...
(STO JE TO — DOMOVINA?)

ili:

Uvijek kad me jutrom bude
mama, tata, djed i baka,
čokoladicu mi nude

i mole dok ne izlude:
»U vrtić nam, lutka, kreni!
Zakasniti ćeš, jao meni itd.

(KAKO JE TO KOD MENE KADA
POLAZIM U VRTIĆ)

Sličnih mudrosti i stihoklepačkih dometa moglo bi se još obilato citirati. Mogla bi se citirati cijela zbirka. Možda još samo nekoliko stihova iz pjesmice BARIJADA:

*Tek su patke tužne stale
i svoj protest započele:
-Propale su naše sanje;
gdje trenirati sad plivanje?*

*Leptir, ledno, prsno, krad!
To je za nas sportski faul!
Gdje će, raju, jao sada
pačja bit' Olimpijadate*

Gdje će se trenirati sada plivanje, ne znam. Ali znam da je to uistinu faul, faul! nad djecom, faul nad čitaocima uopće. I uopće — faul! Za ovakav faul svaki pristojan književni sudac daje crveni karton. A publika svizdi, opravdano.

Kritičnost je uobičajeno zanemarena kod stihoklepacu te sa njima i ne treba pretjerano čuditi, ali dozvoljeno je i nužno čuditi se izdavačima ili se zabavljati izmišljajući moguće razloge tiskanja ovakvih nesuvislosti.

136 Bilo bi neuporedivo jeftinije i korisnije za taj novac kupiti gomilu pametnih, već tiskanih knjiga Copičevih, ili Radovičevih ili Balogovih, ili Paljetkovih, ili nekih drugih pa to poslati školskim bibliotekama, ili podijeliti djeci. I roditeljima. I piscima poput Krune First-Medić.

Kažu da se u nas premalo čita.

To je, vjerojatno, istina.

Razloge otkrivam.

Bljutava žvaka učini i med bljutavim.

Memoilo Popadić

veći broj vrsta aparata

Učinite li jezik poetskim i ljupkim, ili date li mu zvuk zvona ili topovskog lica, ili učinite li ga jasnim i mudrim, elastičnim, sadržajnim, lakim, logičnim ili poetičnim, time ćete ove vrline useti u samu dušu naroda. Ali ako je vaš govor težak, konfuzan, bezobličan, otrcan i lafan, neka ste prokleti jer ste se ogrešili o duhovno biće naroda.

(Čapek: *Pohvala češkom jeziku*)

137

Citirao sam čoveka umnog, obrazovanog i duhovitog; a sad mi valja citirati ljude kojima ove epitete ne mogu dati.

«Sve nabrojano, a toga ima još više nerečenog, samo su kamenčići u bistavom mozaiku razvitka i napretka Istre, Rijeke i Kvarnerskih ostrva, otkad su pripojeni svojoj domovini, novoj socijalističkoj samoupravnoj Jugoslaviji.» (Kekec br. 1078, 26. 9. 1978).

«...odkriven je, spomen-park ustanka i revolucije, monumentalni spomenik...»

«Takođe, u tom sklopu nalaze se i kameni elementi za pet poginulih heroja...»

«Odbacivši dogmatsku i impresionističku kritiku, Škerlić ne zasniva svoja istraživanja u oblasti literature na ličnim utiscima nego primenjuje niz novih naučnih metoda u otkrivanju društveno-političkih kao i kulturnih uslova pod kojima se delo stvara.» (Kekec br. 1080, 10. 10. 1978).

«...stao je potom pred svoje mlade muzičare s čijih su instrumenata poetjeli po razdražanim licima mališana svečani tonovi borbenih pjesama.» (Male novine br. 1125, 23. 10. 1978).

«Pjesnik pjeva lirski toplo, hrleći u susret djetetu da bi uporedo s njim koračao. Ovom poezijom obuhvaćeno je djetinjstvo različitog uzrasta.»

«Čvrsto stoje stupci formula, kao stubovi složeni od kamenih monolita, bez ijedne jedine pukotine i mane. Jasni glas matematike zaglušuje nejasni protest uobrazilje.» (Male novine br. 1126, 30. 10. 1978).

«Kao što su prvi okršaji omiljenih junaka bili pomalo strašljivi, tako je i strip o njima postepeno rastao.»

«I kao što je borba bila naša jugoslovenska, i Mirko i Slavko su postali nosioci borbe svakog našeg kraja. Svi narodi i sve narodnosti naše zemlje imaju u upotrebi često ova imena — to je još jedna potvrda svemoćnosti ovih junaka.»

»I neće oni umreti; izašli su oni iz okvira stripa — ukrašavaju naše grudi sa majica, ukrašavaju i prenose poruke borbe; pozivaju nas svojim primerima iz borbe u borbu za znanje, za dobre ocene i dobre drugove sa tašni...«

»Dve gorde planine iznad Čačka, tiho stročene u melodičnu narodnu pesmu progone svoje verne seljake na druge planine.«

»Lek za rat je borba, borba i rad je put pobede za siromaštvo, ne zstajkuj, ni šale radi, da se i ti ne bi hladio kao je u travu.« (Dečje novine br. 580, 4. 2. 1975).

»A zatim se ista ljubav sjurila u krv da bi zaledila, da bi nekako odbranila profesora kome je sada ustaša pretresao džepove.« (Dečje novine br. 584, 4. 3. 1975).

»Veći broj vrsta aparata za domaćinstvo iz domaće industrije pojavile su se na našim tržištima u većim količinama tek u 1956. godini.«

»Snimio je oko desetak filmova...«

»U najidealnijem (najboljem) slučaju...« (Dečje novine br. 588, 1. 4. 1975).

«. . . spašavaju...«

«. . . da je sa kockom eksploziva unište.«

138 »Sunce je bilo na zalazu i svojim odsjajem u morskoj vodi prelivalo spektre raznih boja koji ne mogu da se dožive van morskog ambijenta.«

»Kad izađemo u polje pa se obazremo oko sebe — vidimo PRIRODU.«

»Ti odnosi su u čvrstim vezama i zavise jedan od drugog. Ako se oni naruše, može doći do raznih poremećaja u prirodi, do njenog osiromašenja, do njene neupotrebljivosti...«

»Da ste uvek k'o dva brata,
sa stiskom ruku — okovrata.«

«. . . kuda su trebali da prođu fašisti.« (Tik-tak br. 1, 1. 9. 1973).

«. . . nalakuje se...«

»Mi smo onda mnogo bogati...«

»Uplasteno.« (Tik-tak br. 2, 15. 9. 1978).

»To je dokaz da mada smo se goloruki digli na ustanak samo hrabrost i snalažljivost su nam pomogle...«

»Plastovi sena šire miris suve trave.«

»Krite grane... savile se do zemlje.«

»Od toga su pojedine pravo čudo mirisnosti i slasti.« (Tik-tak br. 3, 1. 10. 1978).

I tako dalje, i tako dalje, i tako dalje, i tako dalje.

o O o

Zašto ti ljudi pišu kad su nevešti pisanju? Ko su lektori (ako ih ima)? Kako su se na uredničkim mestima održali ljudi nevešti uredničkom poslu? Imaju li kakvog uticaja članovi izdavačkih saveta? Zašto se ovi listovi preporučuju (a počesto i nameću) deci? Ne znam; mogu samo nagađati.

Radije ću reći ono u šta sam siguran. Tekstovi koje sam citirao — i drugi, njima slični — prilično uspešno razgrađuju Skadar na Bojani, poričući ono što deca uče na časovima maternjeg jezika, istorije, i poznavanja prirode i društva. Skručen rečnik, neoprostive greške u gramatici i sintaksi, gomila izandalih fraza i »vrućih parola«, nemilosrdna eksploatacija opštih mesta, težak kancelarijski (ili, kao alternativa, bombastičan i nadripoetski) stil — sve su to provereni načini da se detetu obnemile i lažno predstave jezik, književnost, rodoljublje, Revolucija, samoupravljanje, i uspšte sve što nam je dragoceno.

Pisci takvih tekstova čine estetsko, etičko i vaspitno zlodelo, ali ne mislim tvrditi da ga čine svesno. Ne; oni se upravo taklinju u svoju ideološku ispravnost, i jamačno veruju da je dejstvo njihovih tvorevina jednako njihovim dobrim namerama. Neki među njima (naivni? preprodani?), čak su razradili otprilike ovakvu formulu: uzvišena tema + vaspitna namera = uspeo tekst. To praktično znači: napis o (recimo) deci-herojima NOB, objavljen s namerom da doprinese gaženju revolucionarnih tradicija, mora *smisla* tim biti dobar. I, dalje: svako ko pokudi jezik, stil, kompoziciju ili ma koji zanatski i/ili estetski vid tog napisa, *smisla* tim je neprijatelj i dece-heroja, i NOB, i svega što je ovom društvu sveto. Ukratko: stvorena je dimna zavesa pod kojom cveta trgovina bofi-rohom.

139

Ta je dimna zavesa, nažalost, delovala na mnoge roditelje, nastavnike, javne radnike, uredničke kolegijume, izdavačke savete itd. S druge strane, premalo je ljudi koji su se javno suprotstavili njenim proizvođačima, premalo je ljudi koji podsećaju druge na prastaru jednostavnu istinu: nije dovoljno znati šta, mora se znati i kako, inače ćemo postići suprotno od onoga što želimo da postignemo. Premalo ih je, verovatno, i stoga što se veruje da je izlišno dokazivati večne istine; nije li jednom zauvek dokazano da je 2+2=4 i da šta ne može bez kako? Bojim se, međutim, da taj posao nije izlišan: bojim se da je neophodan.

Čuo sam tvrdnje da je bolje šta nego ništa: da je bolje imati ovakve listove za decu nemati nikakve. One zvuče kao glas zdravog razuma, ali u suštini su defetistične. Kao: eto, šta da se radi, nema boljih novinara, nema boljih publicista, nema boljih pisaca, nema boljih urednika; prema tome, daj šta daš.

Smešno. Dobrih novinara, publicista i pisaca *ima*; dobrih urednika, sposobnih da te ljude okupe, *ima*; dobrih . . .

A možda i nije smešno. Svi znamo tužnu istoriju obnovljenog *Poljara*: stvarala ga je predana, nadahnuti, odgovorna, čestita ekipa znalaca i ljubitelja svog posla. . . i šta se desilo? Posle dve godine, najbolji jugoslovenski list za decu bestidno je likvidiran, a da zbog tog herostratskog čina niko nije čak ni pocrveneo.

Dakle, pored valjanih stvaralaca, za život dobrog dečjeg lista neophodno je još nešto: društvena briga. Briga, naglasio bih, veća nego dosad; istinska, trajna briga kvalifikovanih ljudi i organizacijâ. Ako nje ne bude, i dalje će za vaspitače važiti trgovci frazama, a za spisatelje laktiši koji još nisu naučili da treće lice množine glagola »trebatî«, u prošlom vremenu, ne glasi »treballi su«.

Vlada Stoffjković

Književnost za decu u programu za osnovnu školu i pedagošku akademiju

Književnost za decu uvedena je kao poseban predmet u programe za obrazovanje učitelja u SR Srbiji 1973. godine, a u SAP Vojvodini se po tom programu radilo prvo sa vanrednim studentima, a onda po nešto izmenjenom programu (iz kojeg su izostavljeni Dragan Kulidžan i Gvido Tartalja) i sa redovnim studentima. Iako je književnost za decu dugo i strpljivo, i stidljivo, a neopravdano, čekala da zauzme mesto koje joj pripada u obrazovanju učitelja, dobro je što je dočekala da bude samostalna naučna disciplina.

U programu za pedagošku akademiju književnost za decu proučava se u III razredu sa tri časa nedeljno, otprilike jedno polugode, i u nešto manjem obimu u IV razredu. Redovni studenti slušaju dva semestra književnost za decu sa dva časa nedeljno. Očito, književnosti za decu posvećeno je mnogo pažnje i mnogo vremena i u tome nema razloga nezadovoljstvu.

Posebno je pitanje šta se iz književnosti za decu naših naroda i narodnosti proučava u pedagoškoj akademiji i u kom obimu.

Pogledajmo radi preglednosti i lakšeg upoređivanja prvo program za osnovnu školu.¹

U obaveznoj lektiri za prvi razred su Zmajeve pesme i slikovnice, a u programu za pedagošku akademiju su Zmajeve pesme, ali ne i slikovnice. U programu za prvi razred su pisci koji se proučavaju u programu za pedagoške akademije, ali ne i sa istim ostvarenjima: Mira Alečković: *Novogodišnja noć* (prvi razr.) — *Zređane balade*; B. Čopić: *Baka, on, đak i slon* (u prvom razr.) — pesme B. Čopića se ne proučavaju u programu akademije; D. Lukić: *Moj pra-pra-praded i je* (u prvom razr.) — *Deca u ogledalu*.

Jon Kreanga nije u programu za pedagošku akademiju.

U obaveznoj lektiri i po izboru za II razred su sledeći pisci koji nisu u programu za pedagošku akademiju: V. Nazor (*Bijeli jelen*), Gvido Tartalja (*Koliko je težak san*), iako je o njemu napisan i magistarski rad, A. Popović (*Sudbina jednog Čarliza*). Ovo delo je bilo u poslednjem programu za učiteljsku školu. Magda Donasi (*Kuća venice*) i Slavko Janevski (*Najveći kontinent*) nisu u programu za pedagošku akademiju. Istina, Janevski je u programu, ali sa pripovetkom *U pustoj i snežnoj planini*.

¹ Pedagoški Institut Vojvodine, OSMIJNI ŠKOLA U SOCIJALISTIČKOJ AUTONOMNOJ POKRAJINI VOJVODINI, Novi Sad, 1973. godine, od 196. do 226. strane.

U obaveznoj lektiri i po izboru za III razred osnovne škole nalaze se pisci koji uopšte nisu u programu za pedagošku akademiju: Dragan Kuličan (Sveta i pahuljice), Lj. Ršumović (izbor iz pesama), Zvonimir Balog (Nevidljiva Isa), Oskar Vajdi (Srećni princ i druge bajke) i Mihael Babinka (pripovetke — izbor).

Od pisaca koji su u obaveznoj lektiri i po izboru za IV razred samo jedan je u programu za pedagošku akademiju, a na spisku ima trinaest pisaca, od kojih deset pisaca i pesnika naših naroda i narodnosti. Ova činjenica dovoljno govori i bez ikakvog posebnog razmatranja.

U Planu i programu za obrazovanje stručnih radnika prosvetne struke (Novi Sad, 1977. godine) iz književnosti za decu nalaze se ovi pisci: Ljudo Ondrejev koji je u programu za V razred osnovne škole, Danijel Defo (V razr.), H. B. Stou, koja nije u programu za osnovnu školu, F. Bevk (Partizanske priče), V. Prežihov (Durđevak), Bajke i pripovetke — izbor, Andersenove i Grimove bajke, B. Copić (U svetu medvedja i Iepitrova, Doživljaji mačka Toše, Priče partizanske, Orlovi rane leta), M. Danojčić (Kako spavaju trncaji), K. Kolodi (Pinokio), Mark Tven (Tom Sojer) koji je u programu za VI razred osnovne škole, Ela Peroci (Zvončići zvone), koja nije u programu za osnovnu školu, V. Carić, čije su pesme u programu za V razred, i Oton Zupanić koji je u programu za peti razred osnovne škole.

141

Od pisaca iz književnosti za decu predviđenih programom za IV razred pedagoške akademije u programu za niže razrede ne nalaze se ovi pisci i pesnici: G. Krklec (u VI razr.), V. Nikoleski (u V razr.), M. Antić (u VIII razr.), M. Alečković (u VI razr.), F. Feher (u V razr.). Alekse Mikifi uopšte nema u programu osnovne škole, Žil Vern je svojim čuvenim delom u programu za VI razred. U programu za IV razred pedagoške akademije je i Maksim Gorki (Dečinjstvo), a uopšte ga nema u programu osnovne škole.

Neki od stvaralaca dela za decu nalaze se samo u programu za studente, pa oni studenti koji su došli u akademiju iz drugih škola, a imaju pravo da se upišu i upisuju se, neće znati mnoge stvaraoce književnosti za decu.

Očito je da neki naši veoma plodni i značajni savremeni pisci za decu nikako ne mogu da se nađu u programu škole koja obrazuje buduće učitelje iako su odavno u programima za osnovnu školu i zna se da ih deca rado čitaju. Isto tako, umesno je pitanje kako će učitelj tumačiti pesme pesnika za koga prvi put čuje u učionici pred učenicima, i s tim u vezi — koliko će budući učitelj biti obavešten o savremenim tokovima i dostignućima naše književnosti za decu.

Naravno, budući učitelj mora u većem obimu da poznaje najbolja ostvarenja u književnosti za decu i u nas i u svetu. Bez toga nema stručne osposobljenosti, nema izgrađenih pouzdatih merila za pristup delima za decu, nema mogućnosti za prenošenje znanja na nova književna ostvarenja o deci i za decu. Pa ipak vidljiv je raskorak između programa osnovne škole i programa pedagoške akademije.

Iz programa za osnovnu školu — za prva četiri razreda — u programu za pedagoške akademije ima petnaest pisaca iako ne sa istim delima (uz već pomenute, Ahmet Hromadžić je u programu za osnovnu školu zastupljen

delom *Patuljak iz zaboravljene zemlje*, a u programu za pedagošku akademiju je njegovo delo *Patuljak vam priča*). U programu za više razrede osnovne škole ima dvadeset pisaca koji su i u programu za pedagošku akademiju. Više je pisaca u programu pedagoške akademije koji se proučavaju u višim razredima osnovne škole, nego što je pisaca koji su u programu za niže razrede. Kad bismo to sveli na brojke, ako je to moguće kada je reč o književnim ostvarenjima, onda bismo dobili da iz programa osnovne škole u programu akademije ima samo 12,5% istih pisaca.

Otuda se opravdano nameće pitanje za koji program i za koju nastavu pedagoške akademije pripremaju buduće učitelje? Isto tako, zanimljivo je pitanje zašto nije predviđena mogućnost da studenti seminarski obrade savremene pisce i tako se osposobe da samostalno pristupaju savremenim književnim ostvarenjima za decu. Tako bi neki savremeni pisci za decu i na taj način izborili svojim književnim ostvarenjima već potvrđeno mesto. Istovremeno, naši programi bi se oslobodili tradicionalizma i u programu za pedagošku akademiju kao što su se vrlo hrabro i mudro oslobodili tradicionalizma i u programu za osnovnu školu jer se vodilo računa i o vrednosti književnih ostvarenja za decu, ali i o savremenim potrebama deteta.

Integriranost dječje i omladinske književnosti u sistem obrazovanja i u literarno estetski odgoj

Literarno estetski odgoj u našem sistemu odgoja i obrazovanja odvija se prema stupnjevima, i to: predškolski odgoj, osnovnoškolsko obavezno obrazovanje i srednjoškolsko (usmjereno) obrazovanje. Naravno, estetski pa i literarno estetski odgoj zastupljen je i drugdje, npr. na radničkim i narodnim univerzitetima, u obrazovnim programima radija i televizije, u novinama i listovima i drugdje.

Ako bismo pokušavali uopćeno zahvatiti i označiti karakteristike literarno estetskog odgoja na svakom od navedenih stupnjeva školskog obrazovanja, mogli bismo reći da je predškolski odgoj upućen razvijanju i njegovanju djetetove mogućnosti doživljavanja umjetničkog djela i primanja njegove poruke. Ujedinjeno bismo mogli govoriti o njegovom spontanom uopćavanju onih osobitosti umjetničkog kazivanja i saopćavanja koja se najčešće pojavljuju u tekstovima odgovarajućim tom stupnju djetetove percepcije.

Treba posebno naglasiti da ovaj stupanj estetskog odgoja u najvećoj mjeri ovisi o tekstovima iz narodne umjetnosti riječi i iz današnje i jućrašnje dječje književnosti. Drugim riječima: početni razvoj djetetovih percepcijskih mogućnosti uvjetovan je porud ostaloga i estetskom i literarnom strukturom, tj. žanrovskom prirodom izvjesnih pripovjednih i pjesničkih vrsta narodne i dječje književnosti.

Literarno estetski odgoj na nižem stupnju osnovnoškolskog obrazovanja neposredno se nastavlja na prethodnom, predškolskom odgoju odnosno djetetovu odnosu prema lijepoj književnosti odgovarajućeg stupnja. U pretežnoj mjeri upotrebljavaju se i ovdje djela dječjih pisaca, dok su djela iz opće književnosti uglavnom samo ona koja su po svojoj žanrovskoj prirodi primjerena djetetovoj percepciji na ovom stupnju, npr. basne. Odgojni cilj i na ovom stupnju literarnog estetskog obrazovanja je učenikovo doživljajno, emocionalno odazivanje i prepoznavanje etičkih odrednica te ujedno razvijanje umijeća raščlanjivanja i razlučivanja najuočljivijih estetskih značajki teksta, pri čemu se proces izvodi na djetetovu etičkom i emocionalnom odazivanju. Uslijed velike tematske svestranosti čitanki, na račun neliterarnih tekstova potrebnih za ostvarivanje odgojno obrazovnog programa, na nižem stupnju osnovne škole još se ne mogu isticati žanrovsko evolucijske karakteristike književnosti. Ne ipak se može kod učenika izoblikovati sposobnost razlučivanja nekadašnjeg anonimnog narodnog estetskog oblikovanja, i to kako na osnovu sadržaja tako i na osnovu blizine percepcijskim značajkama osnovnoškolskog učenika.

Kako se ujedno u izdašnoj mjeri pojavljuju djela dječje književnosti, moguće je na odgovarajući način, odnosno na odgovarajućem stupnju, upozoravati na genetske i literarno strukturne veze između narodne i dječje književnosti, opet polazeći od učenikove percepcije.

143

To se još djelotvornije može ostvarivati na srednjem stupnju osnovnoškolskog obrazovanja i odgoja.

Na višem stupnju osnovnoškolskog obrazovanja literarno estetski odgoj kreće se između normativne poetike, pogotovu što se pojedinih pripovjednih i pjesničkih vrsta tiče, i stanovitog stupnja razvijanja i proširivanja literarno historijskog područja, zasad uglavnom na personalističkom osnovu, dakle preko pojedinih značajnih pjesnika i pisaca iz opće književnosti učenikovog materijalnog jezika, manje, dakle, iz dječje nacionalne književnosti. Percepcijske mogućnosti učenika na višem stupnju osnovne škole tolike su (bar što se stalno i razvojno aktivnih mladih čitalaca tiče) da su dati širi uvjeti za primanje pojedinih vrsta iz opće književnosti.

Kod učenika poslednjih godina osnovnoškolskog obrazovanja danas na svim područjima opazamo da njihovo mišljenje označava sve veća samostalnost, misaona inicijativnost i usmjerenost u analitičko odazivanje na pojave oko sebe i na prerastanje autoritativnog odnosa na crti nastavnik — učenik. Pojavljuju se i ponegdje već se ostvaruju šire mogućnosti samostalnog sudjelovanja u samom pedagoškom procesu gdje treba da se uspostave adekvatni samoupravni odnosi radne prirode. Pored toga naročito je značajno da je kod pojedinih struka odnosno predmeta zadnjih 15—20 godina došlo do temeljnog prestrukturiranja u pedagoškom pristupu i na didaktičnom planu, ali na temelju novih znanja i znanstvenih rezultata, npr. u prirodoslovnim predmetima, matematici, fizici i sl. Literarno estetski odgoj, međutim, još uvijek se kreće u granicama tradicionalnog znanja što se literarnih rodova i vrsta tiče kao i što se tiče i detalja normativne poetike.

Nasliedene predstave i pojmovi još uvijek nas zadovoljavaju, mada znanost o književnosti poslednjih dvadeset godina i mada su pojedini pristupi (osobito sociologija književnosti kao i proučavanje percepcije umjetničkog

djela i njegove recepcije) otvaraju nove mogućnosti spoznavanja umjetnosti riječi, bliže današnjim pogledima i načinu mišljenja generacija učenika i pokoljenja što dolaze. I što se same sistematike tiče — mislim ovdje na čitanje i udžbenike za 7. i 8. razred slovenske osnovne škole — ona je po razvijenosti i po svojoj prirodi takva da ne može zadovoljavati i ne dostiže stupanj sistematike kod pojedinih prirodoslovnih predmeta na tom stupnju obrazovanja.

Tako bi se moglo tvrditi da u okviru literarno estetskog odgoja u višim razredima osnovne škole, ni po sistematiki, ni po onim odrednicama koje označavaju način mišljenja današnjih adolescenata, ne idemo u korak s razvojem i stoga ne samo što ne postizemo željene rezultate, već možemo na ovakav način neposredno destimulirati i zanemarivati uspjehe postignute u literarno estetskom odgoju prethodnih godina, te time posredno siromašiti odnos adolescenata prema ljepoj književnosti. Da je sve ovo doista prvorazrednog značenja, proizilazi iz činjenice da su to one godine u razvoju mlade ličnosti koje su najdinamičnije, u kojima naročito dolazi do izražaja njezin kritični i, također, racionalni odnos prema onome sa čime se susreće i suočava.

144 Pitanje je dakle na koji način organizirati literarno estetski odgoj u višim razredima osnovne škole da bi se već razvijene percepcijske mogućnosti još dalje produbljivale. Smatram da bi postepeno trebalo učenika, sljedstveno njegovom prevladavajućem analitičkom načinu mišljenja, uvoditi direktno u spoznavanje razvojnih karakteristika umjetnosti riječi, dakle književnosti kao cjeline, i da bi bilo potrebno zaobići dualizam koji se pogotovu u posljednje dvije godine osnovnoškolskog obrazovanja pojavljuje, a time s jedne strane normativna poetika i osnove teorije književnosti s obzirom na literarne rodove i vrste, s druge pak literarno historijske predstave, uglavnom personalističke prirode, koje se samo uvjetno mogu približavati uspostavljanju stanovitih koordinata u određenoj nacionalnoj književnosti. Drugim riječima, ni s vidokruga poetike učenik ne dobije predstavu o evoluciji literarnih vrsta i rodova u književnosti kao cjelini, a ni iz vidokruga upoznavanja nacionalne književnosti to mu se na personalističkoj literarno historijskoj osnovi ne može omogućiti.

Na ove okolnosti treba gledati iz aspekta reforme odgoja i obrazovanja prema kojoj bi se osnovno i srednje usmjereno obrazovanje trebalo međusobno što tješnje povezivati i nadograđivati. Time bi bile date mogućnosti da se općeobrazovni karakter posljednjih dviju godina osnovnoškolskog obrazovanja izrazičije oblikuje u tom smislu da postaje dio organske cjeline odnosno stupanj koji sačinjavaju ove dvije godine i prve dvije godine (zajedničke osnove) srednjeg usmjerenog obrazovanja. Ovo, međutim, izgleda, nije razrađeno.

Čitanke za prvi razred srednjeg usmjerenog obrazovanja što se literarno estetskog odgoja tiče, započinjaju od početaka i u pogledu literarno teoretskog uvida u književnost te poetike rodova i vrsta, kao i u pogledu literarne povijesti. To znači da obrazovanje u posljednje dvije godine osnovnoškolskog rada nije dovoljno sistematično ili pak nije bilo primjereno nastavnom programu literarno estetskog obrazovanja prve dvije godine srednjeg usmjerenog obrazovanja.

Vjerovatno je realno suditi da su percepcijski stupaj i priroda učenika, što se mišljenja tiče, toliki i takvi da bi se već u 7. i 8. razredu moglo sistematično razvijati literarno estetsko obrazovanje, ali dakako prema adekvatnim postupcima. Karakteristično je, naime, da se dualizam posljednjih godina osnovnoškolskog obrazovanja pojavljuje i u čitankama za 1. razred srednjeg usmjerenog obrazovanja, ali mu je sistematika izgrađena (npr. u odličnom udžbeniku Zdenka Lešića *Čitanka za 1. razred škole srednjeg obrazovanja*, Sarajevo 1978; također i kod D. Vučenova i R. Dimitrijevića, *Čitanka sa teorijom književnosti*, Beograd 1977; povodom ove treba spomenuti da se literarno historijski dio u dualizmu izrazio do stupnja odvojenog priručnika D. Stefanovića i V. Stanisavljevića *Osnovi istorije književnosti jugoslovenskih naroda i narodnosti i svetske književnosti*, Beograd 1977). Šicel — Rosandićeva *Čitanka s pregledom književnosti I*, Zagreb 1977, objedinjuje područja literarne teorije, tj. literarnog estetskog obrazovanja i literarne povijesti. Ali je ova *Čitanka* skraćena u odnosu na raniji, popularni *Pristup književnom djelu* (Prangeš, Šicel, Rosandić). To bi moglo značiti da je u hrvatskoj osnovnoj školi odgovarajuće zahvaćena sistematika literarno estetskog obrazovanja u posljednje dvije godine osnovne škole ili se pak, naprotiv, radi o smanjenju programa nastave maternjeg jezika i književnosti u srednjem usmjerenom obrazovanju.

145

Oslanjajući se na percepcijske mogućnosti i na način mišljenja današnjih učenika viših razreda osnovne škole kao i na sistematiku u nekim drugim predmetima, a ujedno vodeći računa o neostvarenim dugotrajnim težnjama da bi što više literarnih imena našega vremena, naših književnosti ušlo u obrazovni program, doći ćemo do zaključka da je moguće i da je potrebno literarno estetsko obrazovanje izvoditi sistematično i na način koji bi bio cjelovit i koji bi se u sebi postepeno nadograđivao. Na nižem stupnju osnovne škole razvijale bi se kao i dosad percepcijske mogućnosti, na srednjem bi se približavale djetetovoj percepciji odgovarajuće vrste iz narodne, dječje i opće književnosti, na višem stupnju pak, osobito u posljednje dvije godine, učenik bi trebao upoznavati nastanak estetskog oblikovanja rječju, pojavu i evoluciju vrsta i rodova, i to na primjerima koliko se najviše može iz naših književnosti. Evolucija rodova i vrsta učeniku je bliska iz njegova poznavanja prirode. U literarno estetskom obrazovanju, međutim, učeniku zasad nije približavan razvoj književnosti kao ljudskog fenomena, nego upoznaje pojedine literarne oblike odnosno vrste u njihovom već izgrađenom, idealnom stupnju, mimo njihovih razvojnih osobitosti. Dakako bi se trebalo prve dvije godine organizirati na one vrste iz pojedinih rodova književnosti koje su najbliže percepcijskim mogućnostima učenika, dok bi se u naredne četiri godine srednjeg usmjerenog obrazovanja, ali opet preko dva stupnja, program širio i produbljavao.

Na taj bi se način adekvatno povećao udio dječje i omladinske književnosti, dakle onih literarnih djela koja su učeniku osobito tokom srednjoškolskog obrazovanja najbliža. Ovo povećanje ne bi bilo uvjetovano toliko literarno historijski personalistički koliko učenikovom percepcijom uz obrazovno aplikativne potrebe što se pojave i evolucije vrsta tiče. Uporedno bi se postepeno širio krug nacionalne i opće književnosti; prisutna je, dakle,

i literarno historijska komponenta koja u sistematlici literarno estetskog odgoja i dalje ostaje među primarnima.

U našem današnjem pedagoškom radu na literarno estetskom obrazovanju pojavljuju se dakle dva središnja problema:

1. Učenik ne dobija predstavu o razvoju književnosti preko početne pojave i evolucije pojedinih vrsta te njihovih transformacija i nastanka rodova. Vrste upoznaje preko statično datih odrednica normativne poetike, i to u idealnoj formi, najčešće iz stranih književnosti, dok naši stvaraoci te forme ispunjuju prema svom umijeću i svojim stvaralačkim mogućnostima. Pri tom su skoro po pravilu u nepovoljnijem položaju kao ozakašnjeli, a prema utvrđenim šablonima pojavljuju se katkad u opreci sa stvarnom kronologijom (Shakespeare je npr. prikazan u uvodima stilske formacije i dakle prije Držića).

2. Žanrovi dječje i omladinske književnosti u procesu razvoja mladog čitaoca i u razvoju literarno estetskog obrazovanja međusobno su povezani i isprepliću se, te aplikativne su prirode, ali u sistemu obrazovanja nisu dovoljno sistematski zastupljeni.

146 Maglo bi se tvrditi da bi se modernizacijom literarno estetskog obrazovanja adekvatno prerastale slabosti u pogledu adekvatnije zastupljenosti pojedinih naših književnosti u našoj mnogonacionalnoj zajednici koja se i s ove strane neizbježno mora pozitivno odražavati u udžbenicima i u nastavnim programima. Ali u ostvarivanju tog zadatka na osnovu literarno historijskog načela stvaralo bi se prenamoštavanje grade i imena, dok bi princip evolucije književnosti prema vrstama i redovima, aplikiran na primjerima iz svake pojedine književnosti, ostvativno princip jednake vrijednosti te uporedo širio istinsko literarno estetsko obrazovanje te poznavanje povijesti naših nacionalnih literatura.

Janez Rotar

KRITIKA — PRIMERI ZA
RAZMIŠLJANJE

Svako dobro tumačenje književnog dela jeste i vrednovanje. Na nevrednom delu se ne može zasnovati dobra studija. Ono što najbolje ima, kritika je ostvarila govoreći o dobrim delima. Čak i kad se varala u detaljima. Tumačenje dela, a ne vrednovanje, predstavlja rek-ranu naše kritike, i šire, naše kulture. Ako svako tumačenje zaista jeste vrednovanje, obrnuto ne možemo reći: vrednovanje ne sadrži i tumačenje. Tu nemamo šta odvajati. Ovo su samo neka zapažanja Aleksandra Jovanovića izneta u članku »Ocenjivanje ili tumačenje«, objavljenog u »Politici« 22. februara 1979. godine.

*
*
*

Beogradska revija »Duga« od 9. decembra 1978. godine objavila je veoma zanimljiv, da ne kažemo šokantan, tekst istaknutog pesnika Dušana Radovića o pedeset dokaza »da nemamo prave, odgovorne i sposobne urednike u redakcijama listova, književnih časopisa i izdavačkih preduzeća, da oni ne umeju ili neće da čitaju ono što objavljuju, da su lični interesi, često, stariji od društvenog interesa u izdavačkoj politici, da mnogi lažni društveni aktivisti žive od čutanja i kompromisa.« Pisac nastavlja: »Ovih pedeset dokaza našli smo u esejima i prikazima književnog kritičara i doktora književnosti Voje Marjanovića. Slabosti njegove pameti i pismenosti morao je otkriti svaki od u-

rednika pod čijim su imenom i odgovornošću ti tekstovi objavljeni. Oni su krivi što je Voja Marjanović postao književni i društveni arbitar, savetnik i učitelj drugih. Mi tako očigledne nesporazume sa pametću i pismenošću nismo komentarisali. Samo smo podvlačili najdrastičnije primere.« I sledi tih pedeset primera, a svaki za sebe, blago rečeno, izaziva sažaljenje i svaki je odraz ne samo nepoznavanja jezika i pismenosti, nego, reklo bi se, i tek verbalnog poznavanja materije o kojoj je književni kritičar stvaralaštva za decu pokušao da donese svoj sud. Uzgred rečeno, od tog suda drhte mnogi pisci.

U svakom slučaju, mora se uvažiti činjenica da kritika književnosti za decu ima mnogo svojih kritičnih momenta. Pogotovo, kada se radi o pitanjima istine u kritici stvaralaštva za decu. Da li je njena uloga da deli priču, da usmerava, vaspitava, da registruje i beleži, da razvrstava pisce na »tradicionaliste«, »romantičare«, »socio-realiste«, »antičevce«, »urbaniste« i slično, a kada je to već urađeno — da li je to objektivni pristup, u kojoj meri studiozan i da li je to istinska afirmacija stvaralaštva za decu? Pisci znaju da bez njihovog istraživanja i stvaralačkog prilaza nema ni prave afirmacije književnosti za decu. Međutim, u kojoj je meri kritika spremna (čitaj: i voljna) da njihove napore i pregalaštvo prihvati? Ovdje se, zaista, moramo složiti sa D. Radovićem »da su lični interesi, često, stariji od društvenog interesa u izdavačkoj politici i da mnogi lažni društveni aktivisti žive od čutanja i kompromisa.« Ne možemo zažmuriti pred

dobrim delom kritičara koji zbog svojih površnih ocena i gledišta, često i nestručnih, i tek napisanim dolima skoro zauvek zatvaraju vrata izdavačkih kuća i put do čitalaca. S druge strane, sve ono što se objavi skoro da uvek i isključivo nailazi na pozitivnu kritiku.

+
= *

Misleći na izvesna loša svojstva moderne poezije za decu, Jovan Đurđin je na prošlogodišnjim »Zmajevim dečjim igrama« rekao: »Slobodna igra duha i visoke imaginativne sposobnosti posvedočene u delima sa otkrivalačkim sadržajem i oplemenjenim izrazom svadeni su, zbog nedovoljne selektivnosti pesnika, izričavača, kritičara, u mnogim knjigama za decu ovog valjda najproduktivnijeg trenutka u istoriji dečje književnosti, na isprazno nekontrolisano stihotvorstvo ili na simulaciju 'apsolutne slobode'.« Ovdje, besumnje, ima dosta istine — čak i više nego što se to misli i želi priznati. Inače, kako objasniti pravu poplavu raznih »pisaca« i »pesnika« (čija svaka knjžica jedva da broji dvadesetak stranica), koji se dovijaju na sve moguće načine i polazi im za rukom da od radnih organizacija, ustanova i SIZ iskamče sredstva za svoj »dela«. Ovi svoj rad vrednuju po broju objavljenih »dela« (a ima slučajeva da godišnje, pod razno-raznim firmama, i tri-četiri! knjige objave). O takvim pojavama književna kritika mudro ćuti, a trebalo bi da ukaže na njih, jasno, otvoreno, sa punim imenom i prezimenom, da ih obeleži i žigom. Tim pre što se radi o knjigama bez ikakve umetničke i literarne vrednosti, a sem toga takvi »pisaci« obmanjuju društvo, radne ljude i — sami sebe! (Kada takav »pisac« objavi, recimo, pet knjiga više ga ne možeš ni ubediti da nije pisac). Doduše, tu i tamo se progovori i o tome, ali uopšteno, izokola, sa strogom distancom i sa nekakvog kritičarskog Parnasa ili, na svu sreću ne tako često, takva »dela« naidu i na pohvale kritike (Sad smo opet kod pojave »ličnih interesa«.) U tom kontekstu može

se govoriti i o uređivačkoj politici (i produkciji) dečjih emisija na radiju i televiziji. Svedoci smo, naime, da i sa najodgovornijih mesta stižu glasovi kako u ovoj oblasti uveliko uzimaju maha samoreklamstvo, uzurpacija i privatizacija — uz prećutni blagoslov kritike.

*
*
*

I kao što moramo priznati da postoje istinski stvaraoци i pisci i oni drugi »pisaci«, tako moramo da prihvatimo činjenicu da postoje kritičari i kritizeri. Naravno kada su u pitanju pojave i tendencije savremenog stvaralaštva za decu. Za pohvalu su nastojanja da književna kritika duboko i analitički prodre u tajnoviti svet detinjstva, da ga rasvetli, razotkrije, približi, ulepša i da ga humanizuje — naravno, onoliko koliko su to i sami stvaraoци za decu uspehli. Međutim, nije za pohvalu što na momente kritika pokušava da izigrava Frojđovog sledbenika, psihoanalitičara — kada su u pitanju pojedini pisci i njihova dela — a pozivajuć se na moderna vremena, na nova saznanja deteta, na neki njegov nedokučivi mračni svet, na podsvest, na praiskonske i skoro animalne porive. Tobaž, dete više nije voljno da prihvati ono što mu se potura spolja (detetu je uopšte teško nešto podmećuti i podvaliti mu, barem sa duhovne i estetske strane), nego sledi samo sebi znane vibracije i otkačaje (ako je u pitanju instinkt onda nema zamerke).

Konkretno, da pomenemo »Strašnu djecu« Gorana Babića, što po mnogim kritičarima predstavlja radikalni zaokret u našoj poeziji za decu. Nije nam namera da ovde dajemo sud o Babićevoj poeziji, ali se mora pomenuti šta je o »Strašnoj djeci« pisala Milica Bulinac (»Umjetnost i dijete«, broj 28): »Na kraju i još jednom ne dijelimo brigu pedagoga kako će na djecu djelovati Babićeva knjiga. Prestanimo već jednom potejenjivati mogućnosti savremenog deteta. Ono će se dobro snaći u Babićevoj knjizi. U svakom od motiva

Iako će prepoznati svakodnevnici svojih doživljaja. Babićevi vampiri, vještice, zmije, i sve one spodobе iz mraka, nisu nadmašile stvarni inventar dječje uobrazilje. Neće dakle biti ni kočenja, ni traumatizama. Nas brine nešto sasvim drugo: kako osposobiti nastavnika za interpretaciju suvremene poezije za djecu koju uopće ne posnaje; kako naterati onu, još uvijek brojnu grupu pedagoga da shvati istinske mogućnosti suvremenog djeteta ili kako preodgojiti onu mamu, koja je Babićeva zbirka vratila dječjem bibliotekaru Gradske knjižnice u Zagrebu s riječima: Ovu strašnu knjigu dajte vi svome djetetu!

Sasvim je sigurno da i delinjstvo ne treba fetišizirati, nije ni tu suma, najsušna lepota, ali zbog čega je kritici potrebno da zauzima kritizerske stavove i insistira na prevaspitavanju samih čitalaca, pedagoga i nastavnika — kad će se već i sama деца dobro snaći, konkretno, u pomenutoj knjizi? Nije li to samo potvrda sumnje da se деца, ipak, neće tako dobro snaći? U ovom slučaju najbolje je prihvatiti konstataciju Vladimira Milarića da »Babićeva knjiga je pre svega knjiga eksperiment. Ona izaziva romantične sanjalice i u tom izazivanju pokazuje izvesni cinizam«. Dakle, »Strašna djeca« su rukavica u lice samim piscima i kritici, a ponajmanje deci, pedagogima i nastavnicima.

I nije ovo usamljen slučaj »deljenja lekcija«. Kritika bi ponajmanje trebala da se bavi kritiziranjem i da insistira na preodgoju ukusa i shvatanja. Jer, ono delo koje poseduje prave vrednosti veoma lako će pronaći put do onog kome je namenjeno, kao što je to, recimo, slučaj i sa knjigom *Rođila me tetka kosa Rajka Petrova Noge*.

I na kraju, nameće se zaključak da kritika izuzetno malu pažnju poklanja

štampanim glasilima za decu čiji se sadržaj graniči sa šundom ili je već to i postao. Ovdе se prvenstveno misli na razno-razne »rote« i druge romane i stripove. Da se razumemo: ovakva izdanja su najčešće oslobođena poreza na promet (drugo je pitanje kako se to postiže), ali to nikako ne znači i da poseduju bilo kakve kvalitete. Tako su »Dečje novine« iz Gornjeg Milanovca prošle godine, čak i u dnevnoj štampi, reklamirale svoje najnovije izdanje nekog romana (ili stripa), sa osnovnim naglaskom da je izvesni junak Divljev zapada već u trinaestoj godini »ubio svog prvog Indijanca«. Ako ništa drugo, onda je ovakva reklama ravna krivičnom delu, tim pre što su se ti »suroviti«, »krvoločni« Indijanci do poslednjeg daha jedino borili za svoju zemlju i svoju slobodu. Ili su i »Dečje novine« pošle sa stanovišta da »modernо dete, sa svojim unutrašnjim porivima« u jednom dahu može da »proguta« sve te masakra, zlodela, genocida i još uz to sa namerno iskrivljenom predstavom o istorijskim zbivanjima i događajima.

Nepravедno bi bilo reći da se o svemu ovome ne piše, ali, rekosmo, ipak je to premalo. Kritika bi takvo »delo« morala saseći u samom korenu, na samom početku, i pre nego što se ono pojavi ili pristigne do rotacionih mašina izdavačkih kuća. Pre nekoliko godina, posetivši majku narodnog heroja Stevana Petrovića Brila, video sam u njevoj kući knjigu u obliku stripa, radenu po motivima pripovetke *Brile od Jovana Popovića*. Zašto junaci *Salasa* a malom rita ne bi našli svoje mesto u stripu i zašto to mesto ne bi našli i drugi junaci iz naše dečje i omladinske literature? Ali, to je već u domenu izdavačke politike.

Todor Bjelečić

JOŠ JEDNOM OTVORENO
O MAKEDONSKOJ KRITICI
KNJIŽEVNOSTI ZA DECU

Ranije smo, na književnim razgovorima u Zagrebu i Zastrogu, a takođe i u novosadskom »Detinjstvu«, pokušali da aktualizujemo jedan niz književno-istorijskih, a u izvesnom smislu, delimično, i teorijskih pitanja razvoja i sadašnjeg trenutka makedonske kritike književnosti za decu. Pitanja nisu ostala bez odgovora, mada je i ovom prilikom nužno prisposmenuti da odjek tih pitanja i odgovora, nažalost, ni izbliza nije ispunio naša očekivanja — u obzir, pored ostalog, i na činjenicu naglašene zaokupljenosti društva, književnosti i same kritike aktuelnim problemima društvene valorizacije rada, idejne i estetičke valorizacije umetničkog čina, kritičkog posredovanja u stvarima književno-istorijskog i teorijskog zanimanja jednog sistema vrednosti primerenog našem autentičnom socijalističkom razvoju.

Posle tih razgovora razišli smo se svaki na svoju stranu možda i sa nevericom u ono što je tamo rečeno, možda i sa neopravdanom ljutnjom što s tom kritikom ide kao što ide, a ne ide baš nikako, svejedno u kakva zvana udarali i kakvim se sve primerima služili da bismo dokazali koliko nam je ona potrebna i šta znači ako se u tokovima jedne literature njeno prisustvo ne oseća... Tada su, usputno, ili sa strane, iskrsla i neka otprilike ovakva rezonovanja: Ko zna da li je to baš sve tako sa makedonskom kritikom, jer — valjda se i u njoj nešto, zaboga, dešava?

Istina je, nešto se dešava, ali se dešava upravo to što se ništa ne dešava! I nije to nikakav paradoks, nikakva igra reči: makedonska kritika književnosti za decu nalikuje na mrtvo more, a mi se — zanesenjaci i noćobdije, vršni idealisti, poetika, metoda, i vršni bdenja — na raznim simpozijumima još uvek uoporno paštimo da, ako je ikako moguće, pokrenemo i to mrtvo more i njegovo usnule kapetanane, pogrešno procenjujući, kako izgleda, šta se to sa nji-

ma u međuvremenu desilo, a morale se nešto desiti — možda i bez njihovog pristanka, možda njima iz leđa, potajno, nekom unapred sračunatom harmonijom ne samo njihovih ovakvih ili onakvih kriterijuma, nego i njihovog bilo kakvog prisustva u tokovima ove književnosti, nad knjigama, tamo gde se oduvek jedino vodila i vodi bitka za dostojanstvo pisane reči, za njene trajne vrednosti.

Evo kako to izgleda kad se ovako uopštena glosa o mrtvom moru i usnulim kapetanima makedonske kritike književnosti za decu prevede na jezik sasvim konkretnih ilustracija:

a) Za više od tri decenije slobodnoga razvoja makedonske književnosti za decu i njene kritike, uz sijaset knjiga pesama, priča, romana, pa čak i izabranih dela dečjih pisaca (nad čime se s razlogom ushićujemo!), objavljene su samo dve knjige kritika — tanušna knjižica osvrta U novom krugu Georgi Arsovskog i knjiga portreta Makedonski pisci za decu Miodraga Drugovca.

b) U istom periodu, od drugih pisaca i kritičara (D. Mitrev, A. Spasov, D. Cackov, I. Ivanovski, S. Micković i dr.), jedva ako je objavljeno desetak prikaza, osvrta i eseja o dečjoj književnosti na koje književna istorija može pouzdano da računa kad god svodi svoje bilanse sa svetom preokupacija dečjih pisaca, njihovim umetničkim idejama i vrednostima.

v) Kritikom kritike ove književnosti bavi se, uglavnom, samo jedan kritičar, pa i on s promenljivim interesovanjem i uspehom.

Bez odgovarajućih teorijskih rasprava, bez produbljenijih analitičkih, monografskih studija, makedonska kritika književnosti za decu egzistira kao jedan malokrvni korpus novinskih prikaza i osvrta. Ona je incidentna, marginalna, površna; to je jedna kritika ad hoc interesovanja i sa strane napabiranih ideja. Dimitar Mitrev je, pred samu smrt, udelio dve-tri mrvice Vidiju Podgorcu; njegova sociološka kritika marksističke provenijencije, koju smo jednom prilikom smestili u tipološki kon-

tekst tzv. kritike akcionih vrednosti, imala je i nerv i široke književne vidike, ali je bolest incidentnosti i nju svela na puki slučaj. Tek kad je svodio račune sa svojim delom, u vreme kad je pripremao za štampu izabrana dela u sedam pozamašnih tomova, Mitrev se kada prenuo pred jednom prazninom u tome delu, pred prazninom ili pred sopstvenim dugom, i bržeboļje pokušao da nadomesti propušteno. Moćemo mu biti zahvalni što je i toliko učinio: onaj ko bude pisao o Podgorcu, hteo ili ne moraće konsultovati i osvrt D. Mitreva o popularnom romanu *Beo Ciganče*.

Senka incidentnosti se, međutim, nadvija i nad rukopisom Aleksandra Spasova. Kritičar široke kulture, Spasov se nekako teško rešava da dublje zađe u predele ove književnosti. Pisao je o jednom izboru Vanča Nikoleskog i knjiži pesama Crat i Žuti Slavka Janevskog, a ima i jedan esej o patriotizmu u književnosti za decu. I, to je tako reći sve: niti je portret Nikoleskog skiciran, niti je pesnički svet Janevskog oamotren relevantnijim kritičkim instrumentarijumom, niti je patriotizam kao tema u dečjoj književnosti prevazišao stereotipni ram jedne opšte slike, uglavnom poznatih idejnih i estetskih referencija.

Pritom je makedonska kritika književnosti za decu akcidentalna i staromodna, nekako iznutra neprosvetljena biserima teorijske umnosti (G. Arsovski), ili je profesorski retorična i estetski jalova (D. Čackov). Ta je kritika mahom udvaračka, apologetska, svejedno da li se u njenom višnom polju nalazi delo jednog Nikoleskog, jednog Janevskog, ili mlađih pesnika i prozalista od Gligora Popovskog i Stojana Tarapuze, do Boška Smačoskog i Milutina Bebekovskog. To je uglavnom kritika jedne dimenzije, i to bitno skraćena: prosvetarske (Čackov) ili papučarske (Ivanovski), a u svakom slučaju nedorečenih sudova (Micković). To je kritika kratkog daha (Arsovski), neveli-

kog uticaja na književna kretanja, snedivljiva kad se nađe pred zadatkom sudjenja, neodlučna kad treba javno da saopšti dijagnozu dela, nevošta kad treba suptilnijim sredstvima analize da obeleži zlatnim slovima krug oko neke zlatonosne književne pojave, što će reći — i oko literarnih surugata i nedonošadi (kakvih je, daobog, u svakoj literaturi i u svakom vremenu na pretek!). Ta kritika, nažalost i za divno čudo, čak nije udostojena ni pažnjom onih veštih, griatih negatora, sitnih i bezbojnih, ili rano-bojnih, koji kao muve zanzare obleću oko kritičarevog nosa, obespokojavajući ga i u onim retkim časovima prividnog spokojstva i zadovoljstva sobom. Ta kritika nije izdiferencirala pojmove (svoj pojmovni aparat), nije postularala svoju metodologiju; ona — kao i u kritici drugih naših književnosti — stalno koketira čas s Lukačcem, čas sa Kriležom, čas sa Jakobsonom, pa i to nekako na preskok, na parče, nemarno, pozivajući se na autoritete iz drugih oblasti, primenjujući i svest tih autoriteta i svest tih oblasti na živo, svojeobrazno biće književnosti za decu — rekli bismo: prostom mehanikom brkanja teorijskih pojmova, literarnih i kritičkih kompetencija. No, ta je kritika, udvarajući se i piscu i delu, ipak uspela da stvori velike motive o malim piscima, da prokrijumčari prosek, metastazirajući i sama prosekom i neznanjem. Sročom u nesreći, te su njene metastaze malih razmera, kao što je kratkog života bio ili će biti onaj književni prosek koji se svojevremeno uspeo nametnuti i kritici i široj javnosti mehanikom laktova!

Po svemu sudeći, međutim, ta se kritika u poslednje vreme ipak prenula, zacelo uvidevši da književni prosek preči poplavom. Ako ništa drugo, ona je bar stavila naočare.

Miodrag Dragovanac

(Zorica Turjačanin: *Ključevi zlatnih vrata* «Glas», Banja Luka, 1978)

Dugi niz godina Zorica Turjačanin javlja se u časopisima i novinama kao tumač i pratilac književnog rada za djecu. Prošla je tako put do knjige ogleđa u kojoj prvi put cjelovitije izlaže svoje shvatanje književnosti. Profesionalno opterećenja katedarskim tumačenjem književnog djela, ona dugo i zamorne obrazlaže poetiku stvaranja za djecu, tako da ne ostane prostora za komunikaciju s djelom.

Komponovana kao zbirka tekstova, knjiga se koncentriše u prvom redu na radove o problemima kritike knjige za djecu u Bosni i Hercegovini. Polemišući s nevidljivim sabesjednikom, Zorica Turjačanin prenosi dileme o umjetničkom karakteru knjige za djecu, paradirajući napabirčanim citatima, ne doprinoseći razrješenju i danas prisutnih problema u tome da li je literatura za djecu umjetnost ili nije.

Sklonu pojednostavlivanju složenih umjetničkih struktura, Zorica Turjačanin bez argumenata primjenjuje neobične teorije o različitoj organizaciji bosanskohercegovačke pjesme sačinjene «od drugačijih niti i tkiva od onih koji se javljaju u pjesmotvorima beogradskih, zagrebačkih ili novosadskih stvaralaca» (11).

U čemu su te geografske osobenosti uticale na drugačije «niti i tkiva» i kakve teorije sredine danas mogu doprinijeti rasvjetljavanju složene umjetničke strukture?

Stvaranje za mlade u Bosni i Hercegovini ne posmatra genetički kao nastavljanje tradicije i nastojanja da se premaše anshronični literarni postupci i novi pjesnici i prozaisti podstaknu na osavremenjivanje i modernizovanje svog izraza. Registrovaće ona neka zajednička svojstva u pjesmama Sukrije Pandže, Branka Čopića, Dragana Kulidžana, Ve-

limira Miloševića, i to samo u naznakama, a bitne odrednice pjesništva ostaje nerasvijetljene. Poezija Ismeta Bekrića dobiće oznaku socijalnosti, kao i Stanislava Bašića u zbirci *Mame i tate* (ne *Tate i mame* — kako piše Z. T.), navodeći istovremeno zbirku Rajka Petrova Noga kao potvrdu «socijalizacije svijeta djetinjstva i svijeta poezije» (16). Nema odgovora na pitanje zašto Nogov «mali buntovnik odbacuje literaturu» (15) i da li je pjesnikovo viđenje istina djetinjstva, istina socijalne situacije djeteta u savremenom društvu? Da li je prava oznaka «agresija odraslih» (16) kad je riječ o pjesništvu R. P. N. i kakav je smisao ove retorike?

Knjiga *Ključevi zlatnih vrata* napisana je na temelju nekoliko načela odabiranja i sadrži neke pokušaje opisivanja i vrednovanja, ali njihov autor nema uvid u cjelokupno stvaralaštvo pisaca o kojima govori. Zanimljiva tema *Narodnooslobodilačka borba u romanima za djecu srpskohrvatskog-hrvatsko-srpskog jezičkog područja* opservirana je uvidom u stvaranje malog broja autora ratnih romana i zbirci pripovjedaka i to bez kritičkog pogleda. Kad smo se opredijelili za tumačenje književnog rada za djecu, vrijeme je da počnemo izdvajati ono što smatramo umjetnički uspješnim od onoga što to nije. Književno djelo je inače nemoguće ispitati, opisati ili procijeniti bez stalnog pribjegavanja kritičkim načelima. «Književni istoričar mora biti kritičar čak i zato da bi bio istoričar.»

Najcjelovitiji je rad o prezama Mate Lovraka koji je ostvaren analitičkim postupkom. Uspješija kad primjenjuje filološki metod, primjeran piscu kao što je Mato Lovrak, Zorica Turjačanin pokazuje smisao i sluh za doživljavanje djela, mada ni tada ne uspijeva da se oslobodi konvencija i klišea: «Nju je poznavao, nju je volio, njom je disao, patio i njenim očima i srećem otkrivao puteve ljepote, prave i neporecive vrijednosti života» (39). Uz rad o M. Lovraku među uspješnijim je ogleđ o bajkama Ahmeta Hromadžića koji se mjestimice spušta do zamorne retorike ka-

¹ Ovaj tekst je objavljen u časopisu *Život*, 1978, broj 1, pod naslovom *Dileme od smisla i značenja književnog djela*.

tedarskog predavanja. Za tumačenje umjetnine sasvim je nebitno kako je pisac došao do motiva, mada to nije zanemarljivo, ali nije sve u tome i ne objašnjava se Hromadžićeva bajka time što je rano upoznao divljinu i ljepotu planine i njenih stanovnika. Kritičaru je važno da kaže da li je pisac pronašao istinu i kako je to učinio. Djetinjstvo i tvrđava o kojoj neki pišu kad govore o Hromadžićevim bajkama same po sebi nisu tajna ni poezija, to postaju imaginativnim umjetničkim postupkom.

Bajke A. Hromadžića su tako objašnjene »par lui-même«, i to piščevim izrekama i navodima koje historičar može da uzme u obzir, ali ne i da im »povjere«, da na njima zasniiva svoj sud. Umjesto sudjenja i vrednovanja, Zorica Turjačanin preferira teorijska uopštavanja. Više nego što se može prihvatiti ona povezuje biografski detalj i djelo, zanemarujući činjenicu da je bitno da se nešto dogodilo i događa u bajci, a ne u prirodi, koju umjetnička bajka po pravilu ne oponaša i ne daje realnu projekciju. Hromadžićevi patuljci su slični ljudima, zapravo su ljudi, prurušeni u patuljke, a to je način koji je pisac odabrao kad se opredijelio za takav govor o svojoj islini i viđenju svijeta. Uspjelija je kad smisao djela objašnjava njegovim unutrašnjim značenjem i smislom, mada nema odgovora na pitanje koje se na neki način podrazumijeva: da li bajka kao prsoblik pripovjedne proze može da izrazi senzibilitnost savremenog mladog čovjeka?

A. Hromadžić je samo jedan od pisaca bajki, koja kao prazvor pjesništva, kao folklor, kao pra-umjetnost, izražava mitsko iskustvo svijeta. Bajka priča o čudesnom koje se prima kao obično i svakodnevno i ne »pruža maštovitu projekciju jednog stvarnog stanja« (63) — kako misli Z. T. Izbor u bajkama je uzak, čuda se događaju, ali nikoga ne začuduju. ljudi se prirodno kreću u neprirodnim situacijama, zmajevi i patuljci žive kao ljudi, biljke i stvari razgovaraju s ljudima. Opredjeljenje za bajku nije čežnja za djetinjstvom, jer kao način književnog oblikovanja ima

sopstvene konvencije. Upravo zbog uskosti bajke i njene nemoći da svekoliko izrazi svijet i doživljavanje A. Hromadžić je često napuštao njenu formu i vraćao se konkretnoj, realnoj situaciji života. Očigledno je tada prevladao drugi poticaj koji je iziskivao novelistički postupak koji nije bio na razini bajke (*Bistri potoci*) i koji se često spuštao na nivo faktografske pripovijetke. Dvojnost literarnog postupka A. Hromadžića ili razgovorni, obračajni kontakt, kako to imenuje Z. T., potvrđuje kako »razlika između novele i bajke nije ništa drugo do razlika između proznog književnog djela koje obrađuje zbiljsku tematiku, koje je »realistično«, i onog književnog djela koje obrađuje tematiku čudesnog, koje je »fantastično«.

Čini nam se da je pisac ovih ogleda i prikaza na krivom putu pri izboru metodologije i kritičkog postupka. Autoričin metaforički govor i leksika nameću se prividnim sjajem i blještavilom, ali iza bljeska ne ostaje gotovo ništa. Imamo utisak da je umjetničko djelo ostalo u pozadini kao nešto sasvim sporedno i uzgredno i da je samo povod Z. Turjačanin da se ogleda u stilskoj ekvilibristici i metaforici. Zato su ove »analize« zasidene i presidene težnjom da kombinuje spregove riječi. Z. Turjačanin opjevava djelo, nadograđuje ga, »nastavlja« tamo gdje je pisac »stao« i sasvim napušta tumačenje, nastaje proces »identifikacije« s pjesnikom, a objašnjenje značenja i smisla djela ide u drugi plan. Čini to kao pjesnik kojem je presahla inspiracija i motive nalazi u pročitanoj lektiri. Osnovno pravilo pisanja je da se leksika i izraz kritičara dovedu u odnos s umjetničkim djelom. Već pri prvom kontaktu s ovim oglecima nameće se pitanje njihove funkcije i namjene. Disharmonija između želje i ostvarenja je očigledna. O vrlo uspješnim stihovima i pjesničkim dosegnutostima Nasihe Kapidžić-Hadžić u zbirci *Lđipat* piše: »Urasla škrtim korijenjem (spac. M. I.) u nesigurno tlo potonjih godina, a željna da pod spuštenim trepavicama što duže sačuva produženi san djetinjstva« (68) i »Usred-

sređena na minijaturnu ornamentiku svojih tkanica i vezova, ona zazire od širine i obuhvata (spac. M. I.) u kojima bi se raspršila i izgubila krhka ljepota malih stvari» (69). Poezija ove vrste pjesnikinje se nepotrebno minorizira, a istovremeno i pjesništvo za djecu koje treba da ostane na malim stvarima i koje nije podobno za suštinskije poruke. To što se ovdje kaže protivređi tekstu na 72. stranici, gdje piše da N. Kapidžić-Hadžić «odbacuje parcijalnost viđenja i zalaže se za univerzalnost pristupa ličkoj temi djetinjstva koje shvata kao »prvu i pravu biografiju« svakog čovjeka». Šta je od toga istina i koje mišljenje treba da prihvatimo?

Manje uspješni prikazi knjige Kornelije Senfeld-Oljače (*Seme trave*), Sukrije Pandže (*Zeleni strah*), Alekse Mikića (*Zvonici i daljine*), Draška Šćekića (*Pletina*), Vladimira Milarića (*Detinjstvo—poezija*), Velimira Miloševića (*Zlatna knjiga djetinjstva*) narušavaju jedinstvo knjige ne samo letimičnim i neutemeljenim impresijama i pohvalama već i nekoherentnim izborom, gotovo slučajnim, tematici neodređenim i nejasnim, a i načinom kako su napisani. Opterećeni su školski napisanim uvodima (Sukrija Pandžo: *Zeleni strah*) šta znači pisati za djecu, šta je književnik (optičke i psihološko sočivo), proščanstvom o krizi bosanskohercegovačke proze (Aleksa Mikić: *Zvonici i daljine*), receptima kako treba pisati kritiku i kakav je njen smisao u tekstu o *Zlatnoj knjizi djetinjstva* Velimira Miloševića.

Z. Turjačanin piše da »posljednjih godina bosanskohercegovačke pjesme za djecu doživljavaju stagnaciju« (72), a odmah sama sobi protivređi vrijednostima koje s pravom nalazi u poeziji N. Kapidžić-Hadžić. Zar to nije novi pokušaj minoriziranja pjesništva ove autorice? Meditirajući tako o sudbini knjige za djecu u Bosni i Hercegovini ona nastavlja: »...U savremenom trenutku bosanskohercegovačke pripovjedne proze za djecu osjeća se uočljiv zamor i odsustvo stvaralačkih inicijativa« (83). Znači li to da je nastupila kriza u stvaranju? Da su nastupile sušne go-

dine? Da nema literarne žetve? Prije bi se moglo reći da su prorodne riječi o krizi i stagnaciji plod čiste improvizacije i malog poznavanja knjige za djecu, nego istina.

O nedosljednostima u ovim ogledima nećemo više govoriti. Daćemo nekoliko ilustracija stila i jezika kojim su napisani. Odabraćemo samo neke primjere ne osobito tražene ni karakteristične:

«...Po ovom shvatanju dječja literatura se približava, čak izjednačuje se »pravom« stupnjem, mjerom svoje literarnosti. Ona ne ostaje na tangenti stvaralačkog kruga već se supstituisa kao njegova autonomna kreativna mogućnost« (6). Dakle, samo kao mogućnost, a ne kreativni čin, umjetnost za sebe.

Dalje:

«...Bašić je svojom zbirkom prgovorila u ime ugnjetene (valjda ugnjetene M. I.) dječje klase, u ime njenog prava na djetinjstvo, slobodu i radost« (14). Da li se može danas govoriti da je neko u nas ugnjeten, da li postoji dječja klasa i koće su namijenjeni ovi redovi? Kakav je smisao takvog govorenja?

Str. 37: »Gipka, puna lake (spac. M. I.) i bogate umjetnosti usmenog iznivanja«.

Str. 38: »Teškim unutarnjim hrvanjem (spac. M. I.) sa tamnim silama stranputice i beznađa«.

Str. 41: »Iako rođen u pitomini podravskog kraja, Lovrak u svojoj paleti nalazi boja za divlje zapjenušeno (spac. M. I.) more kad između gorških sedala nahrupi bura«.

Str. 44: »Na granici osmijka i tuge« (spac. M. I.).

Str. 55: »Muzikom pjesnik sugerira vremenitost svojih priča«.

Str. 59: »Promlaz ličko zezanjanosti«.

Str. 71: »Vraća sjećanjem metafizičko vrijeme ljudskog početka koje u njezovoj svetrajnosti obilježavaju nepomične kazaljke na sahat-kuli«.

Str. 71: »I čitava knjiga priča istinitu bajku o čovjeku i životu, o smislu i ljepoti početku i kraju, naporu da se biće odupre destruktivnoj najezdi prolaznosti pojedinačnim porazima

i konačnom trijumfu ljudskog. (spac. M. I.).

Ko se kome u ovom galimatijasu riječi odupire, zar je smisao knjige da se odupre »konačnom trijumfu ljudskog«?

Str. 79: »Same slabiji pisci, siromašne imaginacije prosto preslikavaju iz sjećanja, dok bogatije stvaralačke ličnosti polaze od vlastitog doživljaja kao primarnog kreativnog impulsa«.

Sjećanje ne postoji izvan vlastitog doživljaja, ali za prikazivanje istine nije bitan ni vlastiti doživljaj ni sjećanje. Ne može i ne mora pisac sve empirijski dokučiti. Umjetničko djelo nije ni empirijska činjenica, u smislu stanja duha ma kog datog pojedinca ili ma koje grupe pojedinaca. Može se reći umjetnička istina i bez vlastitog doživljaja isto tako znažno, istinito, kao kad pisac sve doživi.

Jasno nam je da ne postoji jedno shvaćanje književnosti, već više nezavisnih i raznovrsnih shvaćanja koja se međusobno isključuju i od koji je svako na neki način »pravo«, stoga naše zamjerke nisu upućene zbog ovakvog ili onakvog shvaćanja književnog djela već zato što mu se daje značenje koje ono nema.

Još nekoliko primjera jezičke nekorrekcije:

preciznije (7), priповједна Bosna (umjesto pripovjedačka Bosna kako je sintagma sačinila Isidora Sekulić (85), ustalosaoš pojavu (37), punina kazivanja (37), naravnooćenije (47), valencije novog smisla (58), razarna bitnost odnosa (66), prijetio (69), rasvjetla predjele (70), vrietije svoga djetinjstva (80), presjecišta žive materije (95), pripovjedač po talentu i opredjeljenju (33) itd.

»Esojističko-metaforički« način interpretacije dolazi u ovoj knjizi ogleđa u

koliziju s predmetom i nije pogodan za tumačenje literature o djetinjstvu pisanoj u formi realističke deskripcije.

Ogledi literaturi za djecu pridaju značenja koja nemaju ni mnoga djela za odrasle, ne zato što bi knjiga za djecu bila manje vrijedna, već zato što se po prirodi obraca još nesazreloom i neiskusnom konsumentu koji nema moći ni saznanja da pronikne u oblast »onkraj metafizičkih svjetova« — kako piše Zorica Turjačanin i to povodom knjige za djecu. Može li mladi čovjek koji još ni stupio nije na pozornicu života proniknuti u metafizičke tajne i svjetlove?

Prirodno je što se u ogledima koji opjevavaju djela ne mogu naći odgovori koje kritičar treba da da. Ovaj tekst možemo završiti riječima koje je Z. Turjačanin napisala povodom knjige Velimira Miševića *Zlatna knjiga djetinjstva* da je »neujednašenih dometa i divergentnih polazišta i podsticaja« (95), da ekvilibrira stilskom retorikom i kvazi poetskim govorom i kritičkom frazeologijom u kojoj su stotinama puta ponovljene riječi: prostor djetinjstva, prostor događanja, dječje radovanje, čudenje, zapitanost, začaranost, čistota naivnih dječjih vizija i dr.

Prikazi intoniraju melodiju s »mnogozvučnim simfonijama« u kojima su se izgubili pisci i njihova djela. Možemo zaključiti da je sve to daleko od smisla i značenja djela o kojima piše i kojima se ova autorica bavi. Pisci i njihova djela nam nisu postala bliža ni jasnija ovim ogledima koji su neuspjelo pokušaj interpretacije učinjen u odsustvu ojačanja umjetnosti bez čega nema kritičkog sudjenja.

Miris Idrizović

Zorica Turjačanin: *»Ključeri zlatnih vrata«, Glas, Banjaluka 1978.*

Svjedoči smo snažnog uzleta literaturu za djecu.

Čigraste riječi humoristički intoniranih napjeva, lirsko poigravanje u svekolikom bogatstvu rima i ritmova, urbaniziranje izraza, samim tim i proširenje motiva, sve je to pridonijelo obogaćenju književnosti za djecu — oscilacije su neminovne, padovi su najčešće počeci uzleta — sve je to svjedočanstvo razvijenosti jednog sveopćeg igrališta mladosti i prolegomena za trajnost.

Tako u svim našim kulturnim i književnim središtima, tako u Bosni i Hercegovini odakle je poletjela LASTAVICA, gdje su sazdana MALE NOVINE, gdje su se pojavili teoretičari i tumačlog negdašnjeg specifikuma, a prije svega i nadasve čitava plejada originalnih stvaralaca.

Na žalost, to se ne može zaključiti čitanjem knjige banjalučke profesorice i doktorice književnih nauka Zorice Turjačanin *Ključeri zlatnih vrata*.

Tužno je kad se kritika kao kreacija ne uzdigne na nivo već realizirane i opće priznate vrijednosti pjesama, romana, pripovjedača, kad izostane sposobnost analize, opažanja, poimanja, vrednovanja, uobličavanja, sinteze.

U svijetu književnih znanosti danas koegzistiraju mnogi oblici vrednovanja umjetničkog djela. Prof. Turjačanin može biti sretna: u njenom djelu ne egzistira niti koegzistira nijedna metoda opserviranja. Eto, izostala je i profesorska akribija. Jednog autora spominje kao kritičara literature za djecu, a on se tim poslom nije bavio. U tekstu *Nerednošlobodilačka borba u romanima za djecu srpskohrvatskog-hrvatsko-srpskog jezičkog područja* prof. Turjačanin tvrdi da glavni junak u jednom romanu nije dočekao slobodu, a on je ipak izbjegao sve zamke krvavije i oštao živ. Živi i danas.

Postavlja se pitanje: kome je prof. Turjačanin namijenila svoje sočinenije?

Sklon sam vjerovanju da ovakvo štivo mladi naraštaj pretvara u puke prijemnike, a učitelje u transmisioni kotač nametnute i nakaradne sheme prema kojoj ispađa da je Hromadžić, npr. samo -bajkoviti- pisac, a Draško Ščekić, npr. nije! Da ne spominjemo Nasihu Kapidžić-Hadžić koja je bajku dovela na asfalt, u suvremenost. Uostalom, valja iznijeti sumnju da će smuđen, često nerazumljiv, nesistematičan tekst i doprijeti do čitaoca. Prof. Turjačanin nije kroničar, još manje kritičar nekog čvrstog koncepta u kome se može naslutiti metod traženja i ispitivanja, odnosno sustavno zastupanje izvjesnog filozofskog i estetičkog stava.

«U stvarnosti je kritički stav jedini produktivan i dostojan čovjeka», pisao je Brecht. «On znači napređak, suradnju, život. Istinski užitek u umjetnosti nemoguć je bez kritičkog stava».

Bez jedinstvene intonacije, bez jedinstvenog osvjetljenja, bez širokih zahvata u analizi i zaključku, bez eksperimentalnog poleta, bez spontaniteta, bez kriterija, bez većih stvaralačkih sposobnosti — *Ključeri zlatnih vrata* je knjiga bez snage, bez osobnosti, anemična knjiga — prof. Turjačanin nije uspjela otkriti ama baš ništa što i ranije nismo znali, pa je u nedostatku kritičarskog znanja i talenta pribjegli nekom pjevajućem, nesvrshodnom, dosadnom estetizmu.

U tekstu *Bajkoviti svijet Ahmeda Hromadžića* prof. Turjačanin tvrdi da fantastično, ukoliko se kod Hromadžića javlja, nije dominantni kvalitet njegovih pripovijedača. A potom nastavlja: «Čak i onda kada se nađe u autentičnim prostorima bajke, on konkretnosti prikazane situacije inkorporira antitemporalnost alegorijske vizije, uspostavlja valencije novog smisla obuhvatajuć: ona stanja i odnose, sadržaje i mogućnosti življenja koji nemaju u sebi ničog efemernog, uslovljenog ili pak određenog jednim precizno naznačenim

vremenskim kontekstom». Tandara-mandara. Pjevajuća kritika, lišena smisla, nije ništa drugo nego maska praznine. Umjesto da o predmetu svojih interesiranja piše odmjereno, dostojanstveno, zanimljivo, precizno, umjesto da se bavi istraživanjem i zaključivanjem, prof. Turjačanin, eto, pjeva, proizvodi jezične kalambure, izmišlja beamislene riječi. Umjesto da se bavi djelom, stječe se dojam da se prof. Turjačanin bavi sobom. »Treba voljeti umjetnost u sebi, a ne sebe u umjetnosti«, govorio je Stanislavski.

Knjigu su za tisak predložili profesori Joža Skok i Miljko Šindić.

«Knjiga posjeduje svoju određenu cjelovitost, gotovo maksimalnu, uzme li se u obzir njezina tematska heterogenost i širina», piše Skok. »Toj cjelovitosti ipak najviše pridonosi činjenica što je osnovni autoričin interes njezina nacionalno-zavičajna, to jest bosansko-hercegovačka dječija književnost. Upravo u njezinoj domeni autorica se suvremeno kreće baveći se uspješno njezinim najvećim, a ponekad i sporadičnim vrijednostima.»

Sve je na istom nivou... Sastalo se kolo vilovito. Ono o nacionalno-zavičajnom u BiH uvjetima, što mu to znači, valjalo bi upitati autora, a o stilskoj rogovatnosti rečenice upravo u njezinoj domeni autorica se suvremeno kreće baveći se uspješno njezinim najvećim, a ponekad i sporadičnim vrijednostima nema smisla gubiti vrijeme.

Inače odmjeran i oprezan znanstveni radnik Šindić zapađa u zamku kada tvrdi da »Rukopis Zorice Turjačanin potvrđuje njeno poznavanje savremene, u prvom redu bosansko-hercegovačke, literature za djecu, ozbiljnost i teorijsku zasnovanost zapažanja i sudova, punu mjeru odgovornosti prema poslu...«

Valjalo bi upitati prof. Šindića o kakvoj je odgovornosti riječ. Ima odgovornosti duhovnih, moralnih, humanističkih, ideoloških, filozofskih, profesionalnih, klasnih, personalnih, pedagoških. U konfekcijskom rezoniranju prof. Zorice Turjačanin izostala je čak i

pedagoška odgovornost, jer je nemoгуće kretati se besputima smuđenog teksta, jer svaki tekst koji nije dopro do uma i srea čitaoca je promašaj.

Nusret Idrizović

KNJIGE I ANTOLOGIJE ZA DJECU

U ovom kratkom osvrtu, svjestan sam činjenice, nije moguće sve reći šta bi ova tema koju sam izabrao mogla da obuhvati. Svakom ko ima namjeru da jednim pogledom sagleda književnost za djecu u cjelini, i pod pretpostavkom da raspolaže, kako misli, sigurnim i pouzdanim elementima, nije jednostavno prikazati jasnu i dovoljno uvjerljivu sliku njenog stanja danas. Odrediti njen sadašnji trenutak, sve što se pod tim implicira u vrednosnom smislu je još teže. Uza sve oscilacije, u svijetu književnosti za decu, koja djelima nije samo brojnija nego i raznovrsnija, daju se zapažiti neke pojave koje nisu u skladu sa njenim najboljim stranama.

Svoja razmišljanja započecu od same teme, naslova kojim sam je istakao. Knjige, antologije, zavisno, naravno, kako ko gleda na njih, u manjoj ili većoj mjeri i u književnosti za djecu nisu bez pečata pisca, sastavljača. Ako su dobre u opštečovječanskom i umjetničkom smislu, neovisno od vrste sadržine, kažemo čine povoljan dojam. Umjeravaju pažnju na samo djelo, a onda na pisca, stvaraoca. U obratnom slučaju, ako knjige nisu izraz stvaralačke imaginacije, ni u književnosti za djecu ne mogu imati mjesto na koje pisci svjesno ili potajno računaju. Ličnost pisca, van sumnje je, izdvaja se u svijesti čitaoca poslije čitanja, a nije ona, biću slobodan da kažem, koja smeta tokom čitanja. A to je i povod da se zadržim na nekim pojavama, koje vjerovatno nisu ni jedine ni najkarakterističnije, koje bi mogle biti od šireg interesa.

Zadržava se na tri pojave što su mi se u ovom trenutku učinile indikativne za ublažavanje vrednosnih kriterija u kritici književnosti za djecu.

U prvom slučaju riječ je o jednoj pojavi kada pisac, ne bez maštovitosti, mudrom ali lukavom varkom u porodični krug djetinjstva ugrađuje i svijet svoje djece. Ali, na primjerima tih djela, pokazuje se da put od neposrednog, da se kaže kućnog, ambijenta ka široj univerzalnoj projekciji života nije jednoznačan. Imam na umu djela *Tu stane* i *Danijelova priča* Ljubice Ostojić. *Kad sam bila mala* Nasihe Kapidžić Hadžić. *Iz jednog djeteta* Dragana Lukića. Knjige su navedene redom koji pokazuje jače izražene tendencije u dotom smislu, čija je krajnost svijet djeteta upadljivo voditeljski povezan. U mjestu djeteta, čuje se glas roditelja sa primjetnim sentimentalnim naglaskom.

158

Tako u knjizi *Tu stane* *Danijelova priča* spisateljica usrdno prati, pazi da ništa ne propusti, manifestacije djeteta sa ushićenošću i u stilu bliskom bajci, fantastičnoj priči. Vidimo Danijela kako "sniva u malenoj košuljici", "čuje lepet opokričica", kroz prozor na ulicu gleda "ogrnut u zavjesu, a pred njim čuda nevidena". Prerađosna, ona vidi svuda ruke kojima ništa ne treba objašnjavati: kuje su prijatelji i sve mogu da imaju i da daju Danijelu. Tu je i prvi izlazak u šetnju "Danijel sve to zna čim pogleda na kapute koji kurnjoju na vješalici u hodniku. A zna i kad ne pogleda. Zato se Danijel i šetnja mnogo volio". Ona pokušava prodrijeti i u podsvijest djeteta, pa tako Danijel vidi kako "budi se san, naručuje sećen", "neko lice mu se priginje sa snenim Danijelom u osmjehnutim zjenicama". Čak ni u dijelu pod naslovom "Kad je znao Danijel da kaže riječi", pisac ne pušta djeteta da govori, nego prenosi nam slušnu rezonansu koju ona ima.

Postupak Nasihe Kapidžić Hadžić u knjizi *Kad sam bila mala* nije sveden na tu, da se kaže, roditeljsku čaroliju djeteta, kada sve što se kazuje o djetetu pomalo liči na idilu. Nasihina knjiga,

pisana u obliku dnevnika-putopisa pokazuje djevojčicu koju, istina, ne napušta iz pogleda, bilo kada joj u društva dovodi drugu djevojčicu ili je gleda u društvu odraslih. Ovdje spisateljica navodi karakteristične riječi, izraze "čarobnilo", "odrobiti" (osloboditi), "uljevak" (lijevak), zadržava se njenim igrama pod uticajem bajki ("Kako si bila kraljica"), prati njene reakcije na putovanjima ("Kako si putovala u Pariz?"), bilježi neobičan trenutak kada je zatiče kako hrani lampu ("Kako si hranila lampu") i slično. Tu su i zapisi o mačku Lariju, o zlatnoj travi, o žutom izvezenom vozu na zelenoj keceljici, o mravima ("Otkud voz na livadi?... Duga kolona Mrava užurbano se kretala puteljkom ispod bora. Mrav do Mrava kao vagončić do vagončića-"). Knjiga se zaključuje pjesnikinjinom ushićenošću. "Tako si pričala, bez predaha, sva zanesena, zagledana u neki tebi samo vidljiv i dostupan svijet".

Priče o Jasni i o Joji iz knjige *Iz jednog džepa* Dragana Lukića unose već od početka izvjesnu distancu. Dijete se više iskazuje kao ličnost. Ono se kreće slobodnije, bez onoga što sluti na lutkarske niti u rukama izvođača. Nema sentimentalnog patosa, vidi se jednostavno ponašanje djeteta i njegove reakcije. Dovoljno će biti, čini se, navesti odlomak iz pričice "Krojačica i makaze":

— Nećeš više da se igraš krojačicom? A zašto?

— Zato što su makaze nevaljale. Ja sam se s njima lepo igrala krojačicom, a onda su se one posvađale sa mnom, skočile na moju haljinicu i štric, štric... iskle je.

Druga pojava odnosi se na pojedine knjige pjesama. U koordinatama, da se tako izrazim, poezije za djecu izdvojilo se nekoliko pjesnika koji su svojim djelom najpotpunije obilježili njene moderne tokove. Prirodno je da se svaki novi pjesnički pokušaj odmjerava prema onom već postignutom i da sa tom činjenicom danas pjesnik mora računati ukoliko želi da svojim djelom izazove pažnju. Poetska djela Dušana Ra-

dovića, Grigora Viteza, Desanke Makstirović, Mire Alečković, Nasibe Kapidžić-Hadžić, Ljubivoja Ršumovića, Dragana Lukića, Zvonimira Baloga, Miroslava Antića, Dragana Kulidžana i drugih, a da se ne govori o onima prije, o Aleksandru Vuču, Otonu Zupančiču, pa sve do Zmaja, daju dovoljno mogućnosti da se odmjeri ono što nastaje.

U duhovitosti obrta, u humorističkim akcentima u kojima se sagledava dječji blizak svijet i pojave ovi pjesnici su, uglavnom, pokazivali mjeru, a trenutna osjećanja djeteta, njegove srditosti, ljutnje nisu smatrali trajnim stanjem, još manje intelektualiziranim rezonovanjem. Takvim se, dobrim dijelom, doima zbirka pjesama za djecu *Rođak me tetka koza Rajka Petrova Noga*. Odrastao natura djetetu, ne izgleda pretjerano reći, svoj ugao gledanja na život djeteta. Ni naslovi u knjigama za djecu nisu nevažni, ali ni senzacionalizmom ne mogu se osvojiti dječje simpatije. Navodi se samo nekoliko pojedinosti iz ove zbirke, kao npr. ovi stihovi: »Zauzeli da ih kvare«, »Obavezne mace cice«, »I ostale razne trice«, »Zato daci i ne mare«, »Za natvne stare šare« (To ne može tako dulje), »Sa rodom sam račistio«, »Tata me je izmislio«, »Krio sam se u stomaku« (Sa rodom sam račistio), da se pokaže kako ambicija pa i u dječjoj pjesmi ne mora uvijek biti u skladu s poetskim mogućnostima. U ovoj zbirci izdvaja se svojom neustiljenošću, prirodni tokom koji pokazuje prave pjesnikove mogućnosti, pjesma »Dajem glavno za sporedno«.

Treća pojava, o kojoj želim nešto kratko reći, odnosi se na antologije za djecu objavljene u Novom Sadu. Neujednačenost pristupa, različiti vremenski raspon, neusklađenost u navođenju bio-bibliografskih podataka i različiti kriteriji u izboru pjesnika umanjili su donekle korisnost ove akcije koja je toplo pozdravljena. Riječ je o antologijama *Srebrni potoci*, izboru makedonske poezije za djecu, *Susokrstu na ravnici*, izboru slovenačke poezije za djecu, *Vječnobražu*, izboru hrvatske poezije

za djecu i *Zelenim bregovima djetinjstva*, izboru srpske poezije za djecu. Kriteriji za izbor slovenačke i makedonske poezije za djecu pokazuju se ujednačenijim, s tom razlikom što je izbor makedonske poezije dat paralelno u originalu i prevodu, što je dobro i što bi bilo dobro da je tako učinjeno i sa slovenačkom poezijom za djecu.

Potreba za antologijama poezije za djecu koja bi bila cjelovita slika književnosti naroda i narodnosti u našoj zemlji bila bi neophodna, posebno onih antologija koje bi sadržavale savremenu poeziju za djecu, jer se u njima na jedinstven način pokazuje sve ono što ih pojedinačno razlikuje i međusobno približava. Za takvim antologijama osjeća se prijevaka potreba.

Uglješa Kisić

159

PROSTORI I ZAMKE INTERPRETACIJE

Oduvijek čovjek u svom stvaralaštvu — da slobodno parafraziram poznatu Andrićevu misao — suočen s krajem, u bezbroj varijanata i na bezbroj načina, priča priču o vlastitom postojanju trudeći se »da zavara krvnika, da odloži neminovnost tragičnog udesa koji nam preti«. I oduvijek to njegovo kazivanje prati, sumnjičava i stvarna, budna pažnja onog kočičevskog slušaoca »iza kance«, tog nerazdvojnog svjedoka u sjenci što i najzanosnije snove hladno spušta na zemlju i u sučeljavanju sa zemljom provjerava im vrijednost. Poetska u-

¹ Sabrana djela, knj. XII, str. 63; Sarajevo — Zagreb — Beograd — Ljubljana — Skopje, 1976.

mjetnost istinski istrajava u komunikaciji s čitaocem i doživljava bezbroj spontanih — izrečenih i neizrečenih — odjeka, bezbroj komentara i sudova. Pokraj svega toga, mogućnost interpretacije, njena priroda i svrha — i danas su predmet brojnih sporova.

Skloni smo da ljepotu uzdignemo do olimpskih sfera i razvijemo pred njom zastavu teze o blagotvornosti šutnje pred umjetničkom slikom, zaboravljajući da se i snovi »oblikuju po našim unutrašnjim težnjama«,² a ovc, često, »iz utrobe... ponajviše iz skrivenih tjelesnih pobuda, mutnih strasti i sebeljubivo nečistih nagona«,³ te da su dojmovi estetskog završenstva u stvari »uzbuđenja koja se rađaju od elementarnih ljudskih osjećajnih potresa, tjelesnih nemira i emocionalnih potencijala«.⁴

160

Komunikacija na relaciji čitalac-djelo bitno je interpretativne vrste: stalni individualni, istina različito motiviran, napor da se doživljeno shvati i vrednuje. Nevolja je u izrazitoj relativnosti dosega, uvjetovanoj koliko afinitetom i iskustvom, toliko i intencijama, tradicijama, moralom ili ukusom. Malogrđansko shvatanje, opterećeno određanim religijsko-klerikalnim sugestijama, beskrupulozno revidira, na primjer, istanu duhovnost jedne Irene Forsajt i prirodnost njene ljubavi prema Boziniju te tako briše jedan od kapitalnih idejno-umjetničkih acenata romana. Interpretacija se preobraća u grubu *simplifikaciju* »ljudskog sadržaja« djela i falsifikat njegove stvarne suštine. Čitalac, očito, mora da uzraste do sudionništva u velikim humanističkim idejama književne umjetnosti.

Efekat *simplifikacije* ispoljava se i u nastojanjima interpretacije da »*progressivno*« ideologizira pojedine elemente svijeta poetskog djela. Decenijama je, tako (a ko zna da često nije i danas), Kočićev Jablan (iz istomene pripovijet-

ke) bio »predstavnik potlačenog bosanskog naroda i njegove pobune protiv austrijskog okupatora«, čime se, u najmanju ruku, kastrira živa bajna, nepovijetljiva poezija kočićevskog vidcnja bosanskog sela, običaja, podnohlja, osebnih, oporih a nesavijljivih naravi. (Na istoj je talasnoj dužini interpretacija koja u ognju u kaminu Vidrićevih »Jezuita« vidi »oganj revolucije«, a u Njegoševom »Gorskom vijencu« umjetnikova socijalistička opredjeljenja.)

Tragični nesporazumi između čitaca i umjetnine prirodno se rađaju na tlu dilemantskog pristupa poetskom djelu kao piščevoj izravnoj, manje-više »svršenoj reprodukciji« pojava i odnosa svijeta objektivne realnosti, odnosno svijeta vlastitog duhovnog bića. Riječ je o *banalizaciji* ne samo konkretnog književnoumjetničkog ostvarenja nego i stvaranja uspěte, o anuliranju bitnih vrijednosti tog stvaranja. Podsjetiću na drastičan slučaj pristupa poznatoj Nazorovoj pjesmi »Cvrčak« koji cvrčak, simbol raspjevane, moćne, neodoljive prirode, identifikuje s pjesnikom i tako mu pripisuje ispijanje »sunca plamnog«, i »utrobu« u kojoj se »ljuljuška more tamno«, i »leđa« na kojima je »šuma« i »glavu« što se — ko zna kojom čarolijom — prometla u »gorski vrh«.⁵

I mali, i najmlađi čitaoci često, u susretu s knjigom, nose prokletstva *neadekvatnih usmjerenja*. U razgovoru o danskoj basni »Mačka, miš i kokoš« prvaci su kokoš (simbol marljivosti) otjenili zbog jaja, perja i mesa koje od nje dobijamo, a miša i mačku (simbole gotovanstva) osuđivali ili hvalili pošto ne vole miševu i jer su mace — divne.⁶ Na slične identifikacije pojava svijeta umjetničkog djela s pojavama prirode i društva učenike su sistematski i izravno navodili (te i danas to često čine) nastavnici, a desetak godina unazad — i mnoge čitanke odobrene za upotrebu u osnovnoj školi.

² Miroslav Krleža, *Sabrana djela*, knj. III, str. 301; Zagreb, 1963.

³ *Ibid.*, str. 305.

⁴ *Ibid.*, str. 311-312.

⁵ Mirjka M. Stanić, *Ogledi*, str. 4; Beograd, 1968.

⁶ U novembru 1973. autor ovog napisa vodio je interpretativne razgovore s učenicima tri prva razreda škole »Ahmed Petaogaj« i »Slavica Vagner Čita« u Sarajevu i dobio navedene tuzične ocjene.

Savremena znanost snažno je afirmirala ideju o književnoumjetničkom djelu kao duhovnom organizmu, koji objektivno egzistira kao novostvorena, mada fiktivna, realnost. Ta realnost obznanjuje se u zamjetljivoj, mjerljivoj strukturi, koja se, posredstvom pjesničkog jezika, »opipljivo« ostvaruje u najraznolikijim književnoumjetničkim oblicima. Time je, globalno, potvrđen i prostor interpretacije. Pa ipak — kao organizovana, programirana obrazovno-vaspitna djelatnost (u učionici) interpretacija je u brojnim prilikama unutrašnje protivrješan, paradoksalan čin. Čitačev odnos prema umjetnici zakonito je individualan, subjektivan, lični odnos, a interpretacija (u školi) i danas još (srećom, ne uvijek!) traje kao »predavanje« gotovih znanja, nametane gotovih opažanja, dojmova, sudova. U čemu onda vidjeti smisao interpretacije i — školske interpretacije posebno?

Pokušaću da razmatranjem odabranih tekstova pokažem: (1) da je dovoljnost isključivo spontane čitačeve reakcije (»interpretacije«), u krajnjoj liniji, utopijska; (2) da razumijevanje djela zahtijeva šire iskustvo (»znanje«), kao osnovicu »smišljavanja« odnosa što se — čak i između »tipičnih« elemenata strukture nekog književnoumjetničkog žanra — od umjetnika do umjetnika, stavljaju od djela do djela, uspostavljaju uvijek na nov, osebujan način (a »način« u književnoj umjetnosti nije tek formalno određenje); (3) da školska interpretacija — element obrazovanja i vaspitanja — podrazumijeva i niz vlastitih specifičnosti. U izboru primjera nisam se ograničio na tekstove za djecu nego se poslužio i drugim prikladnim, a djeci starijeg uzrasta osnovne škole ipak pristupačnim i u svrhe što sam ih naznačio većma ilustrativnim lirskim ostvarenjima.

U svojoj pjesmi »Kolačići od blata«,² u kojoj je gotovo cio poetski smisao

² Dan zamjesi plastice / od kamlice, zrnjokol dojila / i eriteo oko crva. ● San okusi slastiće / od medenice, dječjeg dojila / i ujedak, pa opira.

ostvaren u ravni metaforično-simboličnih značenja i neposrednog sučeljavanja tih značenja organiziranih u dvjema međusobno jasno antiponiranim cjelinama, D. Sekulić je neobično škrtom riječi izgradila svijet izuzetne izazovnosti za čitačevu asocijativnu maštovitost i misaono dograđivanje.

Prva slika (=strofa), tako, snažno upućuje na predstavu o dječjoj igri (»Kolačići od blata«), a u tom kontekstu — slika što slijedi samo je drugo lice istog smisla, preobraženje. U uzrastu igre život i jest dvoje: igra-ostvarenje i mašta-izazov i pozlata.

Samo — ovdje: dan se igra, bezazleno i čudljivo, mijeseći svoje kolačiće od raznolikosti i suprotnosti, od trajnosti i propadanja, plodnosti i otrova, dan se igra, a sam se sladi, pošto »plastice« preobrati u »slastiće«. Možda u tome i leži pravi odgovor na pitanje o zagoneci »kolačića od blata«, uništivih riječju ili pokretom ruke, svejedno, a u nekoj dubljoj igri — mogućih u metamorfozi kojom nadrastaju i negiraju sami sebe?

Nametnu je i izvan literarnog konteksta: dan-sam, dan zamjesi-sam okusi, kamence-medence, zrnjokol dojila-dječje dojila, eriteo-bjelica, Jaga i san. Objektivno, racionalno — strukturira neki fiktivni željeni organizam. Subjektivno-iracionalno nadgradi ga »stvarnošću«, od koje traje i prerasta u djelotvornu snagu. Nije li to zakonomjerni put realne akcije s fiktivnim rezultatom u fiktivno »postvarenje« i oplemenjeno trajanje nad činom?

Polivalentnost odnosa u ovoj kontrapunktalno sačinjenoj viziji, nemogućnost konačnog opredjeljenja smisla koegzistencije jave i sna takođe je, na kraju, moguća kao spoznaja o »kolačićima od blata«, o sudbini nesuvislih elemenata integriranih u cjelinu zagonetnog novog fenomena »među javom i med snom«!

Pjesma D. Sekulić efikasno eliminiše mogućnost spontanog asimiliranja i komunikacije isključivo u okvirima čitačeve doživljajne sfere. U najboljem slu-

čaju, doživljaj pruža priliku za asoci-
ranje, ali asocijacije same po sebi ne
vode saznanju. Analitički pak pristup
neizbježan je put ka dubljim slojevima,
ka istinama zapretnim u jezgra metafo-
rično-simboličnim naznakama i od njih
slikanih poetskih slika. Poimanje pravih
vrijednosti, a pogotovo dubljih sus-
tina poetskog djela nedosežan je ideal
ukoliko se odrekemo ozbiljnih nasto-
janja u pravcu izgrađivanja čitačeve
ličnosti i podizanja njegove književne
kulture, u pravcu osmišljavanja čitanja.
To praktično znači obavezu stalnog nje-
govanja čitačevog posmatračkog dara-
senzibiliteta za moguće vrijednosti u-
mjetničkog teksta, smisla za traženje
odgovora u sferi samog književnoumjet-
ničkog ostvarenja i uvjeta u kojima je
nastalo. »Vjeverica« N. Mancev⁶ može
da posluži kao primjer za ilustraciju
jednog broja relevantnih pitanja.

162

U pjesmi je konstituisan minijaturalni
svijet: starog drveta, vjeverice koja na
njemu sjedi, oraha što ga glode, repu
kojim se hladi. Zadatak je interpretacije
da upozori na umjetničke dimenzije
slike, koja se bježno poznatim, recimo,
iz biologije ili praktičnog života služi
kao značkom šireg smisla. »Sadržajni
elementi su jednostavni. Uz njih ide
dvoje: (1) osebnost poetskog odrede-
nja (»jedno od starih drveta svijeta«,
»najsladi orah svijeta« — »jedini orah
što ga ima« i sl. u istom smjeru); (2)
osebnost odnosa struktura triju cje-
lina (analognost njihovog unutrašnjeg
ustrojstva ostvarena ponavljanjima i
lirskim paralelizmima: gradacija; rit-
mičnost manifestacija). Iz tih osebnosti
niče i rascvjetava se i osebnosti
podtekst: suzdržana poetizacija ljepote,
iskonske, izvorne, jednostavne, nepo-
novljive i nezamjenjive. Ka takvim sa-
znanjima — interpretacija mora voditi
izdvajanjem indikatora osebnosti

poetske strukture i sagledavanjem nji-
hove uzajamnosti u totalitetu ispolja-
vanja. Interpretacija mora učiti doživ-
ljavanju, opažanju i zaključivanju. In-
terpretacije namijenjene malim čita-
cima, međutim, kod nas su prava rijet-
kost. U esejistici za najmlađe zjapi go-
tovo apsolutna praznina.

Školska interpretacija podrazumijeva
važnost dodatnih kriterija. U nastav-
nom postupku djelo je *autonomna cje-
lina*, ali i *beočug u lancu* odabranih
tekstova svrstanih u psihološki prihvat-
ljiv i logičan, te naučno opravdan slijed
primjera namijenjenih *učenikovom* do-
življavanju, opažanju i tumačenju. U
savremenoj školskoj praksi kod nas još
uvijek, na žalost, ne dominira rad na
književnom tekstu, rad koji prije svega
implicira učenikovu aktivnost, njegove
napore da odgonetajući smisao otkri-
venih osebnosti umjetničke cjeline od-
gonetno i njene istine, njene intimne
vrijednosti. Uz spomenuto nastavniko-
vo zalaganje, koje nije kadro da učeni-
ka motivira za stvaralački pristup, in-
terpretacija se najčešće izrođava u me-
haničku reprodukciju: »pričavanje«
»priča« i (čak) pjesama. Nastava knji-
ževnosti gubi svoje realno tlo, a knjiga
za djecu — svog prirodnog čitaoca.

Promjene bismo, u pravom, mogli na
prvom mjestu, očekivati u preispitiva-
nju tradicionalnih odnosa u obrazova-
nju i odgoju, u ozakonjenju vrijednosti
učenikove duhovne slobode, u pažljivom
izgrađivanju i osmišljavanju prirodne
interpretativne aktivnosti školskih čita-
laca, u njenom usmjeravanju na os-
novna pitanja biti poetske umjetnosti.

U pjesmi »Tražim ulicu za svoje ime«,
u originalnoj sprezi običnog i neobič-
nog, svakodnevnog i velikog, I. Saraj-
lić nalazi originalnu mogućnost da poet-
ski iskaže svoja humanistička i umjet-
nička opredjeljenja.⁷ Riječ je o pjesni-

⁶ Na jednom od starih drveta svijeta / sjedi
vjeverica / i glode najsladi orah svijeta — / je-
dini orah što ga ima. ● Na jednom od starih
drveta svijeta / sjedi vjeverica / i najljepšim se
repom hladi — / jedinim repom što ga ima.
● Na jednom od starih drveta svijeta / sjedi
vjeverica — / sama, maleća, najljepša — / jedina
koja stare drvo ima.

⁷ Bježno gradim naše ishodost / tražim ulicu
za svoje ime! Venke, bućne ulice — njih pre-
pustim vezanama istorije, / Dok je trajala
istorija — šta sam ja radio? / prosto tebe voleo.
Mala ulicu tražim: obična, svakodnevna, / ko-
jom se, neopaženi od sveta, / možemo prošetati
i posle smrti. U početku ona ne mora imati
tvojih zelenila, / čak ni svoje ptice. Važno je

ku koji zastaje pred smislom onog što je stvorio, pred tajnom vlastite umjetnosti.

Okosnicu poetskog tkiva pjesme predstavlja ulica. Što baš ulica? Da bude ulica za ime? I to — ulica »mala«, »obična«, »svakodnevna«? Ulica-simbol života i njegovog nezaustavljivog toka? Ulica-trajanje, u temeljnoj matici postojanja? Bez ukrasa i vanjske ljepote (jer »to nije ono najvažnije«).

Pa ipak — taj lik ulice samo je privid. Ili, možda, tačnije: poziv na — biti ono što jesi, a to što jesi, to je čovjekova ljudska priroda, odanost slobodi i sreći. Tako bivaju naglašene i ostale idejne komponente: o mogućnosti doprinosa čovječanstvu i uz središnje tokove društvene sudbine, svojim humanim trajanjem, svojim stvaralačkim prisustvom kao mogućnošću afirmacije tog trajanja i njegovih elementarnih pretpostavki.

Time se razrješavaju i nepoznanice oko osobujnog lika pjesnikove jezičke komunikacije (depatetiziran i prividno depoetiziran govor, u kome se lirske intonacije ostvaruju u diskretnim oblicima sintaksičke organizacije stihova i suočavanja suprotnosti; slobodni stih nalik na prozno kazivanje i sl.). Tip pjesničkog govora, tako, i sam je izravan izraz poetskoidejne suštine.

U školskoj interpretaciji, što prerasta u organizaciju učenikovog traganja za smislom, bitno je stvaranje prilika u kojima se maksimalno oslobađaju učenikove spontane reakcije. One su osnovica motivacija za dalja ispitivanja, osmišljavanja ili korigiranja prvobitnih dojmova. Zahvaljujući njima, te uz dopunska usmjerenja, pažnja, taj dragocjeni kvalitet učenikovog odnosa, upućuje se ka otkrivanju značajnih obilježja. Rasprava o njihovom smislu u poetskoj integralnosti djela put je ka oplemenjivanju primarnog utiska i izgrađivanju senzibiliteta školskog čitaoca

da u njoj, bežeci pred bajkom, / usvak moguću da se sliče i čovek i pas. / Bilo bi lepo da bude postupana, / ali, na kraju, ni to nije ono najvažnije. / Najvažnije je to — da u ulici s mojim imenom / nikada / nikog / ne zadesi nesreća.

ca u komunikaciji s poetskim ostvarenjem, put ka izgrađivanju kulture čitanja.

Danas smo, nažalost, tek na pragu promjena. Ohrabruje saznanje da smo počeli da sagledavamo njihovu neminovnost. Neminovnost stvarnog oslobađanja i razvijanja duhovnih potencijala mladog čitaoca — sudionika plemenitih ideala poetske umjetnosti.

Juraj Marek

KOMPAS RAZUMA I ZAKON SRCA

(Antologičarsko vrednovanje poezije za decu)

Antologičarsko vrednovanje stvaralaštva podrazumeva sređivanje, sistematizovanje i zasvođivanje umetničkih vrednosti na osnovu nekih opštijih merila, njihovo postavljanje u ravan odnosa sa pozicija estetskih, humanističkih i idejnih pretpostavki. Svako odstupanje od postavljenih zahteva narušava sklad i dovodi u pitanje doslednost zamisli usled čega se sadržaji koji se ne uklapaju u zamišljeni celinu osećaju kao strano telo jer iskažu iz ravni pomenutih strukturalnih odnosa. Otud su slabosti većine antologija poezije za decu, u prvom redu, manjkavost teorijske spoznaje, nepoznavanje dečje psihe i dečjeg razvoja i, kao posledica toga, nejasno postavljen cilj i šarenilo poetskog materijala kako u estetskom pogledu tako i u odnosu prema njemu. U dosadašnjim antologičarskim iskustvima nema poželjne adekvatnosti u predstavljanju ovog pesništva jer u nizu slučajeva tekstovi nisu za decu i iz sfere dečjih interesovanja. Otud nije čudno što deca same antologije najmanje čitaju, već se radije odlučuju za pojedinačnog pesnika koji ima svoj svet, svoju poetsku boju i unutrašnje jedinstvo koje, po modelu srodnosti, uspostavlja most poetskih jedinica. Antologije ove vrste više služe onima koji

163

se, bilo na koji način, obraćaju deci kao orijentir za razaznavanje poetskih vrednosti ukoliko je izbor odista sazdan na osnovama jasno postavljenog cilja i strogog estetskog kriterijuma.

Ako se kriterijumi vrednovanja ne npriru senilitjama duha, na jednoj i pomodnosti, na drugoj strani, izlažu se opasnosti da plate danak jednom ili drugom. Udeo vrednosnih sudova uopšte, a antologičarskih posebno, uslovljen je i stepenom raskršćavanja sa zabludama. Samo kriterijumi sa osloncem u naučnim spoznajama raspršuju nanose mehaničkog i laičkog vrednovanja i daju doprinos razaznavanju vrednosnih domaćaja predmeta kojima se bave. U dosadašnjim iskustvima takvi tragovi se samo delimično osećaju, iako se pojavio ne mali broj knjiga koje pretenduju da budu antologije.

164 Sve naše antologije poezije za decu su izraz shvatanja ovog pesništva, slika strujanja u književnom životu i praktični protivrednosti koje su se, čas slabije čas žešće, ispoljavale u ovoj duhovnoj sferi i kao estetski činoci i kao refleksi širih idejnih i društvenih strujanja, tokova i dešavanja. One su, u izvornom smislu, i svedočanstva o svemu što se u ovoj oblasti dešavalo, na sreću skoro uvek sa značima unošenja novih svetlosti i osvedočavanja novih prisustava od kojih će neka ostati nezabližna u književno-istorijskoj vertikali razvitka ovog još uvek mladog, ali sve zanimljivijeg i raznovrsnijeg pesništva.

Jeftini pokušaj sačinjavanja neke vrste antologije u prošlom veku u nas predstavlja knjiga *Venac pesama za srpsku decu* koju je 1872. godine, sačinio Stevan V. Popović, pesnik, pripovedač i, kasnije, pokretač i urednik dečjeg lista *Redovan*.

Ipak, antologije književnosti za decu su plod našeg vremena, rezultat koji je, s obzirom na književno-istorijske i književno-umetničke okolnosti, mogao da ostvari tek XX vek. Otud nije čudno što u istorijskom lancu njihovog pojavljivanja na prvu knjigu ove vrste nailazimo 1903. godine. Sastavljač te

antologije, štampane u nakladi I. K. Ostojića u Tuzli pod nazivom *Naše pjesma*, je Josip Milaković, učitelj po struci, pesnik i pripovedač po vekačiji. Navedena antologija je do prvog svetskog rata jedini pokušaj i napor izbora poezije za decu na srpskohrvatskom jeziku i pokazatelj da se nešto činilo i za malihane u uslovima izuzetno oskudne poezije koja im je namenjena. Međuratni period začinje genezu rada na ovom poslu i svojim mladim čitaocima pruža dve antologije — *Ilustrovanu dečku antologiju* koja sadrži pesme i priče srpskih, hrvatskih i slovenačkih pisaca (Beograd, 1928) sastavio pesnik, pripovedač i dramski pisac Stevan Bešević i *Antologiju jugoslovenska savremene dečje književnosti, I, poezije*, koju je spremio i 1936. objavio učitelj Zivojin Karić. Obe ove antologije su rađene sa željom da se deci predstavie vrednosti stvaralaca u okvirima jugoslovenskog zajedništva. Njihove vrednosti su skromne, književni estetski kriterijumi nepouzdati i sa prevlašću banalnosti, ali je njihova pojava podatak o stvaranju poezije koje i povoljnijih raspoloženja za objedinjavanje rezultata primerene literature i znak da se i u ovoj oblasti nešto dešava. Naslovi navedenih izbora su obavcivali više nego što su njihovi sačinioi uspeći da opravdaju. Pa ipak, ovoj dvojici učitelja, naša istoriografija duguje pažnju jer su otvorili proces interesovanja za ovu oblast književnosti i pokazali da je i ona mogla i imala šta da pruži i u uslovima još uvek mutnih predstava o funkciji književnosti za decu i samih stvaralaca na ovom polju, a posebno onih koji su imali da je, kao posredni činoci, vrednuju u kritici ili da je tumače u nastavnoj praksi.

Posleratni društveni razvitak je omogućio nizu kulturnih poslenika da se ogledaju u vrednovanju pesništva za decu antologičarskim izborom njegovih uzoraka. Prva antologija se pojavljuje posle petnaest godina, što je i prirodno, s obzirom da je u novoj društvenoj stvarnosti valjalo da se ostvare i novi poetski sadržaji koji će je i na ovom

planu estetski iskazati i odslikati. Od 1960, jedna za drugom javljaju se antologijski izbori B. Pavića, V. Carića i Ž. Karića, a zatim, u kraćem vremenskom razmaku, skoro paralelno, antologije više sastavljača: V. Milarića, M. Pražića, D. Cvitana, N. Grafenauera, G. Arsovskog i M. Iđrižovića.

U nastojanju da pokaže kako je poezija za decu «prva veza sa umetnošću kao sastavnim delom života», Borislav Pavić je u antologiji *Vrt detinjstva* (Svjetlost, Sarajevo, 1960) pokazao dobru volju i uložio napor da sa srpskohrvatskog jezičkog područja učini evidentnim sve stvaraoce koji u ovoj oblasti od L. Milovanova do savremenih pesnika, nešto znače. Međutim, bez razvijenijeg estetskog kriterijuma i osećanja prostiranja dečjih interesovanja, iako konstatuje da dete ne može da pređe «granice svog malog ličnog iskustva», on se svojih postavki nije pridržavao. Otud u njegovoj antologiji sem slabijih pesama, ima i onih koje svojim izražajnim tonusom ne odgovaraju dečjem uzrastu i dečjem senzibilitetu tekstova pesnika koji nisu pisali za decu (Dragutin Domjanić, Dušan Vasiljev, Skender Kulenović, Jure Kaštolan i drugi).

Živojin Karić je dopunom svoje *Antologije iz međuratnog perioda* (izdanjem 1966, Grafički zavod, Titograd) ponudio čitaocima izbor u originalu na srpskohrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku u kome nema jasnije predstave o nekim uslovnostima i granicama dečjih interesovanja. Uz vrednije pesme, počev od B. Radičevića do savremenih stvaralaca, u njegovom izboru ima i onih čiji umetnički nivoi osciliraju toliko da ostavljaju utisak neizgrađenog suda ukusa i estetskog kriterijuma. Iako je u pogledu izbora nešto adekvatniji dečjem senzibilitetu od Pavića, nije pokazao osećanje mere, pa se u njegovoj *Antologiji* naiđe na nekritičan i neadekvatan izbor Zmajevе poezija i na poeziju pesnika koju već niko više ne ubraja u okvirе pesništva za decu ni kvalitetom ni inače (Lj. Nenadović, V. Ilić, M. Mitrović, A. San-

tić) što smeta razabiranju u sferi primerenosti jednog dela poezije koji, zbog te uslovnosti, i proučavamo poštapanicom «za decu».

U trenutku kad se 1961. godine pojavila *Antologije savremene poezije za decu* Voje Carića, koja obuhvata pesništvo srpskohrvatskog jezika međuratnog i posleratnog perioda, naša poezija je osvojila nove prostore i ostvarila zavidne umetničke rezultate. Koristeći i novine, Carić se našao u nedoumici čemu da da primat. Odlukom na kompromis, on je u svom izboru zastupio i nesumnjive vrednosti, ali u njegovoj *Antologiji* ima prilično anemičnih bezbojnih i podražavalačkih tekstova uglavnom Zmajevе versifikatorske šeme, od kojih su neki neupotrebljivi i u okviru poetskih knjiga autora koji ih potpisuju akamoli u antologijskom buketu najlepših autentičnih cvetova (M. Tešić: *Jesenski oglas*, S. Pandžo: *Lisni petu*, N. Drenovac: *Gerov*, V. Parun: *Bijeli leptir*). S druge strane, u Carićevoj *Antologiji* ima i olakog odlučivanja za skupine iz pojedinačnih ciklusa nekih pesnika kao što je slučaj sa četiri pesme G. Tartalje iz *Dečijeg šesira i vetra*, od kojih samo jedna ima razloga da se nađe u ravni antologijskih vrednosti. Umesto da je iskoristio *Guarska družina* ili bar jednu pesmu iz *Vesele zoologije*, Carić se odlučio za slike koje su davno banalizovane i izlizane i kao inspiracija i kao opažanje.

Antologija Dečja poezija srpska (Matica srpska SKZ, 1965) Bore Čosića kao da je sačinjena da bude izazov a ne da predstavi nezaobilazne vrednosti pesništva za decu u istorijskoj vertikali nešto dužoj od jednog veka. Sazdana na osnovama dva kriterijuma — maštovitosti i jezičkim inovacijama, — ona je prenebregla ostale poetske osobenosti, usled čega su neki pesnici (Mira Alečković i Voja Carić) ostali neobuhvaćeni, iako u njoj ima i proze (!) i pesnika koji nisu imali nikakvih ambicija u okviru stvaralaštva za decu. Ne pouzdanog kriterijuma, Čosićeva antologija je, uprkos opredeljenju za izbor koji je, i po njegovom priznanju u pred-

govoru, jednostran, ponudila pesme starijih pesnika (Brane Cvetkovića i Andre Frančevića), ali je ostala dužnik Zmajevim prethodnicima (Milanova, Branku). Sto se Zmajevih pesama tiče veći broj je onih koje niko, ko je raskrstio sa zabludama i predrasudama o poeziji za decu, ne bi uvrstio (*Levaj Goša* je, sem toga, prevod sa nemačkog *Levenštajnovne* pesme).

Antologiju Vladimira Milarića 'Zeleni bregovi *detinjstva*' (Zmajeve dečje igre i Kulturni centar, Novi Sad, 1970), odlikuju solidno poznavanje pesništva za decu, pouzdan estetski kriterijum i nepristrasan odnos prema stvaralcima. O njegovom stavu imponuje uverenje da antologičarev posao prvim izdanjem nije okončan, da se može usavršavati i dogradivati. Vršeći korekcije i u značajku redukcije i unošenja novih pesama u izdanju od 1976, on je sačinio izbor koji ostavlja utisak valjano obavljenog posla. Mestimična mogućnost zamene još nekih pesama kod dva-tri autora doprineće da njegova knjiga ostane kao slik ovog što je u srpskoj poeziji stečeno od Vača do Vitezovića kao nesumnjiva vrednost.

Vrednovanje uopšte, a antologijsko posebno, ne podnosi ni blagonaklonost ni isključivost. Antologija Placi zec Milana Pražića je primer apologije na jednoj i ignorisanja na drugoj strani. Ona je pokazatelj narušavanja odnosa u vrednosnim sudovima jer je, po logici halo efekta, aprioristički sklona neprištajstvu na model koji ne odgovara njegovom osećanju poetskog vidjenja dečjeg sveta i koji je, blago rečeno, pristrasan prema vokaciji urbanc poetske slike sa akcentom na igri kao temi i igri kao modelu jezičkog opesmljenja poetskog objekta. Čak i kada je skoro isključivo kalambursko takvo opesmljenje mu više odgovara od kristalnih izrizama rustikalnog sveta ili tema inspirisanih nekim društvenim događajima. Pesnici koje je Pražić odabrao se ne dovode u pitanje.

¹ Isti autor je 1972. godine objavio paboranidni pregled *Novi dečje pesnici* (Stručni list, Novi Sad) u kojem su predstavljene mnogi autori koji su najavili svoj dolazak u *dečje pesništvo*.

ali njegov izbor otkriva nepokazivanje dobre volje da se u oblasti nacionalne poetske produkcije iznađe i pokaže sve što u njoj predstavlja vrednost. Tako su u njegovoj antologiji izostali pesnici (M. Alečković, V. Carić, S. Raičković, A. Diklić, D. Erić, i neki drugi) koji, uprkos nejednačenostima, imaju antologijskom merilu šta da ponude. Pražić nije pokazao pouzdan kriterijum vrednovanja poezije svojih obilato zastupljenih »simpatija» jer je, u nizu slučajeva, imao na raspolaganju uspeliye pesme od onih koje je obuhvatio izborom. U njegovoj antologiji ima bar trećina pesama koje budući antologičari neće uzimati u obzir jer nisu reprezentativne ni za našu poeziju ni za pesnike koji su ih napisali.

Antologija Vješetroč *Dalibora Cvitana* («Radivoj Čirpanov» i Zmajeve dečje igre, Novi Sad, 1975) predstavlja pokušaj da se istraže izvesne motivske, ontološke i estetske osobenosti hrvatske poezije za decu od Petra Preradovića do Dubravka Ugrešić. Radena sa velikim ambicijama, ona ima svojih vrлина i mana koje su posledica sastavljačevog koncepta. Ona je ponudila i mestimično otkrila vrednosti, ali u njoj ima i tekstova koji otvaranjem prema svetu ne odgovaraju dečjoj senzibiliteti, a mestimično i poetskih tekstova slabijeg kvaliteta.

U okviru slovenačke književnosti se dosta suđljivo i skromno utirao put antologičarskom poslu u oblasti književnosti za decu. O knjizi *Pesni za otroke*, koju je preveo Janko Glazer (Mladinska knjiga, Ljubljana, 1963), ne može se govoriti kao o antologiji iz jednostavnog razloga što je usko namenska — za potrebe učenika II razreda osnovne škole — ali u toj funkciji valjano urađena. Sto pesama iz uamene i pisane književnosti obuhvaćenih ovom knjigom, posebno njenim drugim izdanjem sa izvesnim izmenama u redakciji Alenke Glazer (Mladinska knjiga, 1974) su evidentan deo grade za sačinjavanje antologija.

Deceniju posle Glazerove knjige pojavio se izbor *In ptičke usti zapeli so*

(Mladinska knjiga, 1973) u redakciji Lina Legiše. Bez odrednice koja bi označila antologijske namere, ova knjiga je ostala i bez predgovora ili pogovora i obaveštenja o pesnicima i pesništvu koje prezentuje. Uprkos tome, ona ima kvaliteta u adekvatnosti pesama dečjem senzibilitetu i strukturalnu svedenost po tematskim krugovima što joj je omogućavalo da ispuni neke od pretpostavki mogućnosti stasanja na antologijski nivo.

Ubrzo posle Legišinog izbora osetila se potreba da se slovenačka poezija antologijski određenije i čvršće situira i tako predstavi i čitaocima srpskohrvatskog jezičkog područja. Tog posla prihvatilo se pesnik i esejist Niko Grafenauer.

Zahvaljujući naporu Nika Grafenauera, antologijom slovenačke poezije *Suncokret na romenu* (Radnički univerzitet «Radivoj Čirpanov» i Zmajeve dečje igre, Novi Sad, 1975), u prevodu Gojka Janjuševića, čitaoci srpskohrvatskog jezičkog područja su u mogućnosti da steknu predstavu istorijskog razvoja ove poezije sa utiskom o nešto naglašenijem prisustvu poezije u nastajanju. Iako je mogao izostati po neki pesnik i po koja pesma, Grafenauerov kriterijum nije doveo u pitanje razaznavanje dečjeg sveta neuključivanjem u sadržaj bilo čega što bi tom svetu bilo strano.

Sva plod naše, posleratne epohe, makedonska književnost za decu je, možda, najhomogenija u pogledu zgusnuća u vremenu. Zahvaljujući toj okolnosti Vidoe Podgorec je mogao da sačini knjigu *Antologija na savremena makedonska poezija za deca* (Epoha, Skopje, 1968), ali njegov izbor više liči na nekritičku panoramu nego na antologiju jer ne predstavlja pouzdano i meritorno vrednovanje.

Neadekvatnost primerenosti svoga prthodnika, za makedonsku književnu situaciju, ispravlja Georgi Arsovski antologijom *Srebrni potoci* («Radivoj Čirpanov — Zmajeve dečje igre, Novi Sad, 1975). Zamivajući je na strožim estetskim merilima i jasnoj predstavi o svrsi, Arsovski je ostvario homogen izbor ko-

me se mogu pretpostavljati mestimični uspeli tekstovi, ali se ne mogu da dovede u pitanje njegovo poznavanje ove literature i vrednosni izgrađen estetski kriterijum. U njegovoj knjizi je sedamnaest pesnika u odnosu na Podgorčevu, sedam godina ranije, u kojoj je bilo čak dvadeset i osam.

U nastojanju da predstavi bosansko-hercegovačku poeziju, Muris Idrizović je imao skromnije ambicije. Njegova antologija *Glasovi djetinjstva* (Glas, Banjaluka, 1977) je rezultat vredan pažnje kao pionirski poduhvat da se istorijskim sledom pr prati razvoj ove poezije. Pauza od nekih sedam decenija — od tekstova Luke Milovanova do pojave bleedunjavih pesama A. Santića, J. Dučića i S. Corovića, pa zastoj do S. Pandže i, kasnije, Dragana Kuličićana, stvarali su teškoće da se uspostavi kvalitetna nit sve do pojave plejade mladih tiže je stvaralaštvo : omogućilo nastanak navedenog izbora. Nastojanje da se učini prisutnim svaki istorijski trag i želja da se kompletnije predstavi generacija pesnika u razvoju nužno su dovele do razblaženja kriterijuma i znatnog šarenila u kvalitetu obuhvaćenih pesama. Neke od njih, kao *Povratak* A. Santića i *Morska zvezda* Mirsada Bećirovića, su toliko slabe da im nije bilo mesto u ovakvoj knjizi. S druge strane, pojedini pesnici, Branko Ćopić i Velimir Milošević, na primer, mogli su biti zastupljeni kvalitetnijim i adekvatnijim pesmama.

Pošto su, po pravilu, antologije propraćene predgovorima ili pogovorima i beleškama bibliografske prirode, poželjno je ukazati kako se u ovim svojim tekstovima antologičari odnose prema stvaralocima i poeziji sa teorijskog književno-istorijskog aspekta.

U svojoj *Antologiji* Borislav Pavić je dao niz korisnih informacija književno-istorijske prirode, i u školskom smislu reči, neke psihološke opservacije o uzrasnim mogućnostima i interesovanju dece, ali su njegova shvatanja, koja imaju oslonac u pedagoškoj psihologiji, bez osećanja mere i vrednosnih kriterijuma na primerima poetskog materi-

jala. Živojin Karić je u svojoj *Antologiji jugoslovenske poezije za decu*, kada je potrebno da se o noj progovori autoritetom znalca, pokazao potpunu nemoć. Kao što njegov izbor ne može da podnese strogu objektivnu ocenu kritičkog suda, u pogovornoj reči i beleškama o pesnicima na više mesta zasmetaju oskudnost i proizvoljnost. «Ona ... obuhvata razdoblje od 1833. godine do danas» — kaže Karić u pogovoru o svojoj *Antologiji*, čime pravi dve greške jer naša poezija počinje pesmama Luke Milovanova iz 1816. a ne 1833. godinom Zmajevog rođenja. Čak i da počinje sa Zmajem, ona ne nastaje danom pesnikovog dolaska na svet već trenutkom početka njegovog stvaralaštva.

Zanimljiv su Karićevo zapažanje da za decu nikad ništa nije gotovo i okončano i teza o «razbijanju» u poeziji zbirne imenice deca koja je «kao lažni okov stezala svaku inspiraciju i predstavljala se kao kalup u koji se pesma jedino i može da sabije». Međutim, Karić ovu tezu samo konstatuje ali joj ne daje teoretsku dimenziju pristupa i ilustrativni oboj ukazivanja na prepoznavanje.

U Podgorčevu *Antologiji*, više nego izbor, smetaju portret-beleške o piscima sa neodmerenim ocenama iskazanim u jednoj vrsti hvalospevne intonacije. Opterećeni nevažnim podacima, ti portret-beleške, u koje su ugrađeni i citati pesnika samih, sve su više samo ne određita, precizna i zasvođena informacija. Idrizovićev predgovor je primer tradicionalnog davanja obaveštenja po modelu književno-istorijske percepcije, a u njegovim biobibliografskim beleškama je svaki naslov knjige praćen odrednicama «pesme», «priče» i slično, umesto da se pod jednu determinantu podvedu svi naslovi istoga žanra. Zapažanja o razvoju makedonske poezije za decu G. Arsovski prorača izvesnim teoretskim refleksijama, ali su one, uglavnom, kompilatorske prirode. Inače, njegove biobibliografske beleške su koncizne i u osnovnim potezima dovoljne za potrebe knjige koju proraču.

Sa preterivanjima bez kritičnosti, sa nešto pronicijivosti da oseti, ali nedovoljno poetskog sluha i kriterijuma da vrednuje, Bera Čosić se u predgovoru napreže da pokaže «katastrofalne metafizičke klackalice bivstvovanja i nebivstvovanja», onde gde je jednostavno trebalo pokazati rezultate i biti dovoljno razborit i pošten da najrepresentativnije vrednosti ne izostanu.

Svođenjem predgovorne reči na granice škrтости, sažetih, ali preciznih, obaveštenjima čitalaca u beleškama o piscima i njihovom stvaranju u oblasti literature za decu, Grafenauer je ostao veran ubeđenju da je u *antologijoskim* poslu, ipak, najvažniji izbor. Ni Vladimir Milarić se nije zasnosi traktatom teoriziranja i nastojanja da rečju pokaže svoju poetsku, već je na delu, izborom pokazao svoj odnos kako prema stvaralocima tako i prema poetskim vrednostima. Ne ulazeći u zamke protivrečnosti, čega je kod većine prethodnika, pa i nekih kasnije, bilo, on je povukao nekoliko linija kojima uspostavlja dodir sa poezijom u naporu da je što objektivnije predstavi.

Iako zasnovano na solidnim teoretskim pretpostavkama, Pražičevo usredsređenje pažnje na igru, koja je autonomna svojina detinjstva, ne može se uzeti kao jedini i potpuni uvid u dečja interesovanja. Deca su radoznala za mnoge životne manifestacije, pa gubljenje iz vida te činjenice osiromašuje predstavu o njima kao emotivnim, društvenim i svesnim bićima. U traganju za unutrašnjim analogijama, Dalbor Cvitan je postavio sistem, ali je taj «sistem» toliko na nebu metafizike da bi mogao da opstoji na tlu opažajne estetske stvarnosti, jezičke i stilske rečitosti i jasnoće.

* * *

Oslanjajući se na estetske kriterijume, kritička, teorijska i književno-istorijska merila i argumente, antologičar se izlaže riziku da izneveri neko od tih merila i kriterijuma, pa je njegovo

hvatanje ukoštac sa izborom, pre i iznad svega, stvar sposobnosti za poduhvat, poznavanja vrednosnih materijala, neprikosnovene objektivnosti i ljudskog poštenja. Ako iko, antologičari ne smeju da budu isključivi i pristrasni. Njihov posao podrazumeva jedinstvo stilskih vrednosnih raznolikosti a ne samo priznavanje jednog toka ili struje neke epohe ili literature. U slučaju isključivosti oni dovode u pitanje bogatstvo izražajnih mogućnosti i one kvalitete koji se ispoljavaju u različitosti kao stvaralački lični pečat, vizija ili slika dečjeg sveta ili detinjstva. Jedna struja ili jedan poetski ili književni tok se mogu uzeti samo u slučaju ako se knjigom označi da je to iz nekih posebnih, društvenih ili estetskih razloga, bila sastavljačeva namera i da je njegov izbor bio uslovljen takvim konceptom. Međutim, u slučajevima kada antologija ponese odrednicu čitavog jednog poetskog naciona opredeljenje za samo jednu stilsku iskazivost je neodrživo. Antologije koje vode zastranjivanju i zalaganju za samo jedan, najčešće grupaški podstican poetski iskaz, osuđene su na neuspeh jer narušavaju princip kriterijuma o kojima je bilo reči.

Neprihvatljiv je svaki odnos u vrednovanju u kome se ispoljava spreg po modelu spojnih sudova. Antologičar ne sme da dopusti da ga ti spregovi povuku ili uvuku u spojni tok; njegovo je da poezijom ovlada i da od njenog najdragocenijeg gradiva sazda svoju tvorevinu, prividno neutralnu, suštinski angažovanu i imunu od hipnoze (samo)reklamerstva egocentrika. Antologičarev najviši zakon je pravo na nezavisnost u ime vrednosnih istina i pravo na konsultovanje njima u prilog, pri čemu, ako treba, može da naljuti i baba i stričeve, a da se ne prikloni ni prvom ni drugima. Njegovi navigacioni instrumenti mu služe da iznađe put brodu u nastojanju da se odupre i sirenama i kiklopima. Da bi pokazao sjaj rose «na sunčanoj žilvici detinjstva» (Herman Broh), u znaku prevladavanja obe opasnosti, osnovni voditelji su mu kompas razuma i zakon srca. Ovo je u-

toliko važnije što se ni od jedne antologije ne očekuje da bude svetionik epohe, ali se očekuje da se kroz nju reflektuju njene ideje i spoznaje.

Što se tiče naše poezije za decu, ona je, uglavnom predstavljena u književno istorijskom preseku sa izuzetkom dve-tri, pa je većina antologija sačinjavana kao da treba da udovolji pedagoškim zahtevima i potrebama škola. Međutim, nuđenje školama nekritički odabranih tekstova samo je prividna pomoć u vaspitanju korišćenjem književnih štiva, jer se po ko zna koji put, korisnik antologije ostavlja u zabludi da je dobio najviše vrednosti i da su mu one vrhunski kriterijum. S druge strane, pogrešna je svaka koncepcija koja nastoji da istakne vrednost sastavljačevih teorijskih ili «teorijskih» načela, umesto da pokaže vrednost dela i skrene pažnju na moć opiranja istih ukusima i kriterijumima ne samo vremenskog trenutka već uopšte jer je sužavanje prostora za vrednosti, a posebno zatvaranje očiju pred nekim ili nečijim vrednostima, skoro štetno koliko i nemanje ili razblaživanje kriterijuma. U dosadašnjem našem vrednovanju poezije za decu bilo je i tzv. objektivnosti bez kriterijuma i tzv. kriterijuma sa subjektivnim pečatima. To se ispoljavalo kada god su bili u pitanju motivi i interesi koji su dolazili u koliziju sa vrednosnim sudovima. Kako je osnovni zahtev antologičarskog vrednovanja razumevanje prirode pesništva za decu, dečjeg sveta i detinjstva, vrednost svake pomenute antologije će se ceniti po tome koliko je doprinela raskršćavanju sa zabludama i predrasudama o ovoj literaturi kao fenomenu kojim se najmlađi uvode u svet literature i umetnosti.

Dragutin Ognjenović

(O kritičarsko-antologijskom radu
Murisa Idrizovića)

U dilemi sam odakle da počnem, a odakle god počnem doći su do istog: antologija ne valja. Ovakvu kakva je, siguran sam, nijedan ozbiljni izdavač ne bi objavio Idrizovićeve antologije *Glasovi djetinjstva* (po naslovu bi čitalac pomislio da je to zbirka pjesama djece-pjesnika), koja ima pretenciozan podnaslov: antologija poezije za djecu u Bosni i Hercegovini. To je za djecu, a šta je s pjesmama o djeci, kako to naš antologičar razlučuje u Napomeni, str. 139: „...ne lučeći podrobnije poeziju o djeci i za djecu“, prigovarajući Tahmišćićevoj knjizi *Na stezama djetinjstva*. Sve je to lijepo, ali nam Idrizović ne reče nigdje šta ćemo sa pjesmom *Lejla* Vlade Djakca, šta sa Čopićevom pjesmom *Lekcija iz zemljopisa*, koja je sretan spoj onog »za djecu« i onog »o djeci«. Oni kritičari koji su inače sumnjali u umjetničku vrijednost poezije za djecu (a njih Idrizović želi da ubijedi u suprotno, str. 140, posljednji stav) poslije isčitavanja ovakve antologije još više će sumnjati jer u masi nevrijednosti neće primijetiti (moći) ono malo pjesama što antologijski vrijedi (jer izbor pjesama najboljih pjesnika nije valjano obavljeno). Muris Idrizović »sa zadovoljstvom« (str. 140) ističe »da je izdavač ove antologije (zaista piše: antologije) Novinsko izdavačko preduzeće »Glas« u Banjaluci i razloge tome vidi u činjenici da je Banjaluka pored Sarajeva dala »vidan doprinos literaturi za djecu«. Ako je u pitanju »vidan doprinos« (što Banjaluci to niko ne priče), onda je veći to razlog da ova knjiga bude štampana u Sarajevu, samo što izdavači u Sarajevu ne bi htjeli štampati ovu kažu od kriterija. A zašto je »Glas« stvarno štampao ovu knjigu (naivno bi bilo očekivati istinu) razlog je više nego prost: najbolji pjesnik ove antologije, po njenom sastavljaču (meni to ni na kraj pameti

ne pada), je Ismet Bekrić, jer on u njoj ima ravno devet pjesama (za dvije više od Čopića, tri puta više od Noge, tri puta više od Korića, da ne nabrajam ostale), najviše od svih. U vrijeme ugovaranja posla i štampanja ove antologije Ismet Bekrić je bio direktor izdavačke kuće »Glas« u Banjoj Luci. Inače sva »Glasova« izdanja imaju na drugoj stranici prvog čistog lista (na prvoj strani je ponovljen naslov) ime i prezime odgovornog urednika. U ovoj antologiji toga nema. Nije li Ismet Bekrić pored funkcije direktora, bio taj odgovorni urednik (ovaj detalj nije baš tako beznačajan). Idrizović u Napomeni hvali časopis »Putevi« (str. 140), jer dugogodišnji član redakcije tog glasila je Ismet Bekrić, a kao direktor imao je potpun uticaj na koncepciju časopisa, što i sada čini (sada je Bekrić v.d. direktora i odgovorni urednik OOUR Izdavačka djelatnost, koja se zasebno izdvojila od Novinske djelatnosti). Kako se vidi, Idrizoviću nije nikakav problem da visoko kotira u Banjoj Luci, a i Bekriću da bude velik pjesnik, bar u ovoj antologiji. Recenzent ove antologije (prisiljen sam koristiti ovaj naziv za ovakvu lošu knjigu) je slatkorječivi i slatousti (takav je i kad piše a i kad je govorio na promociji ove knjige, kada sam javno, u prisustvu autora i recenzenta i direktora i odgovornog urednika iznio neke od ovih zamjerki), sveznajući i svevideći u literaturi za djecu, Voja Marjanović (on je posebno takav kad je u pitanju »Glas« i Ismet Bekrić), koji je u »Glasu« 1973, objavio svoju knjigu kritika *Pesma kao bajka* (ni u ovoj knjizi nema ime urednika), u kojoj je naravno obiman rad o Ismetu Bekriću. Nemam pri ruci cijelu Marjanovićevu recenziju, ali na osnovu opširnog izvoda (na ometu) vidi se Marjanovićeva paušalna ocjena govorenje samo da se nešto kaže. Marjanoviću je dovoljno da na osnovu sadržaja (da je bar uzeo mjesto toga naslove kritika), onog dijela koji govori samo o poglavljima (Predgovor, Izbor, Napomena, Bibliografski dio) napiše: »Već iz ovakvog sadržaja može se jasno uočiti

fizionomija Antologije temeljena na ozbiljnom pristupu književne materije» (možda: književnoj materiji).

Prije antologije *Glasovi djetinjstva* pojavila se Idrizovićeva knjiga *Književnost za djecu u BiH* (Svjetlost, Sarajevo, 1976). Poslije dvije godine pojavljuje se ova sporna antologija. Ove dvije knjige treba dovesti u vezu jer su u mnogočemu oprečne, naročito u tretiranju, smještanju pjesnika. U prvoj knjizi Idrizović uz minorne pisce za djecu stavlja u udarni ciklus »Savremena književnost« i pisce koji su više usput bave pisanjem za djecu, ili su slabiji ako se samo tim bave, kao što su: Nenad Radanović, Dragoljub Jeknić, Milica Miron, Vlado Dijak. Tim stvaracima je mjesto u ciklusu »Saputnici«. Iz ciklusa »Saputnici« Idrizović u Antologiju uzima Stanka Rakitu (koga je nepravedno strpao u taj ciklus) i Kasima Derakovića, da bi u Antologiji o Rakiti opširno govorio (što je ovoga puta ispravno). Upoređivanje ovih dviju knjiga bi nas odvelo daleko, zato zasada ostavimo kod činjenice da je jedan pisac u jednoj knjizi beznačajan, u drugoj je odjednom postao značajan. Kao da vremenske (ne)prilike utiču na sud o pjesniku.

Zašto stavih u naslovu ovog polemičnog rada: dva kriterija — slaba antologija. Jedna je antologija (cvijet poezije) u Predgovoru, u kome se opširno govori (relativno opširno) o svakom pjesniku, a to su: Branko Ćopić, Šukrija Pandžo, Vladimir Čerkez, Vlado Dijak, Dragan Kulidžan, Nasiha Kapidžić-Hadžić, Zoran M. Jovanović, Velimir Milošević, Ismet Bekrić, Stanko Rakita, Ivica Vanja Rorić, Enisa Osmančević-Čurić, Rajko Petrov Nogo i Stanislav Bašić. Ovaj je redosljed baziran na vremenu pojavljivanja u poeziji (bar što se tiče starijih pjesnika). To je četrnaest pjesnika. Odmah treba primijetiti da nisu samosvojni ili su neizgrađeni pjesnici: Vlado Dijak, Enisa Osmančević-Čurić i Stanislav Bašić (koji je u tematskom pogledu nov, ali je u poetskom veoma slab, jer njegovi stihovi su više neki drugi govor nego poezija).

Ostaje dakle jedanaest pjesnika, ali je sada drugi problem kako su ti pjesnici predstavljeni i u kom odnosu, omjeru, sa koliko pjesama (ako je i to jedno od mjerila vrijednosti, u usporedbi sa drugima, a jeste). Druga je antologija u izboru. Tu se nalazi ravno 27 (dvadeset i sedam) pjesnika. Nedostaju još četiri poznatija imena (da sada ne nabrojam mnoge manje poznate): Simo Ekić, Muharem Omerević, Milan R. Marković, Ešref Berbić (a možda još i Todor Bjelkić), pa bi sve bilo u antologiji, dakle, izbora i nema. Ovaj je izbor sačinjen prema godini rođenja, taj podatak je određivao redosljed (pa je zato Šukrija Pandžo ispred Ćopića, iako se zna da je Ćopić rodonatalelnik tog pjesnikovanja u Bosni i Hercegovini, a ne nekakvi minorni i beznačajni pjesnici poput Luke Milovanova i stičnih). Da budem jasan: izbor u Predgovoru je bolji od izbora u Izboru. Više je nego smiješno u antologiju unositi Luku Milovanova Georgijevića, Aleksu Šantića, Svetozara Ćorovića, Isalju Mitrovića, Veru Obrenović-Delibašić.

Način kako Idrizović definiše svoj kriterij i izbor kao potvrda kriterija su u raskoraku. U Predgovoru (34. strana) Idrizović napada poeziju, stihove koji »anahrono djeluju naivni«, napada stihove o »leptirima, bubamarama, macama i cicama, princzinim cipelicama i pahuljicama«, a unosi pjesme Korneilije Šenfelda-Oljaše »Sunčeva pahuljica« (str. 131) i »Staza« (str. 130) u kojoj se javljaju »bubice dve«. Tu je i Miloševićeva pjesma »Bubamara«. U Predgovoru (str. 23) govori da je poezija za djecu upravo u ovom našem vremenu dostigla »svoj najviši nivo« i da je iz te poezije, »kloneći se 'artističkih' igrarija«, za svagda i »zaustvijek uklonjen romantičarski zanos«. Sve bi to bilo lijepo kao teorija da Idrizović sebe ne demantuje mnogim pjesmama, pa i Miloševićevom pjesmom »Bubamara« (str. 104), koja je sačinjena kao romantičarska igrarija; tu je i pjesma »Reka« Dragana Kulidžana, u kojoj ima dosta »igranja riba« i romantičarskog zanosu. Druga bi stvar bila da Idrizović govori

o igri kao imanenciji poezije za djecu, njenoj ontološkoj vrijednosti, kao i vrijednosti djetinjstva kao biološke datosti. U trećem dijelu Predgovora veli da se nova pjesnička generacija sve više sutaljava od Čopićevog svijeta- (da li cijelog ili nekog dijela tog svijeta), a da ostavimo pogrešnu upotrebu, promjenu, pridjeva na -ev na stranu, to će Idrizović naći u bilo kojoj Gramatici, poglavlje: Promjena pridjeva), njegove zbilje i fantastike (koliko ima zbilja i fantastika), da bi na strani 22. konstatovao da je ta »savremena generacija pjesnika za djecu prožeta (je) više pjesničkom baštinom (kojom, da li je i Čopić dio te baštine) nego željom za inovacijama u temama, jeziku i izrazu«, u prije svega toga (str. 21) veli da ta generacija ipak »proširuje teme i motive« (bujice, đavole, snaci se u svemu tome).

172

Treba razmotriti nesklad između Predgovora i Izborna na nekim pjesnicima. Na 13. strani Predgovora Idrizović kaže za Bekrića: »I samo napuštanje rimovanih strofa i ukalupljene versifikacije djelovale je kao osvježenje«. A kad pogledamo šta je od Bekrića zastupljeno u Izboru, onda vidimo da nema ništa od »napuštanja rimovanih strofa i ukalupljene versifikacije«. Bekrić je u Antologiji zastupljen sa devet pjesama, od toga je osam sa klasičnim, rimovanim strofama i ukalupljenom versifikacijom. Da je malo bolje zavirio u Bekrićeve pjesme (ostalom pojam »vrijednosti« (str. 140), Idrizović nigdje nije obrazložio) koje je odabrao, učio bi u njihovoj »unutrašnjosti« jedan predavački ton, dosadan i suhoparan, više uševan nego poetičan. U tim pjesmama ima otrcanih rima (plavi — ljubavi, ljubitiću — mačuhicu, Rada — sada), a onda i ove izlizane i nečiste rime (prene — snene, mame — reklame itd.). Daleko sam od toga da Bekrićevo stvaralaštvo smalovažavam, ali što se tiče njega samoga i njega u usporedbi sa drugima, onda je Idrizović zaista pretjerao u forsiranju Bekrića. To takvo prenamaglašavanje Bekrićevo stvaralaštva nema valjanu potvrdu u njegovom stva-

ralaštvu. Bekrić je napisao vrlo malo pjesama (inače sve njegove knjižice zajedno mogu da čine tek jednu solidniju knjigu pjesama) u kojima se dotiče grada i njegove problematike. To nije dovoljno da se Bekrić bezrezervno proglasi urbanim pjesnikom, a na osnovu toga Idrizović izvodi (to čine i drugi: Marjanović, Z. Turjačanin) Bekrićevo modernost, pogotovo što on taj urban svijet ne vidi očima jednog savremenog modernog pjesnika, i na planu doživljaja i na planu izričaja. Bekrić je negdje na razmeđu, između sela i grada, pa kad se dotiče grada, on vidi više ruralnih elemenata nego gradskih. Ako treba tražiti Bekrićeve najuspjelije pjesme, onda su one u onom krugu pjesama koje su se svojom tematikom zastavile na liniji između ruralne i urbane sredine, u tim pjesmama poetski govor se zaista zadržava na nivou poetskog, a njih je malo, jedva četiri-pet pjesama, koje bi mogle ući u ovakav antologijski izbor. Rajko Petrović Nogo je izgleda namučio Idrizovića (jer se nije uklopio u »antologičarev stav prema vrijednosti i OBIMU ... pjesnikovog rada«, str. 140). Ne samo što je Nogina pjesma otkrila novu buntovnost u svijetu djeteta (i Zmaj je pjevao o jogunastom djetetu, ali sasvim drugom tipu jogunstva), već je ta pjesma veoma bogata onim poetskim, koje se krije u bogatoj melodiji, ritmičci, leksici, versifikaciji, pjesmovnoj organizaciji kao zasebnoj cjelini, na relaciji zbilja — dijete, odrasli — dijete, na planu ironije zbilje i ozbiljenja ironije. Da je Idrizović zavirio u te sfere, slojeve Nogine pjesme, ne bi se kolebalo između negacije i priznanja (tako bi svoj kriterij obima izbjegao), sigurno bi Nogo zauzeo dostojnije mjesto (bez obzira što je napisao mali broj pjesama za djecu), jer je Nogo izrazit talenat i u poeziji za odrasle. Zanimljivo je posmotriti taj Idrizovićev »obim« kod nekoliko pjesnika, tu se vidi da ga se nigdje dosljedno ne pridržava (primjer Noge, Bekrića i Čopića, recimo). U slučaju Noge obim stvaralaštva je smetnja za bolje predstavljanje, kod Bekrića to nije

slučaj, kod Čopića se i ne uzima u obzira (pogotovo je zbrka što pojam obima antologičar nije definisao). Evo kako stoji sa Brankom Čopićem u Predgovoru. Čopićeve pjesme »oplemenile su tradiciju narodne pjesme« (ne kaže koju tradiciju, kakvu). Kako to onda da u ovoj Antologiji nema nijedne narodne pjesme, da se na temelju toga vidi i Čopićev kvalitet. Kaže: »Čopić nije pisao pjesmu za djecu u izrazu i na način 'moderne škole' i metode igre«, a samo dvanaest redaka ranije kaže ovo: »Čopić pokreće igru o svijetu i sa svijetom« (komentar je suvišan). Ni jednom riječi ne spominje Čopićevo okretanje i gradskoj tematici, a bira mu pjesmu »Bolesnik na tri sprata«, u kojoj je sve tipično gradsko: telefon, doktor (ima ih sada i na selu), zoovrt i sl. Ne govori se o snazi Čopićeva dara, tečnosti njegove pjesme, sposobnosti da vodi veoma duge pjesme (Kod starog mlina: 20 strofa, Lekelja iz zemljopisa: 38 strofa), ne govori se o interferenciji vremena: prošlog i sadašnjeg (Lekelja iz zemljopisa), o raznovrsnosti strofa koje su ekvivalent doživljaja, o raznovrsnosti stiha i njegovoj utemeljenosti u doživljaju. Na kraju ta »priča« koju Idrizović (i drugi) podnosi Čopiću nije klasična priča, to je niz doživljaja, koji se teško nekad mogu pričati. Ukratko: em je Čopiću u ovoj Antologiji oduzeto njegovo mjesto rodonačelnika tog stvaralaštva, em je krivo prikazan, jer je Idrizović bio nemoćan pred Čopićevom pjesmom.

Posljednji dio Antologije je također bez kriterija: jedni pisci imaju godinu rođenja, drugi taj podatak nemaju (Mirsad Bećirbašić); kod jednih piše koje i kakve su škole završili, kod drugih toga nema (za dvadeset pjesnika, da ih ne nabrajam sve); za jedne piše zanimanje, za druge ne piše; za jedne piše gdje žive i rade, za druge toga nema i dr.

Na kraju da upitam druga Idrizovića: da li je što vrijedno za djecu stvorio veliki pjesnik Skender Kulenović, kako dozvoli da tog velikana pisane riječi preskočiše ovoliki minorni pjes-

nici i uletije u antologiju (svijet poezije, da još jednom ponovim). Kako to da tog našeg Skendera mogu lako čitati i razumijeti djeca iz »Male pozornice«, strana 185-86. (priredio Anđelko Ristić. Oslobođenje i Zovod za izdavanje udžbenika. Sarajevo, 1971). a da umjetničku vrijednost njegove poezije ne bi razumjeli čitaoci ove antologije (koji su vjerovatno isključivo odrasli). Ukratko: za Skendera je i bolje da se nije pojavio u ovakvoj antologiji, jer njemu je mjesto u prvoj antologiji, onaj koja je zaista svijet poezije.

Sretta Vučković

PRAZNA CEREMONIJA RIJEČI

173

(Zorica Turjačanin: »Ključevi zlatnih vrata«, Glas, Banja Luka, 1978)

Knjiga Zorice Turjačanin *Ključevi zlatnih vrata* organizirana je u dvije cjeline: »Interesi i traženja« — ciklus koji zauzima dvije trećine knjige i »Iz dana u dan« — ciklus koji zauzima jednu trećinu knjige. U prvom ciklusu su se našli sljedeći naslovi: »Prihvatanja i neodoljivosti« (podnaslov: Razmišljanja o nekim problemima bosanskohercegovačke kritike književnosti za djecu), »Na novom putu« (podnaslov: Socijalno usmjeravanje pjesme za najmlađe u BiH u posljednjoj deceniji razvoja), »Narodnooslobodilačka borba u romanima za djecu srpsko-hrvatskog-hrvatskosrpskog jezičkog područja«, »Književno-umjetnički činovi Lovrakovih proza«, »Bajkoviti svijet Ahmeta Hromadžića«, »Bistra ogledala djetinjstva«. U drugom ciklusu su ovi naslovi: »Poezija beskrajnog djetinjstva« (Naaha Kapidžić-Hadžić: Liliput), »Izmaštani predjeli djetinjstva« (Kornelija Šenfeld-Oljača: Seme trave), »Predjeli prve jeze« (Šukrija Pandžo: Zeleni strah), »Rasute čestice djetinjstva« (Aleksa Mikić: Zvonici i daljine),

-Sinonim djetinjstva i zavičaja- (Draško Šekić: Planina), -Korjeni i prostori pjesme za djecu- (Vladimir Milarić: Djetinjstvo-poezija), -Ključevi zlatnih vrata- (Velimir Milošević: Zlatna knjiga djetinjstva). Prvi ciklus: studije i šira osvjetljenja; drugi ciklus: prikazi tekuće produkcije.

Pisanje o knjizi kritika, kakva je ova, mora biti kritičko-informativno, da bi se vidjelo da i na onom informativnom mogu se izvući vrijedni kritički zaključci (bar u nekim slučajevima). Zbog toga i radi toga sam nabrojao tekstove po ciklusima. Jasno se vidi da je u koriceima ove knjige našle mjesta najraznovrsnije žanrovsko interesovanje njenog autora: tu su tekstovi o poeziji, o prozi, o kritici, tekstovi-pogledi, ili bar to žele da budu, kao što su: Prihvaćanja i nedoumice. Na novom putu i Bistra ogledala djetinjstva. Upravo ova tri teksta su mogla (i morala) činiti jednu cjelinu, jedan ciklus, u kome se razmatraju neka teorijska pitanja, razmatraju se izvjesni tokovi. Što se tiče naslova u drugom ciklusu, oni nam lijepo sugeriraju monotonost pristupa književnim djelima, ograničenost interesovanja za književni tekst, u krajnjem to interesovanje svodi na šablon, sugeriraju nemoguć autora pred književnim djelima, jer kako objasniti drukčije da su svi naslovi građeni od leksema: djetinjstvo, zavičaj i predjeli. Varijacija jednog te istog naslova za sve knjige u drugom ciklusu.

Prvi dio knjige obiluje veoma dugim tekstovima, koji bi se po kvantitetu mogli nazvati studijama, ali kvalitet tih radova, ono što oni otkrivaju, to ne dozvoljava, iz prostog razloga što u tim radovima-tekstovima nema onog potrebnog studioznog poniranja u djelo sa dozom stvaralačke i naučne akribije. U ovakvim razmatranjima bolje se približiti naučnom nivou, sa primjenom odgovarajuće metodologije, nego lepršati na površini (ako već treba odlučiti se za jednu od nepoželjnih krajnosti). U mnogim ovim tekstovima se neki podaci unose kao integralni dijelovi teksta, a sve je to moglo ići u fusnotu. Vidljiv

je napor da se djelo sagleda u totalu, kompleksno i to sa stanovišta imanentne interpretacije. Takvo nastojanje je samo po sebi već utopijska, pogotovo ako se to čini već istrošenim (izlizanim) postupkom imanentne interpretacije. Na svakoj stranici ove knjige susrećemo knjiški šematizam i glagoljivi mehanizam refleksija. Rezultat svega toga je površni estetski idealizam, ili zadovoljstvo i ushićenje nad svim i svačim. Ukratko: ne postoji oformljen kriterij, inače se autor raspjeva, razglagolja nad sitnim i u strukturalnom pogledu ne baš tako temeljnim činjenicama, ide čak do uznošenja, diviniziranja. Tu i tamo se razmatra struktura djela, najčešće njen zvukovni sloj, u sprezi sa leksičkim, ali bez određene svrhe, da se dokaže složena semantika i estetska vrijednost.

Sa proznim tekstovima Zorica Turjačanin ne izlazi nikako nakraj. Svojim tehnikama pristupa ona ne uspijeva da ih savlada, da ih osvoji, da pronikne u njih. Sve se svodi na prepričavanje sadržaja, direktno ili indirektno, bavljenje temom: tema je njena opsesija, stub svekolikog razmatranja, nikako da shvati da je tema samo jedan element u spoju (ne smješi) onoga što zovemo umjetničko u književnom djelu. Svako prozno (kao i poetsko, stihovano) stvaralaštvo za djecu uvijek ima i svoju psihološku dimenziju, ali Zorica Turjačanin tu dimenziju tu i tamo dotakne i to se doticanje uvijek svode na isprazno psihologiziranje, koje je rezultat površnog poznavanja psihologije djeteta, ili psiholoških problema koji su eleborirani u djelu. Mnogo je riječi potrošila Zorica Turjačanin govoreći o djelu Mate Lovraka, a vrlo malo rekla. Sve u svemu ona procjenjuje ovog inače srednjeg pisca za djecu, koji je imao više potrebu da priča nego da umjetnički stvara. Zorica Turjačanin propušta priliku da na primjerima Lovraka, Hromadžića, Mikića i dr. pokaže izvjesna književna opredjeljenja koja su prisutna u to vrijeme u književnosti za odrasle (nadrealistička, socijalna i sl.).

Sa poezijom Zorica Turjačanin pogotovo ne izlazi na kraj. Ona je izgleda

hipersenzibilan čitalac poezije i sve se na tome završava. Tu i tamo pjesniku nešto malo zamjeri, više reda radi nego iz ubjedenja, na kraju uvijek ispadne pohvala u superlativu. Posebno kad je u pitanju Nasiha Kapidžić-Hadžić, jer je ona po Zorici Turjačanin veoma značajan pjesnik. U tu svrhu Zorica Turjačanin navodi stihove koji su više dosadno natezanje poezije nego umjetničko pjevanje. U toj je poeziji bezbroj suvišnih stihova, jer su u pjesmi samo zbog rime. Uostalom Zorica Turjačanin ni jednom riječi ne govori o ritmu, o melodiji tih pjesama, o prozodijskim i sintaktičkim veličinama, njihovu međudnosu, o stihu, o strofi, o pjesmi kao najboljem izboru leksike i njenom poretku, jer bi time zapala u težak položaj da negira poetsku vrijednost tih pjesama, pa zato ide linijom manjeg otpora: de iznemoglosti pretresa svijet te poezije (a koja poezija nema nekakav svoj svijet), teme i motive, i samo na temelju toga ona izvodi veoma visoke ocjene ove poezije i tako je smješta u određene koordinate. Idući tako slijepo samo na nivou teme (i tematike) i motiva došla je do zaključka da je poezija Stanislava Bašića pravo otkriće, navodeći stihove koji su sve drugo samo ne umjetnost (str. 14). Tako je prošla i dosta slaba, pričljiva Kornelija Šenfeld-Oljača, koja u pjesmi «Svici» mladim čitaocima veliča novčice kao najvišu vrijednost ovoga svijeta (Marks je u Ranim radovima pisao o novcu i to je pjesma nad pjesmama). Da ne nabram sve bubice, stazice, ljupke pečurke, grandice, plamičke, puteljke i još koješta u poređanim riječima što se stihovi zovu. Sve je to za Zoricu Turjačanin vrhunski poezija, jer tu istu pjesnikinju uspoređuje sa Grigorom Vitezom i Draganom Lukićem i nalazi da je iz drugočijeg «rakursa gledanja» originalna. Zoricu u svim situacijama spašava taj čudotvorni «rakurs gledanja», to je toliko česta sintagma da djeluje kao poštapalica, kao fraza. Uostalom, ogroman dio ove knjige je najobičnije fraziranje, kad bi se odvojile fraze, vrlo malo bi ostalo što bi vrijedilo neke paž-

nje, ali se sada u tom mnoštvu pjesaka ta zrnca ne mogu razabrati i odrediti im se kvalitet.

Najsimptomatičniji i najizazovniji tekst u knjizi *Ključevi zlatnih vrata* jeste tekst «Na novom putu» (podnaslov: Socijalno usmjeravanje pjesme za najmlađe u BiH u poslednjoj deceniji razvoja). U ovom radu se autor ograničio na vrijeme od 1968. kada se pojavila Bekrićeva knjiga *Jutro tate Mrguda*, pa do 1977. kada se pojavila zbirka Rajka Petrova *Noga Rodila me tetka kosa*. Između te dvije zbirke je zbirka *Tate i mame* Stanislava Bašića, koja se pojavila 1976. Zorici je ustvari na srcu poezija Ismeta Bekrića, pa nastoji na neki svoj način pridonijeti veličanju te poezije, što su na svoj način učinili i drugi (Marjanović i Idrizović). Svu svoju priču o socijalnom usmjerenju Zorica Turjačanin je zasnovala na ova tri potpuno raznorodna pjesnika i čak teško svodiva pod dati naslov. Ako ova tri pjesnika mogu ići pod ovu temu, koja je tako neodređena i raspršena, zašto onda ne bi mogli ići i drugi raniji pjesnici, zašto samo posljednja «decenija razvoja». Zorici Turjačanin zapravo nije jasno šta hoće sa ovim radom. U uvodnom dijelu tog rada nedostaje određenje sintagme «socijalna književnost». Ako pažljivije posmotrimo tu sintagmu, vidjećemo da je to svojevrsna tautologija, jer je književnost sama po sebi socijalna (društvena) pojava. Prema tome, ovaj pojam treba problematizirati, da bi se o socijalnoj literaturi govorilo u najširim koordinatama. U tom se slučaju sve ne može svesti na poslednju deceniju, već je to pojava mnogo ranija, i Bekriću ne pripada ta čast da je začetnik tog usmjerenja, kako kaže Zorica Turjačanin. I ovoga puta Zorica zaboravlja da govori o umjetničkim dometima takvog usmjerenja, o vezama i uticajima takve literature iz drugih sredina srpskohrvatskog jezičkog područja, pa i drugih (slovenačkih pisaca).

Primjetno je u mnogim tekstovima da Zorica Turjačanin piše a da joj predmet o kome piše ne leži. Onda dolazi

do raznorodnih izmotavanja, natezanja da se bilo šta kaže (kad se već trud uložio u čitanje, kao da se o svemu mora pisati što se pročita, zašto da to propadne, a i koja para da se zaradi); nekad je u protječu između onoga što stvarno misli i onoga što su drugi rekli (ili nagradili), pogotovo afirmativno. Neki su autori — o kojima ovdje Zorica piše — za svoje knjige dobili nagrade pa je to bio dovoljan razlog da ih Zorica pohvalno osjeća, iako su to slabi ili tek prosječni stvaraoči. Pisanje kritike je u osnovi stvaralački trenutak, ali nije časkanje sa piscem, to je trenutak nadahnuća koji treba teorijski osmisliti, jer u kritici svaka rečenica nije misao a Zoričine kritike su upravo slabe na planu promišljanja. I sam naslov knjige je u duhu razbarušene i razvodnjene ekvilibristike, koja je napadna na svakoj stranici. Priznajem, zašto ne: dok sam čitao ovu knjigu, lovio sam misao kao davljenik slamku, a nje nigdje. Osjećao sam se nemoćan, ovi tekstovi su me razoružali da sam imao osjećaj da ispred mene teku riječi bez ikakvog valjanog značenja. Pitam se: kako je moguće tako raspredati a da se ništa valjano ne kaže. Izlazi: ključevi nisu našli, kamoli otvorili, vrata, ostaje vratima (da li baš zlatnim) da čekaju svoje ključeve. Svemu ovome treba dodati i sijaset štamparskih grešaka: ne vjerujem da postoji knjiga sa ovoliko grešaka (čudo da zong ovalike grešaka nije na vrijeme povećanu na popravku). Da štampari mogu tako biti neodgovorni, to je prosto neshvatljivo.

Bilo je potrebno opširnije progovoriti (mada ovim sve nije rečeno) o ovoj knjizi, iz prostog razloga što je Zorica Turjačanin do sada objavila na stotine kritičkih radova u desetinama časopisa (lakše je postaviti pitanje gdje nije) i što ovaj izbor (a to je valjda ono najbolje) lijepo pokazuje da je kvantitet ugušio kvalitet, da su riječi uvedene u praznu ceremoniju, praznu igru duha.

Sretko Vujković

Zorica Turjačanin

DALEKO OD SMISLA I POŠTENJA KRITIČKOG SUDENJA

(Povodom članka Murisa Idrizovića *Daleko od smisla i značenja književnog djela*, objavljenog u časopisu *Život* 1 1979)

U "Životu" br. 1 1979. u rubrici ITD objavljen je tekst Murisa Idrizovića *Daleko od smisla i značenja književnog djela* u kome se on žučno, ali proizvoljno i neargumentovano, obara na moju knjigu *Ključevi zlatnih vrata*. Kada je već tekst ovako diskutabilne vrijednosti i prihvatit za objavljivanje, urednik je dobro učinio što ga nije uvrstio u stalnu rubriku Osvrti jer on sa principijelnom kritikom, koja je akt progone ali i moralni čin, nema nikakve veze.

Pojava ovog teksta, kao i još ponekih, ima svoju predistoriju. Kada je svojevremeno izašla iz štampe Idrizovićeva knjiga *Književnost za djecu u Bosni i Hercegovini* (zar samo za djecu u ovoj republici?), ja sam ukazala u svom osvrtu pod naslovom *Plošno zvanje* na neke autorove krupnije propuste, u prvom redu metodске prirode, na nesnalazeње u interpretaciji lirskih tekstova, ponekad nedozvoljivo krupne propuste i nejasnoće, neargumentovano izricanje sudova koji plitkoćom i površnošću nisu uspjeli da prođu do jezgre problema. U prikazu izbora bosanakohercegovačke poezije za djecu *Glasovi djetinjstva* (koju je pretenciozno proglasio antologijom) Idrizović je, pišući rutinski, parafrazirao sam sebe, ponovio prethodne greške, ali učinio i neke nove uvrstivši u svoj "antologijski" izbor i takva djela koja svojim malim literarnim dometima nisu doprla čak ni do praga osnovnoškolskih čitanki. Svi ovi sudovi izrečeni su sa mjerom, uz puno poštovanje sastavljачeve ličnosti i njegovog doprinosa izučavanju književnosti za najmlađe u bosanskohercegovačkim kulturnim prostorima.

Nakon toga je uslijedio Idrizovićev "kontranapad" koji je imao cilj da is-

krivljavanjem činjenica, zlonamjernih i uvredljivim pisanjem i govorom, prijetnjama i klevetanjem, obezvrijedi «protivnika», onemogućiti ga kao stvarca i čovjeka. Pri tom mu knjiga koju «ocjenjuje» služi tek kao dobrodošao povod za pristrasna lična razračunavanja.

Izricanje teških riječi i prospanje žuči nije mi svojstveno, u procjeni umjetni-
ne rukovodim se, prije svega, literarnim i etičkim razlozima. I u ovom slučaju ne želim polemisati, već samo ukazati na istinu, pokazati kritičaru njegovo lice u ogledalu vlastitog teksta.

Počeu tamo gdje Idrizović završava svoje zbrkano i krajnje nedomišljeno izlaganje. Njegova «kritika» u cjelini i pojedinostima potpuno odgovara Bartovoj ocjeni o tzv. «subjektivnoj kritici» koja, prepuštena «nahodanju jednog subjekta upšte ne vodi računa o objektu», svodi izlaganje na «anarhičan, čeretav izraz individualnih osjećanja».

Već i površno upoređivanje knjige i njenog «prikaza» pokazuje da je autor prepucavao iznad i ispod «vrednovanog» djela, a da mu je ono samo — sasvim izmaklo. Odbacujući sve obzire i razloge kritičkog čina autor je dosljedan samo u dvjesta stvarima: negaciji i inkriteljavanju. Pri tom zaslijepljen strašću nerijetko negira i sam sebe, pobjedonosno klikće pred štamparskim greškama («Bašić svojom knjigom progovara u ime ugrijete (valjda ugnje-
teno, ozbiljno ispravljajući kritičar!) dječje klase»), jezičkim dubletima ili vlastitim nepoznavanjem značenja pojedinih riječi. Ne razlikujući riječ proročanstvo od konstatacije ili tvrdjenja, on mi pripisuje «proročanstvo o krizi bh. proze». Naravno, ja ne prorokujem niti sam u stanju da vidim ono čega nema (drugim takva «proroštva» očito bolje polaze za rukom), već konstatujem jedno postojeće stanje za šta mi nije potrebna nikakva vidovitost. Uostalom o tome je kritičar i sam svojevremeno pisao, pa, valjda, docnije «zaboravio».

Narataj po svaku cijenu naročito je uočljiv (i smiješan) onda kada se punom snagom obara na — citate, na po-

jedine Trifkovićeve, Pražičeve ili Alberesove konstatacije čiju valjanost iz temelja obara. Zaista kakva bi reakcija bila kad bi pročitao ove tekstove u cjelini i da li bi oni, da nisu slučajno ukomponovani u moje kazivanje, mogli svojom «neodrživošću» da ga toliko potresu i pokrenu.

No, to je sve ipak marginalno. Pravi bliseri kritičke principijelnosti tek predstoje. Pisac pri tom poriče sam sebe u jednom pasus, čak u jednoj rečenici. Osvrćući se «kritički» na esej *Narodno-oslobodilačka borba u romanima za djecu srpskohrvatskog-hrvatskosrpskog jezičkog područja* on najprije tvrdi da je tema «opservirana uvidom u stvaranje malog broja autora romana i zbirki pripovjedača (Taj «mali broj» obuhvata 18 (osamnaest) najeminentnijih stvaralaca u ovoj oblasti literarnog iskazivanja na sh. jezičkom području: Dragana Božića, Stevana Bulajića, Branka Čopića, Vladimira Cerkeza, Jozefa Fincića, Milorada Goučina, Advana Hozića, Ahmeta Hromadžića, Nusreta Idrizovića, Dušana Kostića, Mata Lovraka, Anđelku Murtić, Aleku Mikića, Danka Oblaka, Kostu Stepanovića, Draška Sečića i Mirka Vujačića), zatim govori da je «vrijeme da počnemo vrednovati ono što smatramo umjetnički uspješnim od onog što nije.» Zar ovaj «mali broj» autora nije, logički, izabran i podvignut razmatranju upravo po kvaliteti ostvarenog. Prvo se dakle zamjera «malobrojnost» (znači selektivnost), a zatim se upravo to dosljedno opredjeljivanje za kvalitet opet — napada. Analiziranih djela i autora je, prema tome, i previše i premalo, zavisno da li se ovaj pasus čita od kraja ili od početka.

U zahuktalosti da sve obezvrijedi i izvitoperi, deformiše i uništi, bez stvarnih argumenata, osim onih Bartovih «ličnih osjećanja», Idrizović se nerijetko sam demantuje i to ne samo u okviru jednog paragrafa, nego čak i u prostoru jedne jedine služene rečenice. Tako on tvrdi da je «za tumačenje umjetnine sasvim nebitno kako je pisac došao do motiva, mada to nije zanemarljivo. Prvo je dakle porijeklo motiva

«sasvim nebitno», a zatim ono «nije zanemarljivo». Sta je, onda, zanemarljivo, a šta bitno, odnosno nebitno? Da li bi iko osim M. I. mogao da raspetlja ovo klupko nesuvislih tvrdnji koje, kao ribe u ovoj brojalici, same sebi grizu rep. A takvih dosljednosti i principijelnih stavova je ovaj prikaz pun u tolikoj mjeri da bismo ga, ilustracije radi, trebali citirati u cjelini.

Kritičar, dalje, zamjera, «nekoherentan», «gotovo slučajan» izbor djela koja su kritički predstavljena u drugom dijelu knjige. Taj »slučajan« izbor zasniiva se upravo na »slučajnosti« da sam iz svog obimnog ocjenjivačkog rada odlučila da u knjigu uvrstim samo prikaze onih djela u kojima je bh. literatura za djecu u posljednjih deset godina dostigla svoje najrepresentativnije visine. Sam ulazak u izbor značilo je i priznavanje njihovih literarnih kvaliteta, respektovanje stvarnih vrijednosti. Jer, u »slučajan« izbor (za koga »slučajan«?) ušla je knjiga *Zeleni strah* Sukrije Pandža koja je prije nekoliko godina nagrađena kao najbolja knjiga godine za najmlađe u BiH. Mikićeva *Zvonici i doljina* nagrađena nagradom »Svjetlosti«, Šćekićeva *Planina*, omladinski roman dečenije, izvanredna zbirka *Liliput*, dosad najzrelije ostvarenje Nasih Kapidžić-Hadžić itd. Čovjek koji poznaje stvarne domete i dosege bh. literature ove vrste teško da bi mogao (uz bajku A. Hromadžića, pjesme V. Miloševića, I. Bekrića i R. Petrova Noge, romane St. Bulajića i A. Hozića o kojima je na drugim mjestima bilo riječi) napraviti bitno drugačiji izbor. U čemu je onda zamjerka? Ili promašaj, ili slučajnost?

U kojoj je mjeri autor sklon da izvuce i iskrivljava činjenice i očiglednosti, da od bijelog pravi crno, a od potvrde negaciju, najbolje može poslužiti način tumačenja mog prikaza *Liliputa* i kritičarova (viteška) »odbrana« Nasih Kapidžić-Hadžić (koju ja »napadam«).

Svoja tvrdjenja Idrizović temelji na sljedećim citiranim rečenicama: »Urasla škrtim korištenjem (ovu sintagmu je morao da podcrti i obilježi svojim inicijal-

ima da mu neko ne bi preosteo »otkriće«) u nesigurno tle potonjih godina, a željna da pod spuštenim trepavicama što duže sačuva produženi san djetinjstva«,... ili »usredsređena na minijaturnu ornamentiku svojih tkanica i vezova, ona zazire od širine i obuhvata (opet spac. M. I.) u kojima bi se raspršila i izgubila krhka ljepota malih stvari«.

Rečenice ove, a naročito sintagme »spac. M. I.«, same za sebe su dovoljno jasne da ih ne treba tumačiti. Okrenuta svijetu djetinjstva kao jedinoj ljudskoj trajnosti, kao svojoj najznačajnijoj stvaralačkoj preokupaciji, ona je potpunije ispunjena nekadašnjim vedrinama nego osjećanjem nesigurnosti i prolaženja (-škrti korjenje u nesigurnom tlu-) koje potonji život donosi. Znači, osjećanje djetinjstva je za Nasihu Kapidžić-Hadžić »stanje svijesti«, svojstveno upravo autentičnim stvarnicima za djecu. Idrizovićev »argument« opet se, na žalost, okreće protiv njega.

Sljedeća (spac. M. I.) sintagma i njeno »tumačenje« još je neodrživije. Idrizović kao potkrepu (slabačke i potkrepe) svog tvrdjenja o mom nipodostavanju Nasihinog stvaranja navodi rečenicu o minijaturnoj ornamentici pjesničkih slika o njenoj usredsređenosti na detalj, sićušne pojedinosti iz kojih ona komponuje svoj bogati lirski vez. Naravno, I. ovdje, kao i na mnogim stranicama »Književnosti« nedostaje osnovno znanje iz poetike, npr. ono o pjesničkoj slici i pjesničkoj viziji. (Mislim da nije potrebno opet citirati kako autor u svojoj *Književnosti za djecu u Bosni i Hercegovini* »analizira« *Tugu* na fivadi N. K. Hadžić, neke Bekrićeve pjesme ili čak Hromadžićeve bajke.) Iz ove dvije rečenice Idrizović izvlači sljedeće zaključke: »Poezija ove vrste naše pjesnikinje se nepotrebno minorizira«, a zatim u svojoj briznosti postavlja još jednom pitanje (isto to samo malo drugačije radi podcrtavanja dramatičnosti situacije): »Zar to nije novi pokušaj minoriziranja pjesništva ove autorice?»

O kakvom se »minoriziranju« radi najbolje može da pokaže završna rečenica mog prikaza: »*Liliput* je najbolja

knjiga Nasibe Kapidžić-Hadžić danas, bez sumnje, najzapaženijeg stvarca u prostorima bh. pjesme za djecu.»

Iskaz je jasan i nedvosmislen. Idrizovićeva tendencioznost u ovom slučaju dobija upravo nerazumne dimenzije. Sreća je što su drugi ocjenjivači imali više sluha, duha i ljudskog poštenja. Jer, upravo o ovom dijelu knjige Ranko Risojević je napisao: «Tu se latiče prikaz knjige Nasibe Kapidžić-Hadžić, pjesnikinje s kojom Zorica Turjačanin uspostavlja najbolji poetsko-misaoni odnos. Ona tu poeziju osjeća gotovo isto onako duboko kako je mora osjećati pjesnikinja, Liliput N. K. H., zbirka prefinjene ornamentike, u Z. T. nalazi svog najboljeg zagovornika i tumača».

Dalje, Idrizović tvrdi kako je «pisac ovih oglada i prikaza (tj. Z. T.) na krivom putu pri izboru metodologije i kritičkog postupka». Greška je što su bajke Ahmeta Hromadžića objašnjene «par lui-même», što Z. T. u oglasima «umjesto sudjenja i vrednovanja preferira teorijska uopštavanja». Čini se da autor ovo sa metodologijom i kritičkim postupkom zaista nije raščistio. Pristup djelu, poznato je, način njegovog tumačenja i interpretacije ne mogu biti propisani nego su varijabilni za svaku pojedinačnu umjetninu. Tumačenje i obasjavanje djela njim samim ili nizom izvanjskih okolnosti nastanka i egzistencije, strukturalistički, fenomenološki, lingvo-stilistički, psihološki ili neki drugi pristup, a najčešće pluralizam metoda ne nameće kritičar već djelo samo kao svojevrsni organizam u kojem su svi dijelovi međusobno vitalno povezani. Za uspješan susret sa djelom, potrebno je osim osjećanja imati i znanja iz teorije književnosti, precizan analitički instrumentarij i provjerene parametre procjene.

Radovi u prvom dijelu *Ključeva* su ogladi književno-istorijske i literarno-teorijske prirode. U njima se akcent

ne baca na vrednovanje, mada je ono u ovakvom poslu neizbježna, već se dedukcijom konkretnog dolazi do širih teorijskih zapažanja. Mogućnost odcjepljenja od pojedinačnog, izlaženje iz prostora ograničenog dometima pojedinačnog ostvarenja, šira zasnovanost izrečenih sudova koje tendiraju ka obuhvatnijim formulacijama književne teorije grijeh je koji Idrizović ne može da oprosti pojedinim stranicama ove knjige. Što se ovoga tiče, kritičar *Ključeva* može biti sasvim spokojan, on je u tome bezgrešan.

Jezičko-stilska strana unijetih tekstova takođe je bila predmet kritičareve analize. Nakon svog «poniranja» u stilsko-leksički sloj prikazanog djela on dolazi do pouzdanih i preciznih zaključaka, kakav je onaj da se u tekstu neke riječi «ponavljaju stotinama» puta (zašto ne 150 ili 300 puta, to je još šokantniji podatak).

I na kraju ovog galimatijasa Idrizović izriče sumarni sud o autoru *Ključeva* i njegovom kritičkom proceedu. Na jednom mjestu I. tvrdi da je Z. T. «profesionalno opterećena katedarskim tumačenjem», da je njeno izlaganje «dugo i zamorno», da se «spušta do zamorne retorike katedarskog tipa». Na drugom mjestu ta ista dosadna i zamorna Z. T. «opjevava djelo, nadograđuje ga», «nastavlja» tamo gdje je pisac «stao», kod nje «nastaje proces identifikacije s pjesnikom» (što joj se, naravno, zamjera) itd.

Koliko su ovački sudovi oprečni i koliko sami sebe obezvjeđuju, nije potrebno objašnjavati.

Tekst *Daleko od smisla i značenja umjetničkog djela* zaista je daleko od smisla i poštenja kritičkog sudjenja. On je sam sebi najoštiji tužilac i presuditelj.

Zorica Turjačanin

U cilju stimulisanja književnosti za decu Zmajeve
dečje igre u Novom Sadu raspisuju

KONKURS

za esej sa slobodno izabranom temom iz savremene (posle-
ratne) književnosti za decu naroda i narodnosti Jugosla-
vije. Na konkurs se šalju neobjavljeni tekstovi na srpsko-
hrvatskom jeziku, u tri primerka, u obimu do 15 stranica
novinarskog prozoda. Konkurs je anoniman. Tekstovi se
šalju pod šifrom na adresu: Zmajeve dečje igre, Trg slo-
bode 4/II, Novi Sad, a autorstvo se dokazuje kopijom. Rok
slanja rukopisa je 30. septembar 1979. godine.

Dodeljuju se tri nagrade:

prva nagrada u iznosu od 4.000 dinara,
druga nagrada u iznosu od 3.000 dinara,
treća nagrada u iznosu od 2.000 dinara.

Nagrađeni radovi će biti objavljeni u časopisu *Detinj-
stvo*. Radove će ocenjivati poseban žiri koji imenuje Savet
Zmajevih dečjih igara. Rezultati konkursa će biti objav-
ljeni u dnevnoj štampi i u časopisu *Detinjstvo* 1. decembra
1979. godine.

ZMAJEVE DEČJE IGRE

NAFTAGAS

**•RNS•RADNA ORGANIZACIJA
RAFINERIJA nafte NOVI SAD**

Kački put bb

Telefon: centrala 21-644,

21-572, 21-785, direktor 21-563

Telex 34-333

PROIZVODI:

MOTORNE BENZINE

DIZEL, GORIVA

ULJE ZA LOŽENJE,

EKSTRA LAKO

ULJE ZA LOŽENJE, SREDNJE

ULJE ZA LOŽENJE, LAKO

INDUSTRIJSKA ULJA

ULJNE DESTILATE

BITUMENE